

Taula 8. Militants morts per la policia (1969-80)

15/12/1969	Milano	Giuseppe Pinelli (ferroviari/anarquista)	“Suicidat” a comissaria	E
6/10/1972	Gorizia	Ivan Boccaccio (obrer, <i>Ordine Nuovo</i>)	Tiroteig	D
31/7/1973	Regio Calabria	Giuseppe Santostefano (vendedor/MSI)	Durant disturbis en una manifestació	D
30/5/1974	Rieti	Giancarlo Espositi (aturat/Avanguardia nazionale)	Tiroteig	D
29/10/1974	Firenze	Giuseppe Romeo (aturat, NAP) Luca Mantini (estudiant, NAP)	Tiroteig durant atracament	E
5/6/1975	Alessandria	Mara Cagol (llicenciada psicologia, BR)	Titoteig	E
8/7/1975	Roma	Anna Maria Mantini ¹⁴⁰ (aturada, NAP)	Assassinada per un agent antiterrorisme amagatall NAP	E
14/12/1976	Roma	Martino Zicchitella (mestre educació física, NAP)	Tiroteig durant emboscada a Alfonso Noce	E
15/12/1976	Milano	Walter Giuseppe Alasia (diplomata, BR)	Assassinat durant irrupció policia casa seva	E
1/7/1977	Roma	Antonio Lo Muscio (aturat, NAP)	Tiroteig	E
7/1/1978	Roma	Stefano Recchioni (estudiant, MSI)	Durant disturbis en una manifestació	D
4/5/1978	Bologna	Roberto Rigobello (funcionari, MPRO)	Tiroteig durant atracament	E
10/1/1979	Roma	Umberto Giaquinto (estudiant dreta)	Tiroteig durant assalt seu PCI	D
28/2/1979	Torino	Matteo Caggeggi (obrer FIAT, BR) Barbara Azzaroni (mestra, BR)	Tiroteig durant un registre	E
14/12/1979	Torino	Roberto Pautasso (obrer aturat, PL)	Tiroteig durant un atemptat fallit	E
28/3/1980	Genova	Anna Maria Ludmann (mestra, BR) Lorenzo Betassa (obrer, BR) Piero Panciarelli (obrer, BR) Ricardi Dura (obrer, BR)	Tiroteig durant un registre amagatall BR	E
13/11/1980	Frosione	Claudio Pallone (estudiant, BR) Arnaldo Fausto Genoino (aturat, BR)	Després d'un atracament, en un control de policia	E
11/12/1980	Milano	Roberto Serfini (BR) Walter Pezzoli (BR)	Tiroteig amb els carabinieri	E

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de GALLENi (1981)

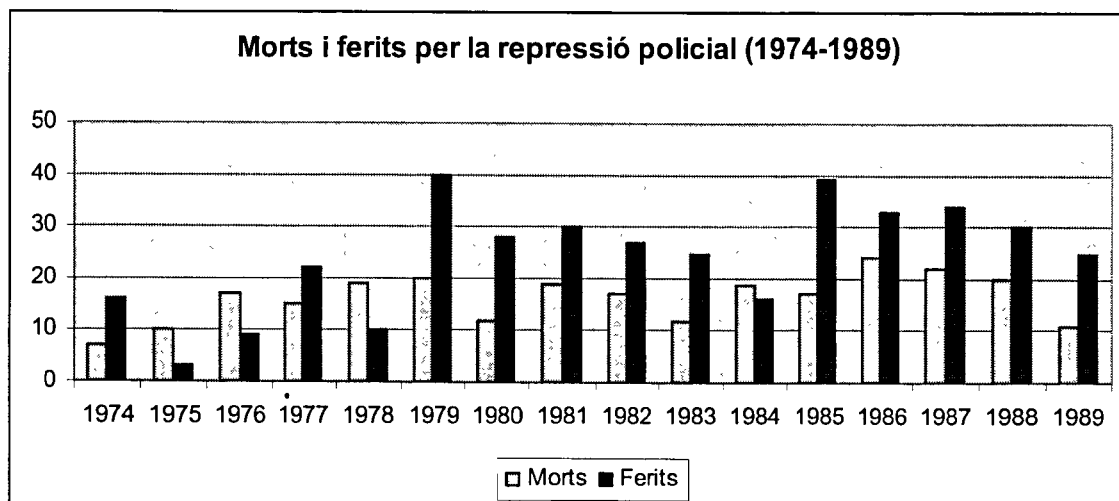
Si bé l'Estat italià s'ha caracteritzat per la gestió “hard” de l'ordre públic, com així ens ho demostren les dades que hem presentat anteriorment, als anys setanta estem davant d'una societat en la que s'han produït importants mutacions a nivell econòmic, polític i cultural. Cal una nova legitimació per les pràctiques que ja duu a terme l'aparell policia, i aquesta es fa amb la creació de noves normes que confereixen, aquest cop de manera “legal”, més poders a l'aparell policia. És en aquest sentit que s'afirma que la primera fase de l'emergència “legal”, a través de

¹⁴⁰ Germana de Luca Mantini, assassinat pels carabinieri l'octubre de 1974.

l'activitat legislativa, legítima allò que ja és un fet: el disseny i implementació d'un model repressiu en la gestió de l'ordre públic.

Així doncs, tot i que les novetats legislatives que hem exposat són pensades bàsicament per legalitzar aquelles pràctiques policials que es duen a terme en la gestió de conflictes polítics, cal advertir que les noves prerrogatives que es donen a la policia fan augmentar el seu grau repressiu en tots els camps en general, no només en la gestió de conflictes polítics. Així doncs, tot i la que els conflictes al carrer disminueixen – degut en part pels canvis que es produeixen en el repertori d'acció dels moviments i en part per l'activitat repressiva de l'aparell policial i judicial - no para d'augmentar la quantitat de persones mortes o ferides per la policia. En un estudi realitzat per Amedeo SANTOSUOSSO (1990) estableix una quantificació de morts i ferits a causa, directa o indirecta, per motius polítics o socials, de l'aplicació de la "Legge Reale". Les xifres ens mostren que aquestes no paren de créixer a partir de 1975 per mantenir-se durant els anys vuitanta en uns nivells molt alts, amb una mitjana de quasi vint morts per any en aquests anys.

Figura 11. Morts i ferits per la repressió policial (1974-89)

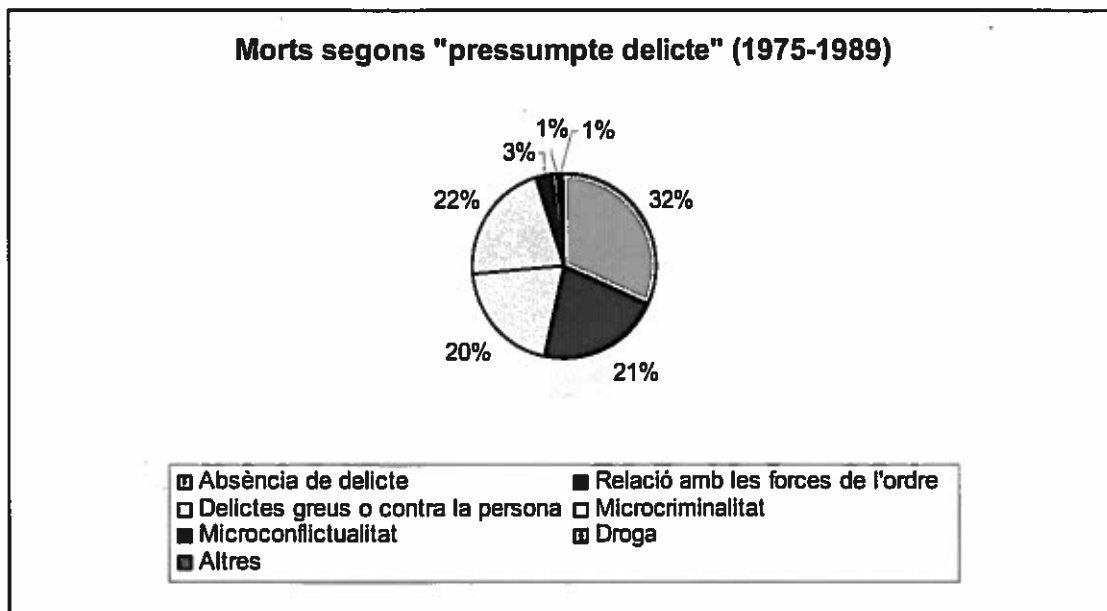

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de SANTOSUOSSO (1990)

Així doncs, si a l'any 1974, abans de l'entrada en vigor de la "Legge Reale" es registren 7 morts per part de la policia, el 1986 s'arriba a un màxim de 24 morts.

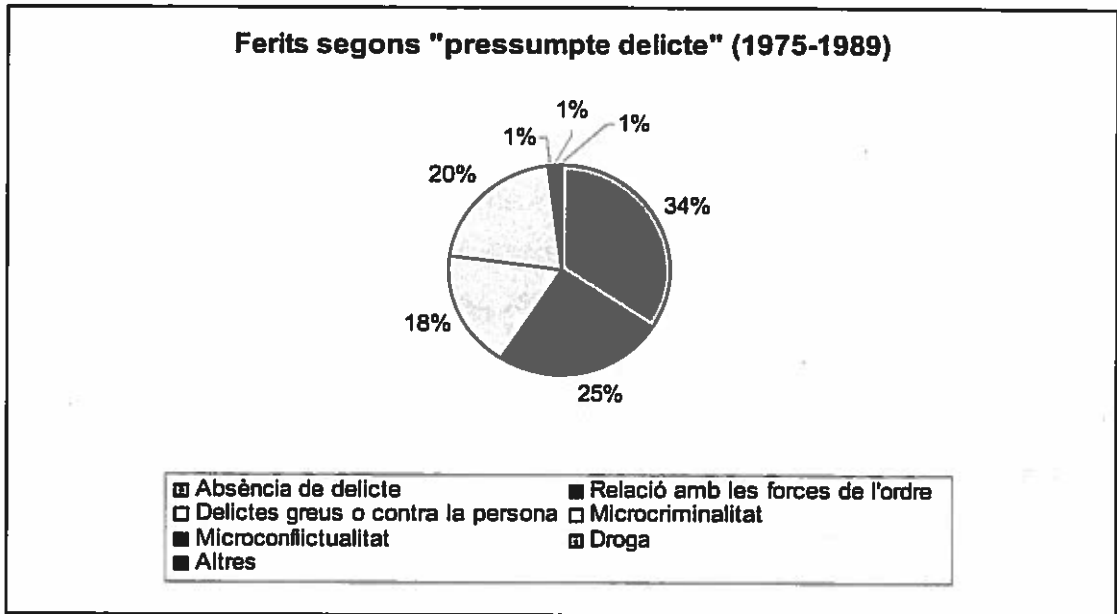
Les xifres de ferits (s'han contabilitzat aquells en els que intervenen armes de foc i/o que les persones són greument ferides) assoleixen els 39 al 1985 i 34 al 1987, mantenint-se en unes cotes molt altes durant els anys vuitanta – amb una mitjana de 29 persones ferides cada l'any. En aquest context de forta impunitat policial és important conèixer el tipus de delicte que suposadament estaven incorrent les víctimes. Com es pot veure en la Figura 12, la majoria de morts, un 32% es produeixen en absència de delicte, un 22% per microcriminalitat, un 21% en relació amb les forces de l'ordre, un 3% per microconflicte i un 1% per droga, així com també per altres delictes. La dada significativa és que tant sols un 20% dels morts poden ser relacionats amb un suposat delicte greu o contra de la persona. Les xifres sobre el nombre de ferits reforcen aquesta dinàmica. Observant la Figura 13 veiem que tant sols un 18% es relaciona amb un suposat delicte greu o contra la persona. La resta té a veure amb suposats delictes en relació amb disputes amb les forces de l'ordre (25%) microcriminalitat (20%), microconflicte (1%), droga (1%), altres delictes (1%); i fins i tot, en absència de delicte (34%).

Figura 12. Morts segons presumptes delictes comesos (1975-89)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CENTRO DI INIZIATIVA LUCA ROSI (1990)

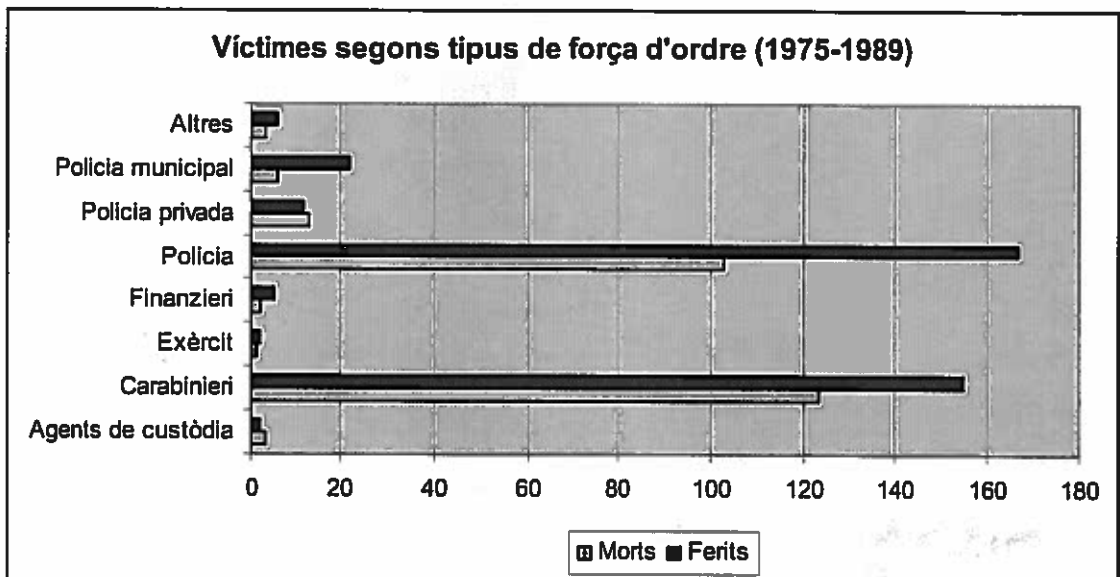
Figura 13. Ferits segons presumptes delictes comesos (1975-89)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CENTRO DI INIZIATIVA LUCA ROSI (1990)

També és important assenyalar que la majoria d'autors d'aquestes morts i feriments són membres del cos de policia (polizia dello stato) (41% en relació amb el total de morts, un 44% dels ferits) i dels *carabinieri* (49% en relació amb el total de morts, un 42% dels ferits), com es pot veure en la Figura 14.

Figura 14. Morts segons tipus de força d'ordre (1975-89)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CENTRO DI INIZIATIVA LUCA ROSI (1990)

2.2. El conflicte surt de la fàbrica

Una vegada exposat com es construeix la primera etapa de l'emergència "legal" i analitzades algunes de les conseqüències, caldrà fer una breu descripció de les dinàmiques de mobilització del període. Així doncs, podem dir que durant la primera meitat dels anys setanta el moviment s'estén a diferents àmbits de la societat. Als barris obrers s'inicien les autoreduccions en un primer moment en productes i serveis de primera necessitat, per després fer-se extensives a altres productes¹⁴¹; a les escoles i universitats les ocupacions són constants i en molts casos s'aconsegueix l'autogestió de l'ensenyament amb nous mètodes d'estudi i de continguts; a les presons els motins i les evasions no s'aturen tot i la reforma penitenciària de 1974; també són destacables les lluites que duen a terme col·lectius d'antipsiquiatria o coordinacions antirrepressives; la militància feminista i la lluita per l'alliberació sexual; o la contrainformació escrita i les primeres ràdios lliures que comencen a néixer en el territori italià¹⁴².

En aquest context de conflictivitat difosa sorgeix l'Autonomia Operaia (1976-1978) que abandona la idea de partit i es configura com una àrea en la conflueixen diferents moviments de l'esquerra revolucionària. Després de la dissolució de Potere Operaio i Lotta Continua diversos militants d'aquestes formacions es reuneixen en un moviment autònom que suma les experiències de les lluites obreres i estudiantils dels anys setanta. AO té dues ànimes ben diverses: per un costat la més obrerista,

¹⁴¹ Sobre les autorreduccions veure VVAA, (1976) *L'autoriduzione. Una risposta delle masse alla crisi*.

¹⁴² Les ràdios lliures més destacades foren *Onda Rossa* de Roma, *Radio Alice* de Bolònia, *Radio Popolare* de Milà, *Controradio* de Florència i *Ràdio Sherwood* de Pàdua. Les experiències romana, milanesa i padovana encara avui continuen retransmitint. Sobre l'experiència de Radio Alice veure CAPELLI/SAVITTI (1977). Reproduim un frangment de l'obra, en què ens defineix l'activitat de la ràdio: "Informar no basta. Ki emet Ki rep?/ "Obrers estudiants", el paper es desperdicia.../ l'ona arriba primer, arreu, ràpid./ Com un breu incís, referència a qualsevol lloc/ La informació augmenta, les connexions es multipliquen.../ Ki informa que el dia X a una certa hora en tal secció de tal establiment s'ha donat un episodi de lluita, ke es pot estendre? O ke en "l'enèsima" classe del curs AZ de la tal escola els estudiants s'han posat a riure sonorament davant l'estupor del MEGA professor invitant-lo a sortir? O que tant sols en l'últim any 3 milions de dones han avortat ir-res-pon-sa-ble-ment? O ke tant sols a Torí les famílies que s'autoredueixen les factures de gas han augmentat en l'últim més de 15.000 a 70.000? (...)/ no es tracta d'informació més veritable, més detallada, més àmplia, més articulada, més adequada, més corregida (com es corregeix la informació?)/ Es tracta d'una altra cosa; una altra informació sobre altres fets - sobre els fets mínims de la lluita obrera- ("per navegar sobre les ones de la revolució") d'una altra realitat - es tracta d'informar-se sobre el mode perquè el salari pugui d'un cèntim, sobre el què s'ha de fer quan el cap s'enfada (...)/ S'ha de registrar cada mínim salt en el diagrama quotidià de les lluites"¹⁴² (1977:8-9).

amb un caire marxista-leninista; per l'altre costat una més estudiantil, de caire llibertari o consellista. Alguns líders del 68 foren considerants com ideòlegs del moviment autònom, entre ells Oreste Scalzone, Franco Piperno professor de l'Universitat de Calàbria, Toni Negri professor de l'Universitat de Pàdua i Franco Berardi (Bifo) redactor de la bolonyesa Radio Alice.

Així doncs, durant tot aquest període es duen a terme experiències d'extensió de la mobilització a nivell geogràfic, però també a nivell temàtic. Com element novedós, encara que potser no el quantitativament més important, en destaca la construcció d'un moviment juvenil que posa en dubte les mateixes bases del sistema fordista. Es reivindiquen necessitats de sempre i noves necessitats. Es produeix una translació en la ideologia del proletariat jove: s'ha acabat l'ètica del treball, del sofriment i de l'estalvi. El rebuig del treball, present en el discurs durant molt temps, es porta a la pràctica a través de l'absentisme i bloqueig - pràctiques tradicionals en el moviment obrer - ; i de comportaments relacionats amb l'esfera de les necessitats (autoreduccions, reapropriacions...). Així doncs, entre els fets i processos a destacar en aquest període hi ha l'aparició a Milà, entre 1975-76, dels "Circoli proletari giovanile" en zones perifèriques de la metròpoli. Posen en discussió col·lectiva les condicions materials de vida, així com les problemàtiques relacionades amb el temps lliure, amb l'autoconsciència. Es parteix de les necessitats bàsiques que no deixen desenvolupar-se autònomament: parlen de vivenda, de treball, de rebuig a la família, de viure un temps lliure amb sentit¹⁴³.

El període conflictiu a les universitats comença quan el 3 de desembre de 1976 quan el ministre d'educació pública pretén aplicar una contrareforma en els plans d'estudi (en vigor des del 1968). En un primer moment s'ocupa la universitat de Palerm. Dos mesos després, un feixista dispara a un estudiant a la ciutat universitària de Roma, cosa que provoca l'ocupació de la facultat de lletres. A partir d'aquí i durant tot el més de febrer es succeeixen les manifestacions i ocupacions de facultats arreu del territori italià, així com instituts i altres centres. Alhora es va obrint una

¹⁴³ Reproduïm un fragment del seu programa *Ribelarsi, è ora? Sì*, d'on és després la famosa frase "jo volem tot, aquí i ara": "La nostra vida ve ressuscitada de 8-10 hores al dia d'explotació, el temps lliure esdevé sols un miserable guetto, a la recerca desesperada d'evasió. Estem forçats a sentir-nos inútils en aquesta societat que destrueix les relacions socials, les relacions humanes. Com podem no voler tot? Voler ser nosaltres els amos de la nostra vida, del present i del futur? Voler ser nosaltres els

fractura entre el moviment i l'esquerra tradicional. El 15 de febrer del 1977 es plasma la fractura anunciada, entre moviment i esquerra tradicional. El secretari general de la CGIL (sindicat comunista), Luciano Lama, es dirigeix a l'assemblea de l'ocupació de la universitat de Roma. Es produeix un fort enfrontament entre estudiants i el servei de seguretat de Lama. A partir de finals de febrer el moviment s'ha estès a tot el territori, fins i tot als petits centres de província. Es produeixen més manifestacions, amb grans escenes de tensió. Un episodi que fa créixer la tensió és l'assassinat per la policia de Francesco Lo Russo, estudiant de Lotta continua, en el marc d'unes protestes a la ciutat l'11 de març. La notícia ràpidament és difosa per Radio Alice. Es produeixen mobilitzacions amb una alta càrrega de violència arreu del país i ocupacions de vàries universitats. La resposta no es feu esperar: la zona universitària bolonyesa és bloquejada amb tancs.

El "movimento del 77"¹⁴⁴ és el que fa créixer de manera exponencial el nombre de militants autònoms¹⁴⁵. A diferència del 68 no es redueix tant sols a la participació estudiantil sinó que s'allarga a fills d'obriers i joves proletaris. De tendència llibertària i creativa, suposa un trencament amb el PCI¹⁴⁶, però també crea una certa tensió amb els sectors més leninistes de l'AO. Estem davant de l'aparició d'un nou subjecte social, l'"operaio sociale", segons NEGRI (1981:14) nou subjecte revolucionari, procedent de la crisi i reestructuració capitalista, víctima de l'atur, del treball negre, de l'explotació generalitzada. El focus d'aquest moviment es la ciutat de Bolònia¹⁴⁷.

A raó de la repressió que estava vivint l'estat italià es multiplicaren les protestes per part de personalitats del món de la cultura i de la política. En aquest

que decidim l'educació del nostre cos, dels nostres sentits i de la ment? Voler ser nosaltres a decidir dels nostre treball, quant-què-com treballar?" (BALESTRINI/MORONI, 1997:513)

¹⁴⁴ Veure BALESTRINI/MORONI (1997:504-581); VVAA (1997) *Una sparatoria tranquila* i VVAA (1997) *Setantasette*.

¹⁴⁵ Sobre el *movimento del 77* veure VVAA, (1997) *1977*; VVAA, (1997) *Una sparatoria tranquila. Per una storia orale del '77*; DI NALLO (1997).

¹⁴⁶ Veure els enfrontaments del moviment estudiantil amb el secretari general de la CGIL, Luciano Lama. Aquests suposen un trencament definitiu del moviment del 77 amb l'esquerra clàssica.

¹⁴⁷ "Què volien els rebels de març? Els rebels de març cridaven: "è ora è ora lavora solo un'ora". Deien: treballar menys, treballar tots. Deien que la intel·ligència tecnico-científica, l'automació, la informàtica, de mica en mica, fan el treball superflu, que la reducció del temps de treball pot esdevenir llibertat per tots, i no misèria i desocupació per alguns. Patrons i sindicalistes, i tots els sacerdots de l'ètica del treball van contestar: sabotejadors de l'economia! Vade retro satanas!. Van defensar el treball com si fos sagrat. I així transformaren la riquesa en misèria, i la llibertat l'anomenaren atur"(BERARDI, 1997a:7).

sentit, un grup d'intel·lectuals francesos reunits al voltant de Jean-Paul Sartre elaboren un manifest contra la repressió a Itàlia¹⁴⁸, entre els firmants destaquen els filòsofs Gilles Deleuze, Félix Guattari, Michael Foucault o Roland Barthes. D'aquí sorgeix la proposta d'una convocatòria nacional del moviment sobre la repressió pel 22, 23 i 24 de setembre. En aquells dies 100.000 joves arriben a la ciutat transformant-la en escenari per a la festa, representacions teatrals i musicals mentre a l'interior del Palazzio dello sport 10.000 representants dels grups més organitzats discuteixen i es confronten sobre el futur i el lideratge del moviment. AO intenta prendre l'hegemonia, però el moviment no aconsegueix elaborar un programa i una estratègia de lluita que permeti la continuació de l'experiència. En aquest sentit, s'afirma que les jornades de Bolònia són l'últim gran acte del moviment.

Tanquem el relat d'aquest període amb un fragment d'un text dels moviments de l'època, creiem que és significatiu per entendre la mobilització de l'època: "Policies, magistrats, periodistes han dit que Radio Alice és obscena. Però què no és obscè de la nostra vida, de la nostra cultura, pels policies, els escriptors a sou i per la ma que els alimenta?/ Les nostres necessitats, el cos, la sexualitat, les ganes de dormir al matí, el desig, l'alliberació del treball. Tot això ha estat durant segles amagat, submergit, negat, no dit. Vade retro satanas./ El xantatge de la misèria, la disciplina del treball, l'ordre jeràrquic, el sacrifici, la pàtria, els interessos generals. Tot això ha fet callar la veu del cos. Tot el nostre temps, des de sempre i per sempre, consagrat al treball. Vuit hores de treball, dues hores de transport, i després repòs, televisió i sopar familiar./ Per això el que no està dins aquest ordre és obscè, segons policies i magistrats" (CAPELLI/SAVIOTI, 1977:34).

Canvis en el repertori d'acció dels moviments

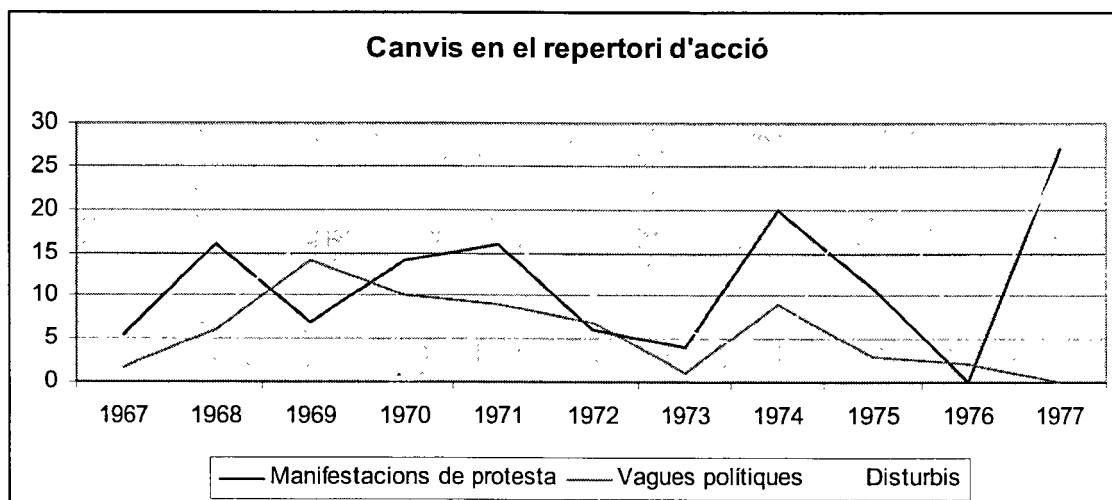
Es pot afirmar que ens trobem en una nova fase dins del cicle de protesta que s'inicia a mitjans dels anys seixanta. De forma sintètica es parla del pas de la centralitat de l'obrer massa a l'obrer social, la translació d'una conflictivitat radicada principalment a la fàbrica a una conflictivitat que s'experimenta en una multiplicitat d'escenaris i de temàtiques. Conseqüentment es produeix també un canvi en el

¹⁴⁸ Veure "L'appello degli intellettuali francesi", BALESTRINI/ MORONI (1997:613-614)

repertori d'acció. La variació al llarg del cicle de protesta del subjecte protagonista central de la mobilització, així com també del repertori, no és quelcom que pugui ser analitzat per si sol. Aquesta respon a les modificacions en l'estructura d'oportunitat política en la que es desenvolupa la protesta.

Per un costat cal fer referència a elements estructurals, és a dir, la composició social i productiva del país que sofreix una enorme mutació al llarg del cicle, accelerada pel conflicte social. Aquesta pot ser definida com la translació d'una societat i un mode de producció fordista a un de postfordista. Mentre que el primer es basava en la producció en sèrie en grans fàbriques, el consum generalitzat i homogeni i els grans conglomerats habitatius obrers; el segon trenca la centralitat de la gran fàbrica i la producció s'escampa arreu del territori. Per un altre costat, són importants aspectes més conjunturals, com els que tenen a veure amb el cost que té una determinada acció de protesta. D'aquesta manera, doncs, si en una primera etapa del cicle (1968-1973) s'aposta per una acció pública de massa que pot ser considerada com a política no convencional (manifestacions, vagues polítiques – *scioperi selvaggi* -...) en la segona van adquirint pes les accions polítiques no convencionals més tàctiques i possiblement no tant de massa.

Figura 15. Canvis en el repertori d'acció (1967-77)

Font: Elaboració pròpia a partir de TAYLOR/JODICE (1983)

Com observem en el gràfic, elaborat segons dades extretes del *World Handbook of Political and Social Indicators*, són quantitativament importants les vagues polítiques que es duen a terme durant un primer període del cicle (1968-1973). El

conflicte es troba molt centrat a la fàbrica i és aquest l'espai on es fa visible la protesta. Així doncs l'any 1968 es comptabilitzen 6 vagues polítiques, 14 a 1969 – moltes d'elles durant l'*Autunno caldo* -, 10 a 1970, 9 a 1971 i 7 a 1972¹⁴⁹. A part del repunt de 1974, amb 9 vagues polítiques, podem afirmar que es tracta d'un repertori d'acció que s'esgota, que deixa d'utilitzar-se. Altres formes de protesta són adoptades en una segona fase del cicle de protesta. La mobilització s'estén a altres subjectes socials i surt de la fàbrica. Es produeixen ocupacions de centres d'ensenyament, manifestacions arreu del territori, autoreduccions en massa, entre altres.

A partir d'aquí, cal tenir en compte altres indicadors per mesurar la protesta social, encara que molts d'ells no puguin ser quantificats. Si bé el nombre de manifestacions i de disturbis en la primera part del cicle és relativament estable, en la segona part aquest canvia la tendència. Es produeixen cims significatius de conflictivitat al carrer, en molts d'ells apareix la violència física. Cal assenyalar, però, que un augment del nombre de manifestacions no és equivalent a un augment del nombre de disturbis en aquesta segona etapa. Per exemple, en 1974 és un any amb una presència important de manifestacions de protesta, en canvi és l'any següent en el que apareixen els disturbis de manera quantitativament important. Segurament aquesta realitat pot ser explicada per elements conjunturals que expliquen al canvi del repertori de mobilització que apuntàvem anteriorment.

La important presència de violències d'extrema dreta – que en molts casos té com a objectiu militants d'esquerres –, així com també l'augment de la impunitat de les actuacions arbitràries i repressives de l'aparell policial per mantenir l'ordre públic – sobretot a partir de la sanció legal d'extensió dels poders de policia – fan que el cost de l'acció política pública, al carrer, sigui més costosa. Si l'activitat política pública de massa ha de costar atacs de l'extrema dreta, si manifestar-se al carrer comporta cada cop més una indefensió davant els abusos policials, és evident que els militants optaran per assumir un nou repertori d'acció. Accions més organitzades i en

¹⁴⁹ Cal anar en compte amb l'exactitud d'aquestes dades. En un primer moment cal advertir que els processos socials són difícilment quantificables i que qualsevol intent de fer-ho patirà d'un certa simplificació. En un segon moment cal tenir en compte la metodologia que s'ha seguit en la recollida de la informació. Aquesta base de dades s'ha elaborat mitjançant una recerca a la premsa. Tot i haver estat utilitzades nombroses fonts, no totes les protestes són recullides mediàticament. És en aquest

grups més reduïts o l'organització de serveis de seguretat a les manifestacions per defensar-se d'atacs policials i/o feixistes començarà a ser una realitat a partir de mitjans dels anys setanta.

3. L'EMERGÈNCIA "LEGAL". SEGONA ETAPA (1978-82).

L'any 1979 suposa l'esgotament de la fórmula dels governs de "solidaritat nacional" (1974-79), caracteritzada per governs de la Democràcia Cristiana en minoria, amb el recolzament extern dels partits de centreesquerra i comunistes. L'assassinat d'Aldo Moro atura el desplaçament de les aliances governamentals cap a l'esquerra. S'inaugura així una nova fase d'aliances, l'any 1980, que s'anomena el "pentapartit", en la que els democratacristians mantenen aliances amb liberals, republicans, socialdemòcrates i socialistes, però amb una prioritització per les opcions polítiques conservadores. Cal destacar que en aquesta etapa es comença a trencar la forma de govern basada en el bipartidisme imperfecte i el consociativisme que havia caracteritzat la política italiana des de l'any 1947, any de l'expulsió del govern d'unitat de socialistes i comunistes. El comunistes no participen del govern d'aquestes coalicions, i a més cal dir que aquests van perdent espais de poder en altres nivells decisionals.

Per primer cop, l'any 1981, ens trobem amb un primer ministre que no és membre de la DC, el republicà Giovanni Spadolini. En aquest mateix sentit, el 1983 accedeix a ocupar el lloc de primer ministre el socialista Bettino Craxi (fins 1987). No es produeix una translació cap a l'esquerra de les decisions governamentals del període, sinó tot al contrari. Els socialistes donen l'esquena al PCI, no el veuen com una font potencial de recolzament per les polítiques reformistes en contra la DC sinó com un espai de vots aptes per a ser captat. No hi ha relació de col·laboració entre els governs liderats pel PSI i l'oposició comunista, sinó una confrontació oberta, com posa de manifest el decret sense precedent que retalla l'escala mòbil dels salaris amb la gran oposició del PCI, i els comunistes del sindicat CGIL (PASQUINO, 1995:175).

sentit, doncs, que cal prendre aquestes dades com a indicador de tendència i no com a indicador exacte del que ha succeït.

3.1. La configuració del “dret penal polític especial” i del “dret penal diferenciat”

El dia 16 de març de 1978 –dia en que s’havia de produir la votació de confiança del nou govern d’“unitat nacional”- les Brigades Roges (BR) segresten a Aldo Moro que és assassinat 54 dies més tard. Aquest fet marca un abans i un després en les dinàmiques repressives de l’estat italià. En aquesta fase preval una raó d’estat dèbil i cega que, davant la incapacitat d’anar a l’arrel dels problemes, escull la via de la reducció dels drets (SILVEIRA, 1998:100).

3.1.1. Dret penal polític especial

Segons la tipologia que estableix FERRAJOLI (1989) aquesta etapa rep el nom de “dret penal polític especial”. Els instruments normatius que s’utilitzen són en part aquells que es troben en l’antic Codice Rocco¹⁵⁰ i en part són introduïts per noves normes. En aquest sentit cal dir que “una legislació antiterrorista i un dret penal polític d’excepció en sentit propi neixen tant sols a la fi de 1979, obra de noves lleis i sobretot de noves pràctiques judicials” (1989:856). En descrivim les tres normes més destacades que introdueixen una retallada en les garanties penals i processals.

La primera de les normes és Decret Llei 59/1978 (de 21 de març) o “norme penali e processali per la prevenzione e repressione di gravi reati” que posteriorment es converteix amb Llei 191/1978, amb modificacions. Es parla expressament de la “finalitat terrorista o de subversió de l’ordre democràtic” i s’admet l’atenuació de les penes en el supòsit de penediment o cooperació amb la policia. S’autoritza la interceptació en les comunicacions o converses telefòniques i la detenció per 24 hores a efectes tant sols d’identificació (SERRANO PIEDECASAS, 1988:111).

La segona és el Decreto Cossiga (de 15 de desembre 1979), que es converteix en llei el 6 de febrer 1980, Llei de “measure urgenti per la tutela del ordine democratico e della sicurezza pubblica. És la que aconsegueix un punt més alt de

¹⁵⁰ El Codice Rocco és el codi penal aprovat l’any 1930 a la Itàlia de Mussolini. Sota aquest nom hi trobem el codi penal i el codi processal penal.

lesió de determinats dret fonamentals. Els instruments normatius que es posen en pràctica són principalment una àmplia tipificació dels delictes associatius com punt de recolzament per l'aplicació sistemàtica de la presó preventiva; l'ampliació de la duració màxima d'aquesta presó fins deu anys i, especialment, la seva transformació en mesura automàtica i obligatòria, en virtut de l'obligació dels mandat de captura i prohibició de llibertat provisional sobre la base simplement de la figura abstracta de l'hipotètic delictes; l'agravament especial de "finalitat de terrorisme", no comprensat amb l'atenuant i l'augment, rígid i automàtic de les penes i dels plaços de presó preventiva; els interrogatoris sense la presència de l'advocat; les normes sobre connexió i intercanvi d'informacions i documents entre oficines judicials, que suprimeixen l'autonomia del procés individual i el secret d'instrucció dels jutges (LOPEZ GARRIDO, 1987:73-74).

La última norma destacada del període és la Legge dei pentiti o Llei 304/82, legge "per la difesa dell'ordenamento costituzionale" (de 29 de maig). Els trets més significatius d'aquesta norma són la reducció de penes i la indulgència en la fase d'instrucció, convertides en mesures àmpliament discrecionals respecte als inculpats que confessin o col·laborin amb els òrgans acusadors. És contemplan dues figures, la "dissociació" i la "col·laboració" (delació), i es preveu un tractament diferenciat per cada una d'elles, excloent l'aplicació de l'agravament relatiu a la finalitat terrorista (SERRANO PIEDECASAS, 1988:112; LOPEZ GARRIDO, 1987:74-75). L'impacte d'aquestes pràctiques de l'arrepentiment ha estat abastament discutit. El que si que es pot afirmar és que la seva aplicació ha modificat la naturalesa del procés, limitant tota una sèrie de garanties que tenen a veure amb l'estricta legalitat, el "contradictori" i la presumpció d'innocència. S'ha acusat al legislador que amb aquestes mesures s'ha reforçar la tendència a la "contaminació" del jutge respecte a les dinàmiques policials, produint una promiscuïtat entre funcions de policia i judicials (FERRAJOLI, 1989:857).

Taula 9. Legislació d'emergència (1979-82)

<i>Decreto Llei 59/1978 – Llei 191/1978</i>	21 de març de 1978
<i>Decreto Cossiga – Legge di “misure urgenti per la tutela del ordine democratico e della sicurezza pubblica”</i>	15 desembre 1979 - 6 de febrer 1980
<i>Legge dei pentiti o L304/82</i>	29 maig 1982

Font: Elaboració pròpia.

3.1.2. Dret penal diferenciat

Cronològicament superposat a aquesta etapa trobem el que FERRAJOLI (1989) ha anomenat “dret penal diferenciat”. Aquest es caracteritza per la mutació de la cultura dels jutges i la magistratura, en paral·lel a l'activitat legislativa anteriorment descrita. En aquesta fase és la magistratura, i no la policia, qui assumeix el pes de la lluita al terrorisme i a la qual es dirigeixen l'atenció i el suport de les forces polítiques. El moment de màxima expressió d'aquesta emergència judicial són en el processos i macro-processos que es duen a terme a finals dels anys setanta.

Segons FERRAJOLI (1989:858), es poden assenyalar tres aspectes estructurals exhibits en aquests processos: la deformació substancialista i subjectivista de tots els elements del fenomen penal –delicte, procés i pena-; el gigantisme dels maxi-processos i els abusos judicials consentits per aquests; i la connotació policíaca de la funció judicial. En aquest apartat observarem els trets més significatius de les pràctiques judicials de l'emergència a través d'un dels processos més coneguts i símbol de la cultura de l'emergència italiana: el procés *7 aprile*.

Un cas exemple: el procés “7 aprile”

Quan parlem del procés “7 aprile” es fa referència en realitat a dos processos diferents -el romà contra 71 imputats i el paduà contra 163- que es dugueren a terme a l'any 1979 amb posterioritat a l'assassinat d'Aldo Moro. Aquesta divisió del procés en dos, no té una explicació lògica, tal i com afirma FERRAJOLI (1983a:169-170): “Connexions i desconexions, reunificacions, separacions, concentracions i trasllats sense que mai hi hagi cap motivació que no sigui la d'una lògica únicament política:

intentar ajuntar a Roma el procés contra Negri i l'Autonomia amb aquell contra les Brigades Roges, deixar al substitut procurador paduà (Calogero) la possibilitat de prosseguir les investigacions sobre la totalitat dels fets i de contribuir personalment a la demostració del seu teorema, alçar pels principals imputats els límits màxims de l'empresonament preventiu”¹⁵¹.

En el procés de Roma les acusacions pels imputats¹⁵² foren les de ser els fundadors i dirigents de “l'associació denominada Brigades Roges constituïda en banda armada”; i al professor de ciència política de la Universitat di Padova Toni Negri a més se l'acusava de l'assassinat d'Aldo Moro i de la seva escorta, i d'haver promogut una insurrecció armada contra els poders de l'Estat. Aquestes acusacions, però, ben aviat caigueren i es transformaren en un nou mandat de captura el juliol del 1979. En aquest segon mandat de captura els imputats foren acusats d'haver organitzat una “associació subversiva constituïda en diverses bandes armades denominades de diferent manera (...) a Roma i a vàries localitats fins al dia d'avui”.

En el procés de Pàdua l'acusació afirmava que els imputats¹⁵³ eren al mateix temps els organitzadors i ideòlegs de “Potere Operaio i (d') anàlogues associacions anomenades de diferent manera però relacionades entre elles i referibles totes a l'anomenada Autonomia Operaia Organizzata”, concebuda a la vegada com sigla de cobertura de tots els filons restants del “terrorisme” italià. Aquesta transformació, aquests ordres de recerca i captura substitutius, van en contra del sistema penal italià que obliga a un pronunciament jurisdiccional per cada nova acusació. En aquest sentit és contrari a qualsevol garantia penal la mutació de les acusacions, ja sigui amb canvis qualitius o quantitius.

Els dos processos segueixen dinàmiques diferents. Mentre que en el cas de Roma jutge (Francesco Amato) i fiscal (Giorgio Ciampani) segueixen una mateixa

¹⁵¹ Traducció pròpia, original de l'italià: “Conessioni e sconessioni, unificazioni, stralci, accorpamenti e spostamenti senza mai una motivazione e in forza di logiche unicamente politiche: tentare a Roma di saldare il processo contro Negri e l'Autonomia con quello contro le Brigate Rosse, lasciare al sostituto procuratore padovano la possibilità di proseguire le indagini sull'intera vicenda e di contribuire personalmente alla dimostrazione del suo teorema, alzare per i principali imputati i limiti massimi della carcerazione preventiva”.

¹⁵² Nanni Balestrini, Giovanni Batista Marongiu, Mario Dalmaviva, Luciano Ferrari Bravo, Roberto Ferrari, Toni Negri, Pino Nicotri, Gianfranco Pancino, Franco Piperno, Oreste Scalzone, Emilio Vesce, Lauro Zagato

¹⁵³ En un primer moment Paolo Benbegnù, Guido Bianchini, Lisa Del Re, Carmela Di Rocco, Ivo Gallimberti, Sandro Serafini, Marzio Sturano, Massimo Tramonte. Posteriorment creix la investigació, passant de 8 a 134 imputats, per reduir-se finalment a 69.

línia; en el cas de Pàdua existeix un fort conflicte entre el jutge (Giovanni Palombarini) i el fiscal (Pietro Calogero). Així FERRAJOLI (1989:178) recorda: “Al final de les instruccions dels sumaris roman un sol fet associatiu: la hipotètica relació de continuïtat entre Potere Operaio i Autonomia Operaia amb els nivells ocults que se’n derivin. I mentre a Pàdua el conjunt de Potere Operaio i d’Autonomia Operaia és per la fiscalia i pel tribunal d’apel·lació una banda armada i pel jutge instructor un fet no constituent de delictes; a Roma això és per la fiscalia una associació subversiva diferent de les diverses bandes armades que en formen nivells ocults i pel jutge instructor una “associació político-militar” el nivells ocults de la qual són una banda armada”

El que es desprèn d’aquest conflicte són les diferents posicions per les que aposten els operadors del dret anteriorment citats. Mentre que Amato, Ciampani i sobretot Calogero tenen una concepció policial i conspirativa de la història, i per tant apliquen mètodes d’investigació deductius, Palombarini defensa un mètode inductiu d’investigació, que implica un respecte de les garanties processal i penals de l’estat de dret. Així doncs, “on Calogero confon i unifica, Palombarini distingeix i separa. On el primer avança per grans síntesis, el segon procedeix per anàlisis empíriques detallades. I on un indaga sobre les idees, l’altre mira als comportament i al seu complex desenvolupament quasi sempre en contrast amb les ideologies triomfalistes professades pels imputats”¹⁵⁴ (1983a:186).

Calogero¹⁵⁵ materialitza aquest acostament deductiu en el seu màxim exponent que es el “teorema”¹⁵⁶. Tot el material generat durant els dos processos poc té a veure amb un procés judicial dirigit a identificar responsabilitats individuals i la comissió de delictes determinats i materials. El que pretén és, mitjançant una

¹⁵⁴ Traducció pròpia, original de l’italià: “Al termine delle due istruttorie rimane un solo fatto associativo: Potere Operaio e Autonomia Operaia supposti in rapporto di continuità e discendenza e/o i loro livelli occulti. E mentre a Padova l’insieme di Potere Operaio e di Autonomia Operaia è per il pubblico ministero e per la Corte d’Appello una banda armata e per il giudice istruttore un fatto non costituente reato, a Roma esso è per il pubblico ministero un’associazione sovversiva distinta dalle varie bande armate che ne formano i livelli occulti e per il giudice istruttore un’“associazione politico-militare””.

¹⁵⁵ Pietro Calogero, membre del Partit Comunista Italià, fou un dels principals impulsors de la practica judicial de l’emergència i de la construcció de teoremes sobre els que procedir un procés judicial.

¹⁵⁶ FERRAJOLI (1983a:183) entén per teorema aquella “expressió adaptíssima per designar una construcció processal de tipus lògic-deductiu que redueix el procés de verificació empírica i inductiva d’hipòtesis acusatòries consistents en fets determinats, a exercitació lògica, petició de principi o argumentació circular on les conclusions són ja totets contingudes en la premissa axiomàticament i prejudicialment assumides com a veritables”.

construcció teòrico-lògica, trobar la “veritat”, “lluitar contra el mal”, en definitiva, la idea del “jutge combatent”. Molts jurats populars i jutges (gran part del PCI) apostaren més per una espècie de “deure” basat en una fe cap a la salvació de l'estat que per una aplicació garantista del dret. Cal constatar que alguns jutges liberals foren els més imparcials a l'hora d'aplicar la llei. Fins i tot les paraules de qui havia ocupat el ministeri de l'interior entre 1976 i 1978, Cossiga, constaten aquest fet: “Llavors fou introduïda la idea del “jutge que combat”, i la idea del jutge que combat contrasta amb l'estat de dret. El jutge no combat, si no per aplicar la llei (...). Perquè llavors al jutge li atribuïm deures i fins que surten de l'àmbit de la llei; ell usa la llei per aconseguir fins que són fins polítics, bons o dolents, no importa, però no és una cosa compatible amb l'Estat de dret” (DEL BELLO, 1997:86-87).

És el que molts autors han definit també com a model de dret pre-il·lustrat o inquisicional, en el sentit de que es produeix una confusió entre el dret i la moral, entre justificació externa i legitimació interna del dret (1989:197-202). La doctrina de la separació entre legitimació externa i interna forma el pressupòsit teòric i axiològic del model garantista. Es configura la concepció de l'imputat com enemic on “el procés penal retrocedeixi de tècnica de verificació empírica dels delictes a tècnica d'inquisició sobre la persona, on l'imputat no té res de què defensar-se o pot tant sols protestar, o penedir-se, o abjurar o demanar clemència”¹⁵⁷ (1983:200).

Així, alguns autors han posat l'accent en el caràcter anti-il·lustrat de la cultura de l'emergència i del dret que se'n desenvolupa. Una espècie de dret pre-modern, de tipus inquisicional, un tornar a les èpoques de la crema de bruixes i dels judicis sobre la veritat absoluta. Així, segons RUGGIERO (1994:66), “les anomenades lleis d'emergència, en efecte, havien introduït en la legislació unes categories de tipus eclesiàstic i unes nocions que són connaturals a una autoritat sacral i a la seva celebració. (...) Però la sospita, en l'opinió de molts juristes, no pertanyia a la enaltida tradició dels principis de la il·lustració. Més aviat era part d'un concepte de

¹⁵⁷ Traducció pròpia, original de l'italià: “E il processo penale retrocede da procedura di accertamento empirico dei reati a tecnica di inquisizione sulla persona, ove l'imputato non ha nulla da cui difendersi e pu' solo protestare, o pentirsi, o abiurare o domandare clemenza”.

veritat i de fe absoluta. I en efecte, un tribunal es preocupava més d'afirmar una veritat absoluta que no d'establir la veritat judicial"¹⁵⁸.

Creiem interessant tancar aquest apartat amb unes reflexions per part del moviment sobre el paper de la magistratura: "Evolució de la praxis judicial: -les lleis especials/ -el sumari, l'absència de proves; la inversió del càrrec de la prova/ - els processos polítics: el procés de guerrilla, el procés al sumari, l'autodefensa, la defensa d'ofici, les sentències i les seves motivacions, les condemnes, els processos blitz, la intervenció dels cossos antiguerilla a l'aula/ -la negació del dret de defensa/ -la criminalització dels advocats defensors o la seva eliminació/ -l'institut del confinament/ - el cap de la corona/ -rol de d'intel·ligència dels anomenats "magistrat democràtics". Aquí s'empelta el tema dels "penedits" que té un aspecte objectiu, que l'emmarca en el tema de l'evolució de la justícia, com nou instrument probatori, i un aspecte subjectiu que té a veure amb les causes del "penediment" relacionades amb la ideologia, la pràctica de la militància, el tipus d'organització"¹⁵⁹.

3.1.1. Les conseqüències en la mobilització: algunes xifres sobre la repressió

RUGGIERO (1994:56) il·lustra que "entre els anys 70 i la meitat dels anys 80, el sistema de la justícia criminal a Itàlia ha "aconseguit" més de 20.000 encausats polítics. La xifra rècord dels detinguts polítics de l'esquerra ha estat de 4.000. Un parell de centenars de militants romanen encara detinguts. Molts, en canvi, tant sols aconseguida la llibertat provisional, han preferit deixar el país i esperar "a distància de seguretat" les fases finals del procés que els atenyia"¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Traducció pròpia, original de l'italià: "Le cosiddette leggi di emergenza, infatti, avevano introdotto nella legislazione delle categorie di tipo chiesastico e delle nozioni che sono connaturali a un'autorità sacrale e alla sua celebrazione. (...) Ma il sospetto, nell'opinione di molti giuristi, non apparteneva alla vantata tradizione dei principi illuministi. Piuttosto, era parte di un concetto di verità e di fede assolute. Il sospetto veniva anche interpretato come uno stato patologico della mente, o come un'ossessione religiosa. E in effetti, in tribunale ci si preoccupava più di affermare una verità assoluta che non di stabilire la verità giudiziaria".

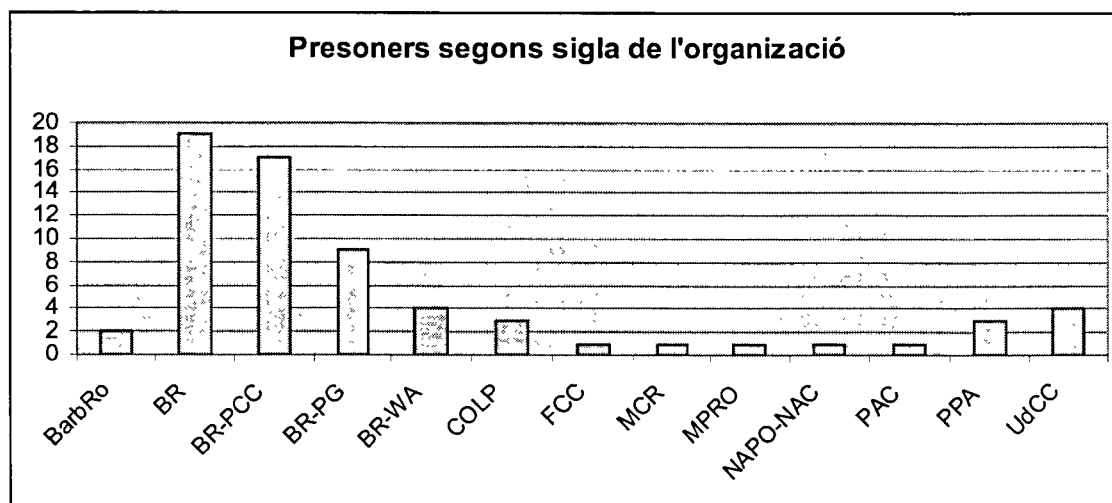
¹⁵⁹ Extret del Coordinamento dei comitati contro la Repressione-Milano Commissione Redazione (1981), "Convegno sulla repressione dello stato. Criminalizzazione delle lotte operaie e sociali. Linee politiche del Movimento rivoluzionario", *Il Bolletino* (suplement de CONTROLinformazione), núm. 2, abril.

¹⁶⁰ Traducció pròpia, original de l'italià: "tra gli anni '70 e la metà degli anni '80, il sistema della giustizia criminale in Italia ha "raggiunto" oltre 20.000 rei politici. La cifra record dei detenuti politici della sinistra è stata di 4.000. Un paio di centinaia di militanti rimangono ancora detenuti. Molti,

Les persones detingudes avui

Segons dades extretes de la segona edició (2006) de l'obra realitzada pel Progetto Memoria, *La Mappa Perduta*, en l'actualitat romanen a presó 66 persones processades entre 1969 i 1989 relacionades amb organitzacions armades d'esquerra¹⁶¹. En referència a l'organització de la que provenen, cal destacar que la majoria d'elles se les acusa d'activitats desenvolupades en el si de les Brigades Roges (19 persones), de les Brigatte Rosse-Partito Comunista Combatenti (17) i de les Brigatte Rosse-Partito della Guerriglia (9), així com també altres organitzacions com les Brigatte Rosse-Walter Alasia i la Unione dei Comunisti Combatenti amb 4 persones preses de cada una de les organitzacions, la Comunisti Organizzati per la Liberazione Proletaria i Potere Proletario Armato amb 3, Barbagia Rossa amb dos i la resta amb una persona (Formazioni Comuniste Combatenti, Movimento Comunista Rivolizionario, Movimento Proletario di Ressistenza Offensiva, Nuclei Armati per il Potere Operaio-Nuclei Armati Comunisti i Proletari Armati per il Comunismo).

Figura 16. Presos/es segons sigla de l'organització

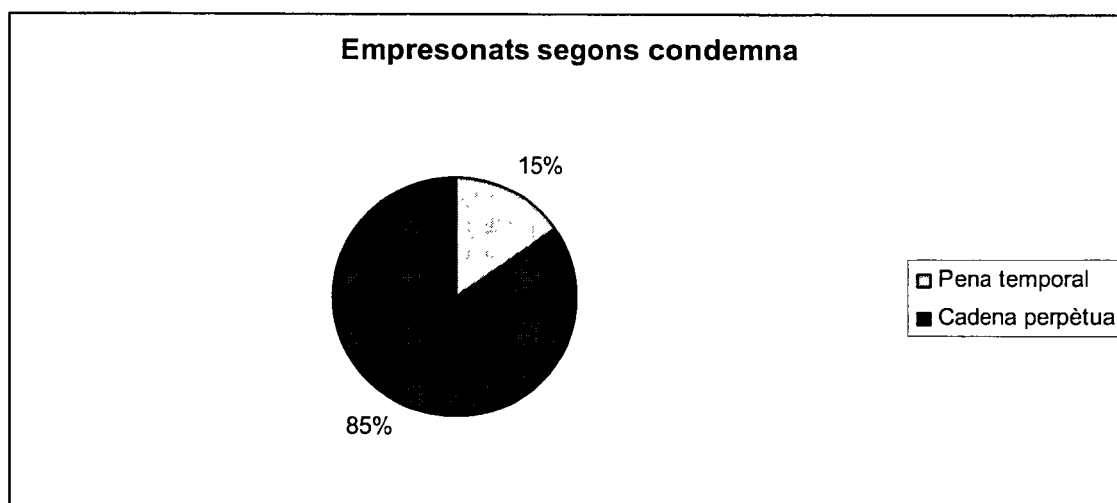
Font: *Progetto Memoria* (2006)

invece, non appena conseguita la libertà provvisoria, hanno preferito lasciare il paese e aspettare “a distanza di sicurezza” le fasi finali del processo che li riguardava”.

¹⁶¹ Veure *Progetto Memoria* (2006:500-507).

Si tenim en compte la condemna que estan complint, i com podem observar en la Figura 17, un 85% de les persones empresonades compleixen cadena perpètua (encara existent al Codi penal italià) i un 15% una pena temporal. Cal tenir en compte, però, que aquestes penes foren dictades en una època d'excepcionalisme penal i judicial, i que les penes no són proporcionals al delicte del que se'ls acusa. En aquest sentit cal tenir en compte l'increment mínim d'un terç de la pena a paritat de delicte per qui ha estat imputat de "banda armata" respecte a quin no ha tingut aquesta imputació. També cal assenyalar les "aggravanti per finalità di terrorismo" que han incidit de manera rellevant en les condemnes successives a 1977. Han tingut també una forta accentuació les condemnes a cadena perpètua en aquest període.

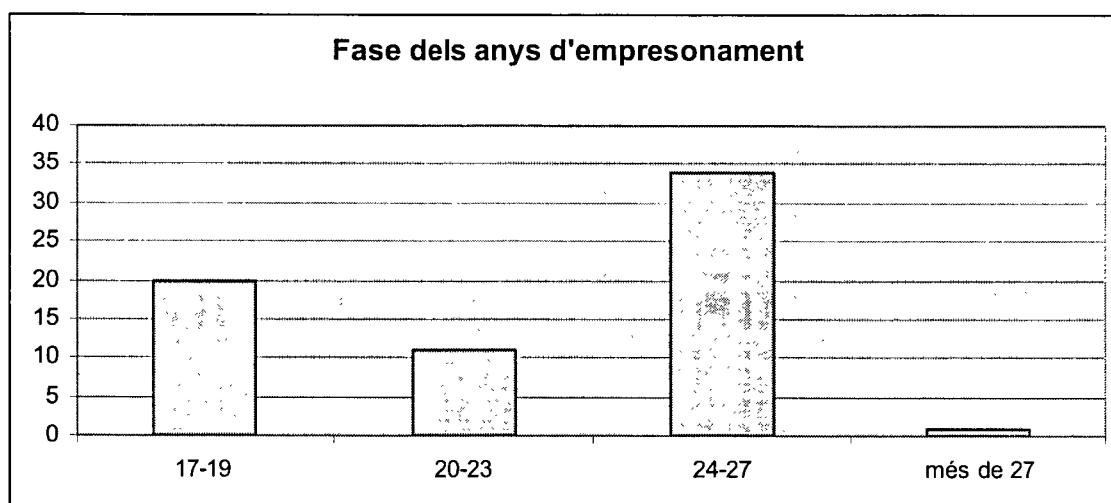
Figura 17. Empresonats/es segons condemna

Font: *Progetto Memoria* (2006)

D'aquesta manera, també és significatiu tenir en compte en quina fase de l'empresonament es troben aquestes persones, com veiem en la Figura 18. Vint d'elles (30,3%) han complert de 17 a 19 anys d'empresonament, 11 (16,6%) de 20 a 23 anys, 34 (51,6%) de 24 a 27 anys, i una persona (1,5%) porta més de 27 anys empresonada. Cal assenyalar, doncs, que tots els actuals detinguts polítics no només han superat el límit dels deu anys de reclusió – considerada per molts investigadors com el límit més enllà del qual el dany a la personalitat és irreversible – sinó que el 69,7% ha descontat més de 20 anys de presó i el restant ha descontat almenys 17 anys.

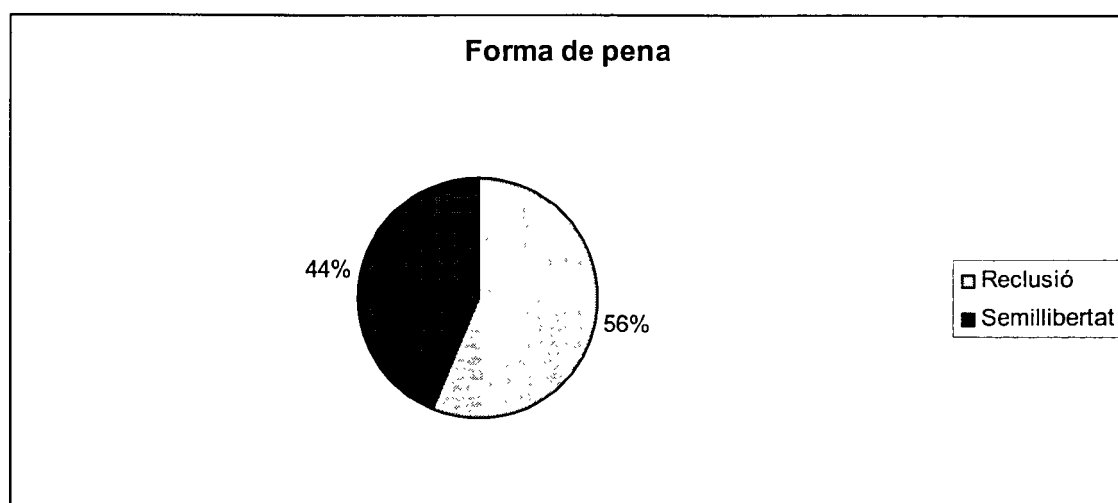
Figura 18. Fase en relació amb els anys d'empresonament

Font: *Progetto Memoria* (2006)

La forma de pena que compleixen aquests col·lectiu en l'actualitat, en aquesta última fase de l'empresonament, és d'un 56% en reclusió i un 44% en formules de semilibertat. La semilibertat és una institució prevista per els detinguts que han descontat més de la meitat de la pena, que consisteix a l'accés a un treball extern i preveu l'entrada a la presó cada vespre. Aquesta és prevista per l'ordenament com una mesura transitòria que té per objectiu permetre un recorregut a la reinserció social dels detinguts. El passatge successiu a la semilibertat pels condemnats a cadena perpètua és l'alliberament condicional. En el cas de la situació dels presoners que estem analitzant, es constata com a decisiu el lloc en el qual estan empresonats. En algunes ciutats les demandes d'accés a l'alliberació condicional són tingudes en compte quan es compleixen els requisits previstos per la llei. En altres, aquests requisits no són suficients per consentir aquesta etapa del recorregut.

Figura 19. Forma en que es materialitza la pena

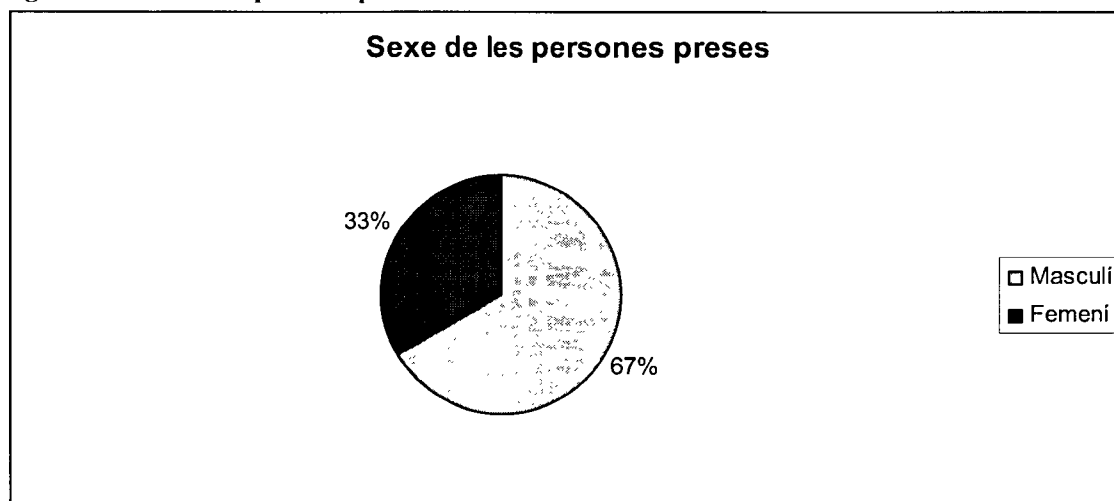

Font: *Progetto Memoria* (2006)

Per últim, és important destacar la subdivisió per gènere de les persones empresonades; d'aquestes 44 (66,7%) són homes i 22 (33,3%) són dones, com s'observa en la Figura 20. Tot i que el nombre d'homes és major, cal tenir en compte que en comparació amb la població penitenciària italiana existeix una gran sobrerrepresentació de presoneres polítiques. Així doncs, a 1 de setembre de 2002 tant sols un 4,4% de la població penitenciària eren dones¹⁶². Dos són les explicacions que es poden donar. La primera, la importància de la participació de dones en el cicle de protesta dels anys setanta a Itàlia, sobre les qual també va pesar la repressió. La segona, la més significativa, és la negativa d'un nombre important de dones militants a acollir-se a les figures de la dissociació i la col·laboració, percentatge més important que en el col·lectiu masculí.

¹⁶² Segons dades del Consell d'Europa. *Space 2002. Council of Europe Annual Penal Statistics: http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Prisons_and_alternatives/Statistics_SPACE_I/*:

Figura 20. Sexe de les persones preses

Font: *Progetto Memoria* (2006)

3.2. La clandestinitat com a sortida

Al llarg d'aquest capítol hem descrit el cicle de protesta que es desenvolupa a Itàlia des de finals dels anys seixanta fins a finals dels anys setanta. Hem exposat el desenvolupament de la mobilització, però sobretot les reaccions estatals front a aquest desafiament. Moviment i Estat, protesta i repressió, són elements que s'interrelacionen i evolucionen; es tracta de realitats que no poden ser explicades en el buit ni des de perspectives estàtiques. Així doncs, a l'emergència il·legal del principi del cicle – amb l'estratègia de la tensió – la segueix la consolidació de l'excepcionalisme amb la primera fase de l'emergència "legal" – que augmenta els poders de policia – i la segona fase d'aquesta emergència – que estableix una veritable legislació antiterrorista i la introducció de pràctiques judicials il·liberals. La reacció estatal respon a la mobilització, model·lant-se segons els canvis que es produeixen en el repertori d'acció i les formes organitzatives dels moviments. Ara bé, també són les polítiques repressives les que modifiquen el marc en el que es desenvolupa la mobilització, i en aquest sentit, influeixen en els mateixos moviments socials.

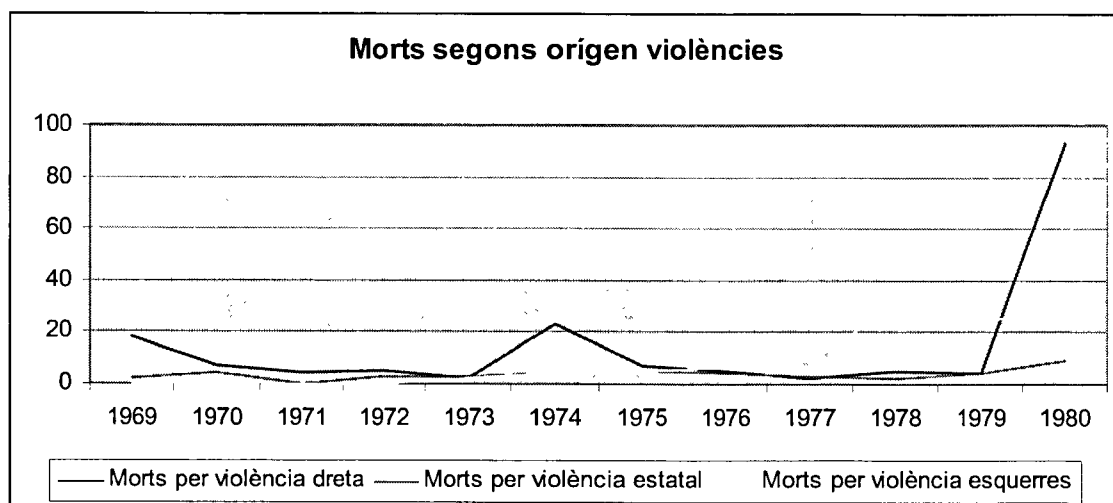
L'objecte d'estudi d'aquest treball és la cultura de l'emergència, és a dir, les polítiques repressives que s'implementen per a fer front al conflicte polític. És per aquest motiu que en l'anàlisi dels canvis que es produeixen en la mobilització social

prioritzem aquells elements que tenen a veure amb el control punitiu de la protesta. D'aquesta manera, doncs, i sense negar la intervenció d'altres factors, considerem que la modalitat de repressió de la mobilització social escollida repercutirà en el desenvolupament dels moviments. És en aquest sentit que es mou una de les hipòtesis que defensem en aquest treball: les dinàmiques repressives (directes o indirectes) exercides sobre els moviments empenyen als sectors més radicalitzats d'aquests al pas a la clandestinitat i a la lluita armada. Així doncs, cal diferenciar les diferents components que intervenen en aquest procés:

- Durant l'emergència il·legal: les violències de l'extrema dreta envers els civils en general i els militants d'esquerres en concret.
- Durant la primera etapa de l'emergència legal: l'augment dels poders de policia i la consolidació de la "lleugeresa" de les seves actuacions.
- Durant la segona etapa de l'emergència legal: la detenció i empresonament massiu de militants. Processos i penes desproporcionades.

No és fins l'any 1978, a final del cicle, que es dispara el nombre de morts víctimes de les violències d'extrema esquerra, com es pot veure en la Figura 21. De la mateixa manera, és tant sols a partir de l'any 1977 que el nombre de morts per violències d'esquerra supera a aquelles provocades per violències estatals i feixistes. És en aquest sentit que podem afirmar que les dinàmiques violentes de l'esquerra s'afiancen a final de cicle, moment en que ja es conten a desenes els morts civils en general i militants d'esquerra en concret com a conseqüència de les violències estatals i feixistes. En aquest sentit, creiem que és important tenir en compte la temporització dels episodis que es duen a terme durant aquest cicle de protesta, ja que unes xifres descontextualitzades no ens ajuden a comprendre la realitat.

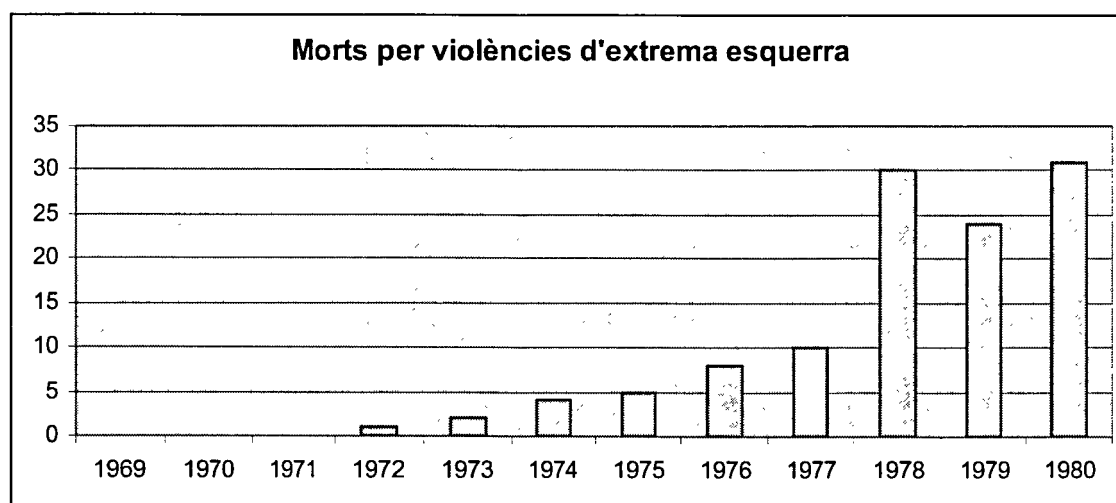
Figura 21. Morts per violències de dreta, esquerra i estatal, segons origen de violències (1969-80)

Font: Elaboració pròpia a partir de GALLENÍ (1981)

Com hem vist a l'apartat anterior, l'augment dels costos de l'acció al carrer, a la fàbrica, a l'escola o al barri (ja siguin manifestacions, vagues polítiques, ocupacions...) - provocat per l'extensió dels poders de policia i pels atacs feixistes - fa modificar el repertori d'acció dels moviments cap a mitjans dels anys setanta. La mateixa dinàmica succeeix a final del cicle. Amb el pas a la segona fase de l'emergència legal, l'augment dels costos es dirigeix cap a tota acció política no convencional i cap a tota organització política al marge dels partits. La construcció d'una veritable legislació antiterrorista i el desenvolupament de processos judicials "polítics" provoca un augment exponencial de detinguts, processats, empresonats i exiliats. Aquesta dinàmica fa radicalitzar a una part del moviment que passa a la clandestinitat i a la lluita armada, ja sigui de forma organitzada - integrant-se en organitzacions armades constituïdes - ja sigui des fora, de manera més espontània.

Figura 22. Morts per violències d'extrema esquerra (1969-80)

Font: Elaboració pròpia a partir GALLENi (1981)

No és objecte d'aquest treball descriure un per un els episodis en els que es produeix alguna mort com a conseqüència de violències d'esquerra¹⁶³. Apuntarem, doncs, els fets més importants i destacats, i sobretot ens referirem a dinàmiques generals del fenomen. Es constata l'existència de dos fases del cicle de violències d'esquerra, tant pel que fa en termes quantitius com qualitius. La primera fase del cicle es desenvolupa entre 1972 i 1976-77¹⁶⁴, i es caracteritza pel reduït nombre de morts conseqüència de les violències d'esquerra i per una acció relativament espontània i/o de resposta. El 1977 és un any de transició, en el que es duen a terme importants modificacions tant a nivell movimentístic com a nivell repressiu. La segona fase del cicle, doncs, s'identifica a partir de l'any 1978. Les organitzacions armades prenen importància i augmenten la seva activitat.

1. Pel que fa a la primera fase, els episodis d'aquest període tenen unes característiques concretes i les podem dividir en dos grups: el primer té a veure amb la resposta/defensa (enfrentaments, tirotejos...); i el segon és resultat d'accions relativament espontànies realitzades per militants d'extrema esquerra. Així doncs, en aquesta primera etapa es produeixen enfrontaments amb la policia i amb militants

¹⁶³ Per una recopilació exhaustiva de tots els episodis en els que es produeixen morts com a conseqüència de les violències d'extrema esquerra veure "Annex 2. Morts per violències d'extrema esquerra a Itàlia (1972-80)".

¹⁶⁴ Amb anterioritat a 1972 no es registren morts conseqüència de violències d'esquerra.

d'extrema dreta, dels que en resulten baixes. Destaquem la mort de Felice Maritano (carabinieri) en un tiroteig amb Ognibene (BR) el 15 d'octubre de 1974 a Milà; d'Andrea Lombardini (carabinieri) mentre perseguia a uns militants d'esquerra després d'un atracament a un banc el 5 de desembre del mateix any a Bolònia. També la mort de l'estudiant d'extrema dreta Mikis Mandakas el 28 de febrer de 1975 a Roma. Es produeixen tirotejos en els que moren tant membres de les forces d'ordre com militants d'esquerra. Així, el 5 de juny de 1975 mor Mara Cagol, membre de les BR, i Giovanni d'Alfonso (carabinieri) en un foc creuat. El 15 de desembre de 1976 es registra un episodi similar: morer Walter Giuseppe Alasia, militant de les BR, i Vittorio Padovani i Sergio Bazzega, policies.

Pel que fa a atacs duts a terme per militants d'extrema esquerra, amb resultat de mort, cal destacar que aquests no es realitzen en aquesta primera etapa des d'organitzacions armades clandestines. Entre els episodis destaquem l'assassinat de Luigi Calabresi, comissari encarregat de la investigació dels fets de Piazza Fontana i del "suïcidi" de Giuseppe Pinelli, el 17 de maig de 1972 a Milà; l'atemptat incendiari a casa d'un destacat feixista en el que moren, per error, els seus fills Virgilio Mattei i Stefano Mattei, el 16 d'abril de 1973 a Roma; o el segrest i assassinat de l'enginyer Carlo Saronio el 28 de febrer de 1975 a Milà.

La primera acció amb resultat de mort de les Brigades Roges es produeix el 17 d'abril de 1974 a Pàdua, en la que moren dos militants feixistes: Giuseppe Mazzorla i Graziano Girolucci. Es tracta, però, d'una acció que no es diferencia de les desenvolupades durant el període per part de militants d'extrema esquerra que no formen part d'organitzacions armades. La primera acció que suposa un gir qualitatiu és "Strage salita Santa Brigida" el 8 de juny de 1976 a Gènova en la que moren el magistrat Francesco Cocco i els carabinieri Giovanni Saponara i Antioco Dejana. Altres accions dutes a terme per organitzacions armades en aquest període és l'assassinat de l'estudiant feixista Mario Zicchiri pels Nuclei Armati Proletari el 29 d'octubre de 1975 a Roma, del missí Enrico Pedenovi per part de Prima Linea el 29 d'abril de 1976 a Milà, del policia Francesco Cusno per part de les Brigades Roges l'1 de setembre de 1976 a Vercelli i del policia Palumbo Prisco pels Nuclei Armati Proletari el 14 de desembre de 1976.

2. Pel que fa a la segona fase, es produeix una centralitat de l'acció armada per part de les organitzacions clandestines. El 1977 és un any de transició en el que la mobilització al carrer és molt important. La majoria de morts que es registren tenen a veure amb enfrontaments al carrer o amb tirotejos. A partir d'aquí, però, s'afiança l'activitat de les organitzacions armades clandestines. Les morts registrades en els episodis que segueixen tenen a veure principalment amb l'activitat d'aquestes, i amb una acció més activa que reactiva. L'autonomia d'acció de les organitzacions respecte el moviment no es tradueix, però, en autonomia dels objectius. Així doncs, els objectius de les accions es relacionen directament amb les lluites socials dels moviments.

En aquest sentit, doncs, és important realitzar una descripció de l'objectiu de les violències de tot el cicle de protesta. L'objectiu d'atac indiscriminat a la població civil, molt present en els atacs feixistes, no es troba en les dinàmiques de la violència d'esquerres. Aquest fet ho corroboren les dades elaborades a partir de la informació de GALLENi (1981). Tant sols un 6% de les víctimes pertanyen al col·lectiu de "població en general", víctimes que coincideixen amb aquelles accions que els mateixos militants qualificaren a l'època com d'error. Així doncs, en aquesta tipologia hi trobem els següents episodis:

Taula 10. Víctimes com a resultat de violències d'esquerra qualificades d'error

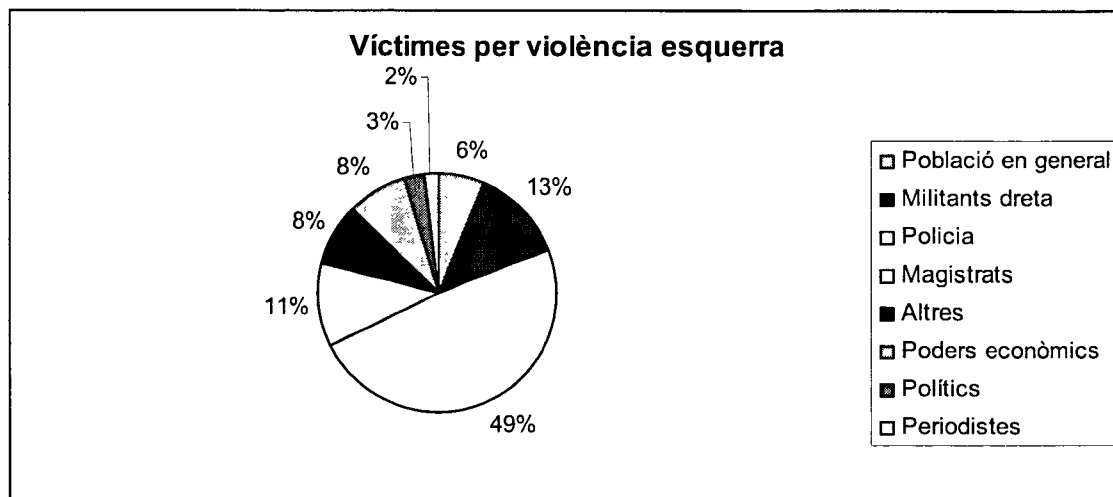
16/4/1973	Roma	Virgilio Mattei (estudiant) Stefano Mattei (escolar)	Atemptat incendiari a casa d'un feixista
8/7/1977	Roma	Mauro Amati (estudiant)	Emboscada UCC
15/12/1978	Roma	Enrico Donato (comerciant)	Atac Guerriglia comunista
13/3/1979	Bologna	Gabriella Fava (servei domèstic)	Bomba de Gatti selvaggi
25/2/1980	Roma	Iolanda Rozzi (mestressa de casa)	Violències d'esquerra
11/3/1980	Roma	Luigi Allegretti (cuiner)	Emboscada militants esquerra
28/7/1980	Roma	Ester Finoro (mestressa de casa)	Violències d'esquerra

Font: Elaboració pròpia amb dades de GALLENi (1981)

La resta d'assassinats corresponen a objectius que responen a un criteri polític o bé que es relacionen amb enfrontaments al carrer i/o tirotejos. Així doncs, de manera molt significativa apareix el col·lectiu de forces de l'ordre públic, un 49% del total de víctimes per violències d'esquerres. De manera similar en destaca el 13% de morts que pertany al col·lectiu de militants d'extrema dreta. En relació a la mort de

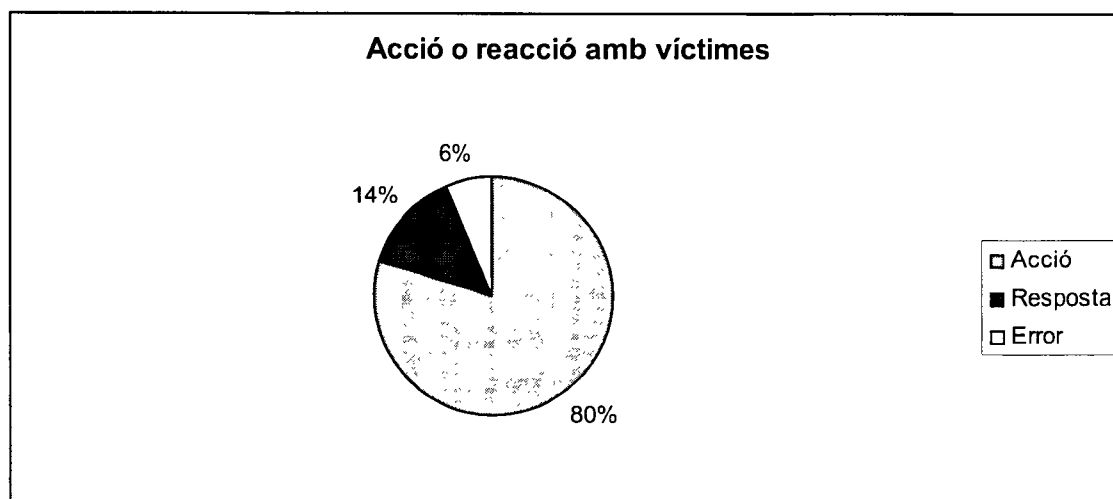
membres de les forces de l'ordre públic i de militats d'extrema dreta, molts episodis poden definir-se com a resposta per agressions prèvies sofertes, que han sigut descrites al llarg del capítol. De manera també significativa apareixen els magistrats, amb un 11% de les víctimes totals, a qui se'ls acusa de ser responsables de la repressió que es viu a Itàlia. Representants del poders econòmics (8%), polítics (3%) i periodistes (2%) també són objectius escollits en les violències d'extrema esquerra.

Figura 23. Morts per violències d'extrema esquerra, segons col·lectiu (1969-80)

Font: Elaboració pròpia a partir de GALLEN (1981)

Figura 24. Morts per violències d'extrema esquerra, segons tipologia d'acció (1969-80)

Font: Elaboració pròpia a partir de GALLEN (1981)

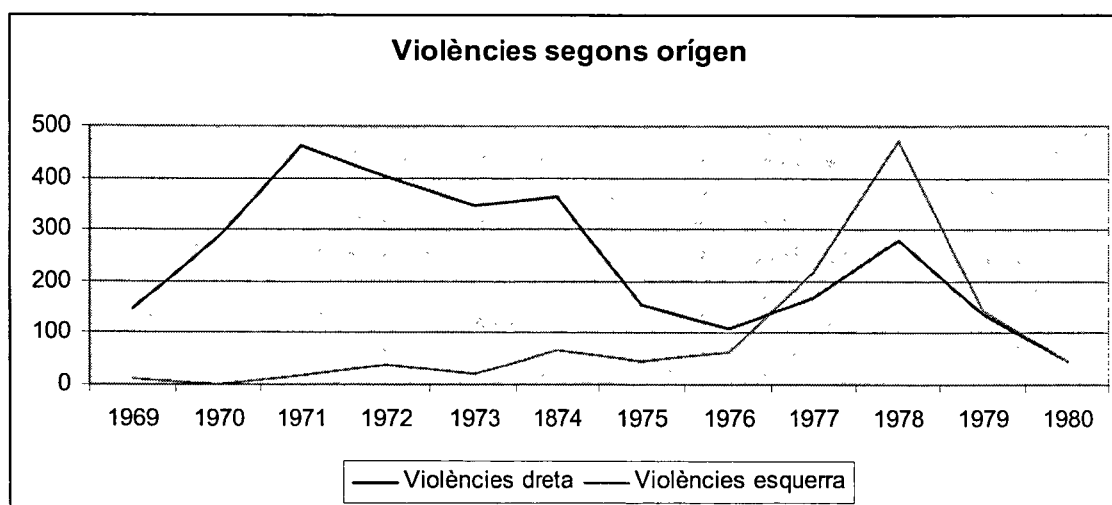
Així doncs, creiem que és interessant realitzar una comparació sobre la tipologia de violència per la que aposta l'extrema dreta i l'extrema esquerra. Un indicador que ens pot ajudar a comprendre aquesta problemàtica és el col·lectiu al que pertanyen les víctimes, com hem mostrat en la Figura 25. La xifra més significativa que es constata és que mentre el nombre de víctimes civils de l'extrema dreta assoleix la xifra de 124, l'esquerra tant sols en computa 8 (totes elles reconegudes públicament com a error). És aquest fet el que ens porta a l'afirmació que les violències exercides per la dreta i per l'esquerra no són en cap cas comparables, es tracta de dues tipologies diferents. No podem doncs quedar-nos en una anàlisi quantitativa del nombre de morts sinó que cal indagar qualitativament aquests episodis si volem entendre les dinàmiques experimentades. De manera similar, també cal destacar que en els enfrontaments entre militants de dreta i d'esquerra es genera un saldo desigual (26 morts en mans de feixistes, 14 en mans de militants d'esquerres).

És important en aquest sentit situar temporalment les agressions. No és fins a finals dels anys setanta que es poden comptabilitzar de manera significativa morts per part de militants d'esquerres. La resposta a agressions prèvies sofertes per part de feixistes o forces de l'ordre pot considerar-se com un dels motius que porta a l'acció a molts militants d'esquerres. En aquesta mateixa línia argumental també es important destacar les víctimes policials, que difereixen en els dos col·lectius. En la interrelació amb militants d'esquerra moren 53 membres de les forces de l'ordre mentre en la interrelació amb els feixistes només 10. Aquest fet reforça l'argument de la dinàmica de reacció que hi ha al darrera de les agressions dutes a terme per part de militants d'esquerres. La resta de víctimes, la majoria d'elles a causa de violències d'esquerra, fan referència al que els moviments anomenaren "poders de l'estat capitalista": magistrats, representats dels poders econòmics, polítics i periodistes.

En aquesta tasca d'investigació sobre la naturalesa de les violències hem d'anar més enllà de les primeres impressions quantitatives. La Figura 25 ens descriu el nombre de violències de la dreta i de l'esquerra. A primera vista semblaria que a partir de l'any 1974 les violències de dreta disminueixen i que són intercanviades per les violències d'esquerra. Si bé això és cert a nivell numèric, no ho és així a nivell d'impacte. Darrera d'aquest gràfic s'amaga l'equivalència, per exemple, de

l'atemptat de l'estació de Bolònia l'any 1980, amb 85 morts i un sabotatge a un generador elèctric, per posar un exemple. És cert que el nombre d'episodis de violència d'extrema dreta disminueixen però hem d'anar en compte, aquests es tornen més sanguinaris.

Figura 25. Violències segons origen (1969-80), dreta i esquerra.

Font: Elaboració pròpia a partir de GALLENi (1983)

Mapa de la lluita armada

Una anàlisi exhaustiva de la lluita armada a Itàlia durant el cicle de lluites objecte d'aquest treball és molt difícil de realitzar per la complexitat i la delicadesa del tema. En un primer moment l'existència d'aquest fenomen ha estat utilitzada com una justificació de les polítiques repressives de l'Estat italià contra el conjunt dels moviments socials. Això s'ha fet a través de la construcció discursiva i mediàtica, interpretació molts cops allunyada de la realitat que es pretenia descriure. En segon moment també dificulta l'estudi d'aquesta qüestió la naturalesa mateixa de les dinàmiques polítiques, organitzatives i militars dels grups clandestins. El secretisme i l'opacitat són elements que posen obstaculitzen una reconstrucció històrica. Per tot això, i al no ser l'objecte d'estudi d'aquesta recerca, ens limitarem a apuntar un quadre esquemàtic dels subjectes que van protagonitzar aquella experiència¹⁶⁵. Les

¹⁶⁵ Per a una anàlisi més detallada veure RUGGIERO (2006).

recerques dutes a terme en el marc del *Progetto Memoria* recullen l'existència de 47 organitzacions armades d'esquerra que han estat inquirides per “associazione sovversiva” o “banda armata” entre 1969 i 1989, que es poden veure en el quadre adjunt.

A part de localitzar temporalment la seva activitat, cal una petita descripció de les més destacades del període.

- A finals dels anys 60 a Gènova i Milà neixen el **grup XXII Ottobre** i el **Gruppi di Azione Partigiana (GAP)**. Representen les primes iniciatives d'aquesta mena: amb pocs militants (uns 80) s'inspiren en les guerrilles llatinoamericanes i en la resistència antifeixista. L'any 72 desapareixen.
- Les **Brigades Roges (BR)**, organització de referència de la lluita armada italiana, neixen l'any 1970, un any després de l'atemptat de Piazza Fontana. Molts dels seus militants tenen procedència catòlica, d'altres obrera. Ideològicament són marxistes-leninistes i aposten per la constitució d'un partit comunista capaç de liderar la lluita revolucionària. Fins l'any 1974, i després d'una sèrie d'accions inicials de “propaganda armada” i sabotatge, ataquen objectius de l'aparell repressiu estatal (presons, policies, magistrats), representants de la patronal i periodistes (“atac al cor de l'estat”). Sovint es tracta de feriments (“gambizzazioni”). El 16 de març de 1978, les BR segresten, a Roma, Aldo Moro, acció que provocarà un ampli debat entre els moviments. La intensificació de la lluita antiterrorista, amb aprovació de les mesures legislatives d'emergència (llei sobre penedits i dissociats, presons d'alta seguretat) i les successives escissions porten a la pràctica dissolució de les BR a començament dels anys vuitanta.
- Els **Nuclei Armati Proletari (NAP)** sorgeixen l'any 1974 i constitueixen un cas a part en tota la història de la lluita armada a Itàlia. Amb una forta composició de presos i ex presos socials polititzats a partir de les lluites als centres penitenciaris, compleixen una funció antirepressiva (i “justicialista”), atacant carcellers, policies, i representants del poder econòmic. Amb una

estructura poc centralitzada i amb normes de clandestinitat més “laxes” que els altres grups són objecte d’una repressió despietada. Ideològicament s’inspiren, entre d’altres fonts, en el Franz Fanon dels “Damnats de la terra”.

- **Prima Linea (PL)** neix l’any 1976 formada per ex militants de Lotta Continua i Potere Operaio amb una actitud més movimentista respecte a la qüestió del partit. Els objectius militars són semblants als de les BR. És el tot desarticulada a començament dels anys 80. La pràctica totalitat dels seus militants detinguts s’acull a llei sobre dissociació.

Al costat d’aquestes organitzacions que van concentrar l’atenció mediàtica i repressiva al llarg dels anys 70 van sorgir i desaparèixer desenes de formacions de diverses característiques:

- A nivell local: els Nuclei comunisti, Proletari armati in lotta, Nuclei armati per il potere operaio, Primi fuochi di guerriglia o el Collettivo Politico Veneto.
- Obreristes: Cocori (Collettivi Comunisti Rivoluzionari), UCC (Unità Comuniste Combattenti), Guerriglia Rossa, Brigatte Comuniste, Brigatta Antonio Lo Muscio.
- D’ideologia llibertària: Azione Rivoluzionaria.
- De lluita contra la droga o el treball precari: Ronde Armate Proletarie.
- I finalment una multitud d’agregacions més o menys informals (sobretot a partir de la gran onada repressiva del 77) que reivindiquen amb alguna sigla tota mena d’atemptats, accions de sabotatge, d’autofinançament, etc.

CAPÍTOL V. ESTAT ESPANYOL: El difícil abandonament de les pràctiques dictatorials

En aquest capítol es descriuen les tres fases de la construcció de la cultura de l'emergència a l'Estat espanyol. La primera és aquella que hem anomenat emergència il·legal, i que abasta el període de 1978 a 1987 en la que es desenvolupen diverses estratègies per fer front al terrorisme al marge de la llei. La segona fase és l'emergència legal amb protagonisme de l'aparell policial que abastaria els anys de 1988 a 1995. En aquesta fase es sistematitza el marc legislatiu antiterrorista espanyol privilegiant l'actuació policial en la lluita a la violència armada. La tercera fase és l'emergència legal amb protagonisme de la magistratura. En aquesta fase l'impuls de l'excepcionalisme recau en gran mesura en la judicatura, tot estenent-se la criminalització a militants de l'esquerra abertzale.

Abans d'endinsar-nos en la qüestió cal advertir que comencem a estudiar la cultura de l'emergència l'any 1978 ja que és quan es promulga la Constitució i per tant prenem aquesta data com a símbol del trànsit de l'Estat espanyol a un règim democràtic. Aquest fet és significatiu ja que no podem parlar d'emergència sinó és en una democràcia liberal. La repressió franquista es desenvolupa en un règim en el qual no estan garantits tota una sèrie de drets fonamentals que haurien d'estar presents en qualsevol democràcia. Per tant, certes actuacions repressives no poden considerar-se una anomalia en un règim dictatorial (cosa que si que succeeix en un règim democràtic), perquè la mateixa naturalesa del règim les permet.

Tot i començar a estudiar l'emergència amb posterioritat a la Constitució, és important recordar que els processos socials no sorgeixen del no res. Si volem entendre les dinàmiques repressives que es duen a terme a l'Estat espanyol durant els anys vuitanta sobretot caldrà conèixer inevitablement certs elements del passat feixista. En aquest sentit, doncs, en el primer apartat es duu a terme una petita introducció que intenta relacionar l'abans i el després del període transicional.

1. L'EMERGÈNCIA IL·LEGAL. LA GUERRA BRUTA (1978-87).

L'aprovació de la Constitució espanyola en referèndum l'any 1978 es la data simbòlica que prenem com a inici del règim democràtic. Durant els últims anys del franquisme i la transició importants mobilitzacions socials es registren arreu de l'Estat espanyol, prenent diferents formes i desenvolupant-se per varis motius. L'aspiració per aconseguir un règim polític més democràtic, però, unia totes aquestes reivindicacions. També cal destacar la significativa presència d'accions violentes de diferent signe durant aquest període.

La signatura dels Pactes de Toledo (1977), l'aprovació de la Constitució (1978) i l'accés al govern del PSOE (1982), entre altres, provoquen una important desactivació de la conflictivitat socials. Existeix, però, una qüestió que no queda satisfactòriament tancada en aquest període: la qüestió nacional. El model d'Estat que es dissenya no deixa satisfetes les reivindicacions d'alliberament nacional de diferents territoris de l'Estat, sobretot en el País Basc. Significatiu és el fet que la Constitució espanyola tant sols fou recolzada per un 34,9% de la població basca. A partir de llavors, al País Basc es produeix una ruptura entre les forces basquistes que es posicionaren a favor de l'Estatut d'Autonomia i les que continuaren negant la legitimitat del text constitucional i dels desenvolupaments posteriors. En aquest sentit, l'esquerra abertzale no interpreta la transició com un punt i a part, sinó que consideraren que moltes de les dinàmiques iniciades en el període franquista seguien encara vigents.

Algunes components de l'esquerra abertzale consideren que cal mantenir la lluita armada per aconseguir determinats objectius; i aquesta gairebé només és afrontada mitjançant estratègies repressives varies. A partir del mateix procés constitucional es comencen a legislar tota una sèrie de mesures antiterroristes, però no només això. En aquest període de transició i de primers anys de la democràcia es constaten tota una sèrie d'episodis repressius sobre la mobilització socials tant per part de la policia -que encara manté importants vestigis del franquisme, sobretot en la gestió de l'ordre públic- com també per organitzacions d'extrema dreta que es dediquen a punir directament a militants d'organitzacions d'esquerra o nacionalistes, amb una certa complicitat amb membres dels cossos policials o de

l'exèrcit. A partir de l'any 1983, però, la cosa canvia i la repressió il·legal es desenvolupa directament des de l'Estat, ja que en l'organització i finançament del GAL hi intervenen alts responsables polítics i policials espanyols.

1.1. La repressió en la primera fase democràtica

En els següents paràgrafs s'apuntaran algunes qüestions sobre la transició de les forces d'ordre públic, així com també d'alguns elements que ens ajuden a entendre la repressió clandestina, i en concret el sorgiment dels GAL.

1.1.1. La transició de les forces d'ordre públic: policia i exèrcit

Amb la fi de la dictadura franquista a l'Estat espanyol es registren tota una sèrie de canvis en moltes esferes de la vida política i social. Tot i això, el ritme de les modificacions no és igual en tots els àmbits. El cas de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat i de l'exèrcit les mutacions són més lentes i, fins i tot, inacabades. En l'estudi que ens ocupa, l'anàlisi d'un conflicte intern a l'Estat, farem referència amb més amplitud al cas de les forces de seguretat. Si bé l'exèrcit va exercir un paper destacat en la repressió de la conflictivitat durant la dictadura, després de la reinstauració democràtica aquest paper passa a ser assumit per les forces policials.

Així doncs, com afirma JAIME-JIMÉNEZ, el pas d'un règim autoritari a un altre de democràtic suposa una transformació profunda de les estructures policials, amb l'objecte d'adaptar-se a les necessitats que plantegin els sistemes polítics plurals, on els criteris d'actuació policial no es regeixen principalment per la defensa dels sistema polític, sinó per la dels interessos de la ciutadania (1996:146). Caldrà veure com ha estat l'evolució en aquest àmbit, objectiu d'aquest apartat. Així, l'autor afirma que amb l'objectiu de donar resposta a les protestes socials l'Estat disposa d'un conjunt de recursos per neutralitzar o canalitzar aquestes. Un dels recursos d'aplicació immediata el constitueix la intervenció de les forces de seguretat a través d'aquelles unitats destinades a mantenir l'ordre públic. Aquestes forces

especialitzades constitueixen l'últim recurs que te a les mans un estat normalitzat per imposar la pau social, a través de l'exercici del monopoli exclusiu de la violència.

Recuperant el concepte de *policing of protest*, aquestes polítiques són importants tenir-les en compte perquè és a través d'elles que s'expressa en la seva màxima expressió el conflicte entre moviments socials i Estat (DELLA PORTA, 1995). En aquest sentit, les unitats especials de policia que s'enfronten amb els manifestants són per molts col·lectius l'encarnació de la violència arbitrària de l'Estat (JAIME-JIMÉNEZ, 1996). Així doncs, els règims autoritaris tenen necessitat d'oferir una resposta contundent i exemplar contra tot col·lectiu que manifesti el seu descontentament amb el règim públicament. En un règim democràtic, on la persuasió i resolució pacífica dels conflictes constitueix la norma, l'amenaça de d'utilització de la violència o la seva utilització és un tema polèmic permanent. Caldrà doncs analitzar l'evolució de l'aproximació policial a la protesta social a l'Estat espanyol.

Fent un petit resum de la història recent de l'aparell policial espanyol¹⁶⁶, es constata que el règim polític autoritari emergent de la guerra civil va transformar profundament l'aparell heretat, amb l'objecte d'acomodar-lo a les necessitat de supervivència de les noves estructures de poder. Es van militaritzar totes les forces de seguretat, així com la lluita contra la dissidència política fou posada al centre de l'activitat policial. Aquesta tendència s'aguditzava al final de la dictadura, ja que es registren importants conflictes socials i polítics. En aquest context, l'any 1969 es creen les Brigades Mòbils encarregades del control dels desordres públics. Durant el període que va de 1976 a 1982 es produeixen tímids canvis de comportament de les forces de seguretat. Es produeix una retirada gradual de la seva presència en diversos escenaris conflictuals, però quan intervé ho fa de manera molt similar a la dels anys anterior (JAIME-JIMÉNEZ, 1996).

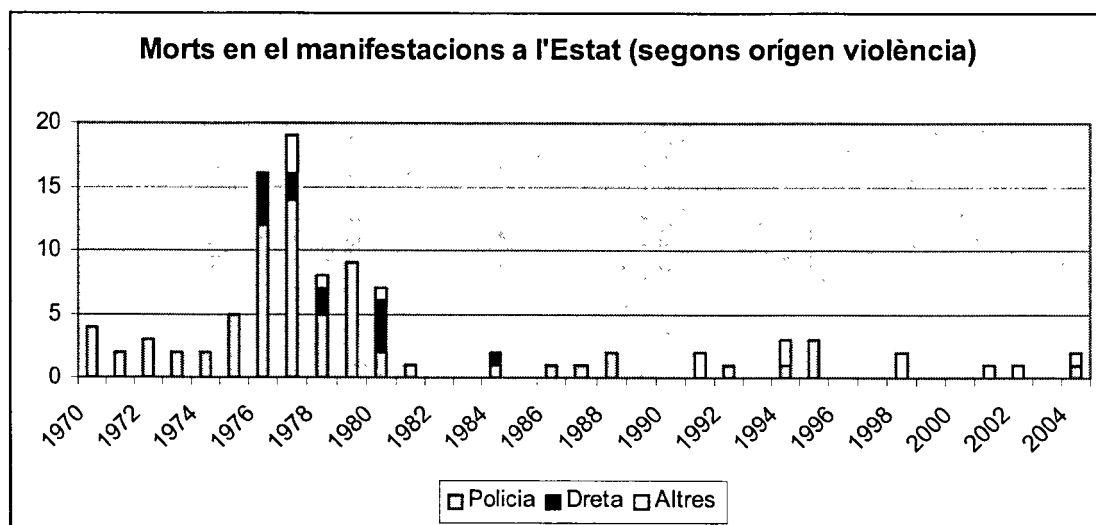
En aquest context, es produeixen nombrosos morts en manifestacions. Així doncs, durant el període franquista previ a la transició es registren un nombre de morts considerable (4 l'any 1970, 2 l'any 1971, 3 l'any 1972, 2 l'any 1973 i 1973 i 5 l'any 1975¹⁶⁷), que corresponen tots a víctimes a l'acció policial. Però el creixement considerable en el nombre de morts en manifestacions es produeix en el període

¹⁶⁶ El terme aparell policial és usat per RECASENS (1989, 1993, 2001).

¹⁶⁷ Dades extretes de la tesi doctoral ADELL (1986) i completades amb informació de la seva base de dades actual. Veure "Annex 3. Morts en manifestacions a l'Estat espanyol (1970-2004)".

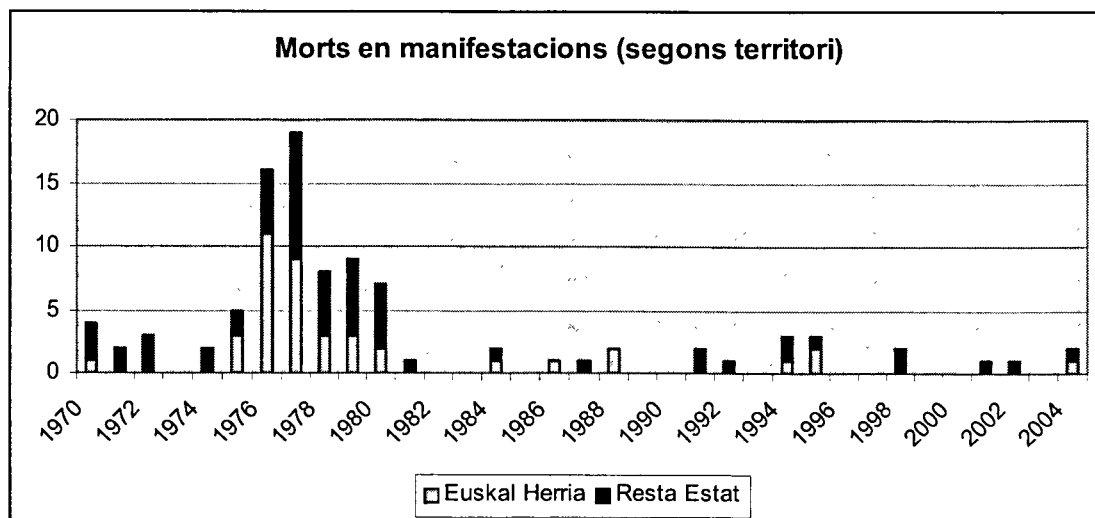
posterior a la mort de Franco. Així doncs, l'any 1976 es registren 15 morts, i en cal destacar els cinc morts de Vitòria, en el marc d'una assemblea obrera. L'any 1977 se'n registren 19, sis en el marc de la segona setmana pro-amnistia que es celebra durant el mes de maig al País Basc. El 1978 es contabilitzen 12, el 1979 10, i l'any 1980 7. Aquests cinc anys són els que registren un nombre més importants de morts en manifestacions en la història recent espanyola. La majoria de les morts del període en manifestacions són resultat de l'acció policial, havent-se de considerar també les morts en mans de membres d'extrema dreta. Així doncs, durant aquest període es registren 12 morts en manifestacions a causa de les violències de l'extrema dreta. Així mateix, cal deixar constància de la permissivitat policial respecte a l'acció violenta dels grups d'extrema dreta durant el període, element que serà tractat més endavant. En definitiva, el període 1976-80 és conflictualment important, en el que es registren un alt nombre de manifestacions i accions col·lectives públiques, fet que podria explicar aquesta enorme presència de morts en manifestacions. Però l'element més important a destacar és el fet que la policia encara es regeix per uns criteris extremadament repressius i reactius en la gestió de la protesta social.

Figura 26. Morts en manifestacions a l'Estat espanyol, segons origen violència (1970-2004)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'ADELL (1989) i actualitzacions de la seva base de dades

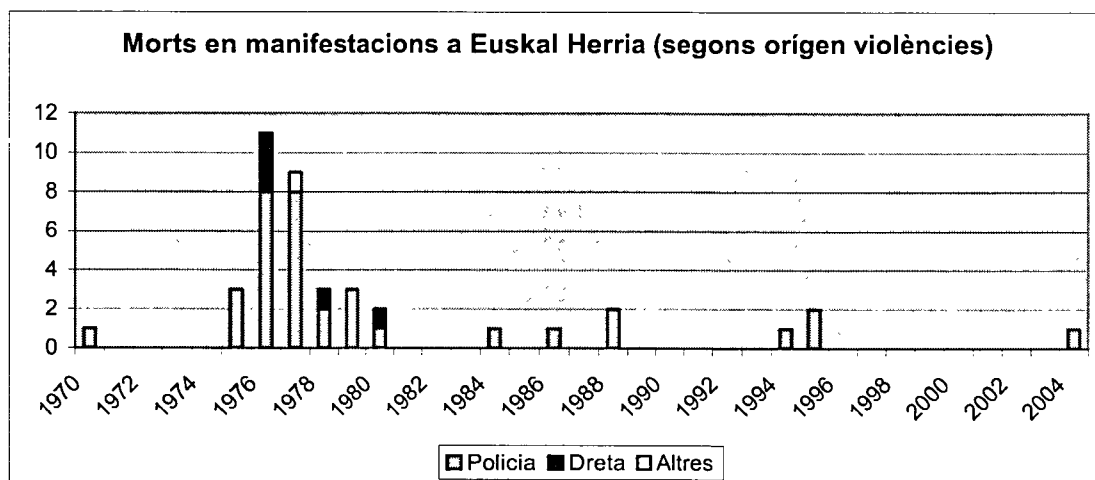
Figura 27. Morts en manifestacions a l'Estat espanyol, segons territori (1970-2004)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'ADELL (1989) i actualitzacions de la seva base de dades

És important destacar el pes quantitatiu de les víctimes basques en referència al nombre de víctimes total. Aquesta dinàmica que comença a ser palesa després de la mort de Franco esdevindrà constant fins a l'actualitat. Així doncs, el 1975 el nombre de víctimes en manifestacions registrades al País Basc és més alta que a la resta de l'Estat (3 de 5). Aquest fet es repetirà els anys durant els anys 1976 (11 de 16) i quasi durant el 1977 (9 de 19). Tenint en compte que el pes demogràfic de la població basca respecte el total de l'Estat espanyol les xifres aquí present són de gran impacte.

Figura 28. Morts en manifestacions al País Basc, segons origen violències (1970-2004)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'ADELL (1989) i actualitzacions de la seva base de dades

Aquesta reflexió cal ser completada mitjançant una anàlisi sobre l'origen de les violències que provoquen morts en manifestacions al País Basc. La majoria de víctimes mortals registrades en manifestacions són degudes a l'acció repressiva de la policia. Durant els anys de transició en que l'extrema dreta té una força considerable en destaca també la presència de tres víctimes mortals l'any 1977 i una al 1979 i al 1981 a causa violències feixistes.

No és fins a la victòria del PSOE l'any 1982 que el comportament dels antidisturbis es flexibilitza relativament, així com també cal dir que descendeix en nivell de conflictivitat social, sobretot aquella que té a veure amb les qüestions laborals. Una de les explicacions pot trobar-se en que la UGT retira el recolzament a moltes de les protestes socio-laborals per disminuir la pressió al govern socialista. Així doncs, es produeixen les primeres modificacions organitzatives, que es materialitzen el 1989 amb la creació de les Unitats d'Intervenció Policial (1989). En l'àmbit rurals, les primeres unitats antidisturbis de la guàrdia civil, les Mòbils i Compànies de Reserva, plantejaren greus problemes en la resolució de conflictes coma a Riaño (1987) o Reinosa (1988) i sofriren una transformació radical creant-se l'any 1988 les Agrupacions Rurals de Seguretat (ARS) amb membres millors entrenats i l'equip modernitzat (JAIME-JIMÉNEZ, 1996:146).

Tot i això, cal dir que en aquest període el nombre de morts en manifestacions, tot i que ha baixat, és significatiu. En una democràcia occidental, la presència d'algun mort cada any no és un bon indicador. Així doncs, és significatiu el mort de l'any 1981, els 2 morts de l'any 1984, la víctima respectiva de 1986 i 1987, i les dues víctimes de l'any 1988. Podem constatar que si no es produeixen més morts en aquest període no es perquè hi hagi hagut un canvi substantiu en el nivell de *policing of protest*, sinó més aviat per una disminució generalitzada del conflicte social. Allà on perdura el conflicte com al País Basc es continua registrant un nombre de víctimes en manifestacions considerable. De les 7 víctimes mortals que es produeixen durant els anys vuitanta (exceptuant l'any 1980), 4 són basques.

Tot i les modificacions organitzatives en el si de les unitats d'intervenció policial, durant els anys noranta, moment en què augmenta el conflicte social, també augmenta el nombre de morts en manifestacions. Aquest fet és destacable, ja que posa en dubte l'efectivitat de les reformes operades en el si de les forces policials. Si bé els canvis organitzatius són evidents (encara que en alguns aspectes criticables) els canvis en la cultura política del cos policial cal posar-los en quarantena. Així doncs, l'any 1990 s'inaugura amb 3 morts. L'any 1991 se'n produeixen dues més, tot i que no degudes a l'actuació policial. El 1992 es registra la mort d'un miner de Hullasa, i l'any 1994, amb 3 morts, un d'ells com a conseqüència directa de la repressió. I l'any 1995 la mateixa xifra, totes en aquest cas per la violència policial. Les morts de 1997, 1998, de 2001 i 2002 són degudes a diferents causes, tot i que alguna d'elles indirectament vinculada a l'actuació policial. El recompte finalitza el 2003 amb la mort de Lontxi Sanchiz a Hernani. Com podem observar en les gràfiques, les morts que es produeixen en el marc de manifestacions entre els anys 1984 i el 2003 al País Basc tenen el origen exclusiu en la violència policial, fet que es matisa en la resta del territori de l'Estat.

1.1.2 El pas de la repressió militaritzada a la repressió clandestina

Es poden observar diferents antecedents de l'existència dels GAL que han de ser considerats abans d'endinsar-nos en la descripció de l'activitat d'aquesta organització. Així doncs, cal trobar els inicis de la "guerra bruta" en el règim del

general Franco, en el marc de la resposta a l'activitat armada d'ETA. Segons GUITTET (2006:48) els antecedents del GAL no són tant sols el Batallón Vasco Español (BVE) o l'Antiterrorismo ETA (ATE). Són sobretot el discurs del règim franquista sobre tota forma de dissidència, així com també tota una multitud de formacions i grups d'extrema dreta preparats per a reaccionar en contra de tot moviment nacionalista que es troben, d'una manera o altra, relacionats i avalats pels organismes de repressió oficials del règim. A més, també cal tenir present l'existència d'una sèrie d'institucions policials i militars que, com s'ha exposat en l'anterior apartat, han conservat nombrosos atributs del règim anterior.

Seguint l'argument de l'autor, per entendre el sorgiment dels GAL cal considerar els processos d'objectivització de l'enemic que es produeixen en els anys de dictadura ja que aquests sobreviuen més enllà del franquisme. La gènesi dels GAL, doncs, és hereva d'un conjunt de pors i raons de lluita contra ETA, relacionats amb la repressió oficial i manifestada durant el règim franquista. Aquestes pors i raons es mantenen més enllà de la mort de Franco per les institucions militars i policials, que no sofreixen alteracions considerables en el canvi de règim (JAIME-JIMÉNEZ, 1996). Així doncs, la tradició contra-subversiva, nascuda en el període franquista, aconsegueix transformar el conflicte polític -que oposa ETA a l'Estat espanyol en la gestió del monopoli legítim de la violència sobre una part del territori- en un element central de la raó d'Estat. Una raó d'Estat, segons l'autor, que gràcies a la diabolització d'ETA permet donar lliure curs a un desig prohibit: imitar la violència d'ETA en la lluita contra ETA, en el sentit de crear una organització mirall. En el marc d'aquesta concepció política i simbòlica de la lluita contra d'ETA, que perdura més enllà del franquisme, pot ser explicada el sorgiment dels GAL.

Així doncs, i fent un repàs per la història de les forces de seguretat durant el franquisme, extraïem alguns elements a tenir en compte¹⁶⁸. En el franquisme les forces de seguretat es militaritzen, concebent-les com un instrument decisiu en la lluita contra tota forma de dissidència política. L'Espanya franquista disposa de tres nivells dins de les forces de seguretat: la Policia Nacional, la Guardia Civil i la Brigada Político-Social (policia secreta). Com a nucli dur de l'aparell policial es troba la Direcció General de Seguretat, i com a servei d'informació el Gabinet

Central d'Identificació. Fins els anys seixanta i setanta, doncs, la repressió franquista de la dissidència s'exerceix de manera directa. El criteri d'acció es troba condicionat a la necessitat d'oferir una resposta exemplar a tot aquell que desafii el règim.

A partir d'aquesta dècada la repressió de la dissidència basca es comença a dur a terme segons altres modalitats. No és que es produeixi una reducció de la intensitat de la repressió, sinó que els actors que exerceixen la repressió ja no es queden reduïts a aquells merament estatals: apareixen tot un seguit d'organitzacions clandestines que desenvolupen paral·lelament aquesta tasca. Entre elles cal considerar l'Alianza Apostólica Anticomunista (la triple A)¹⁶⁹, l'Antiterrorismo ETA (ATE)¹⁷⁰, Avanguardia Nazionale, los Grupos Antiterrorista Españoles (GAE)¹⁷¹, els Guerrilleros de Cristo Rey, el Comando José-Antonio Orden Social (JAOS) i el Batallón Vasco-español (BVE)¹⁷². Totes aquestes organitzacions clandestines

¹⁶⁸ Per una anàlisi de la militarització de les forces de seguretat durant el franquisme veure OLMEDA (1988).

¹⁶⁹ La "Triple A" va reivindicar diferents atemptats durant la transició. Així doncs, en destaca l'assassinat de l'estudiant Arturo Ruiz Garcia el 23 de gener de 1977 a Madrid; la matança de la Calle Atocha en que resulten morts cinc advocats laboralistes i ferits quatre més el 24 de gener de 1977; el segres i assassinat de José Ramón Ansa Echevarria, militant d'ETA a Andoain el 6 de maig de 1979. Pel que fa a accions atribuïdes a aquesta organització en destaca la mort de Juan Peñalver Sandoval, conserge de la revista "El Paps" de Barcelona el 20 de setembre de 1977; l'assassinat del taxista David Salvador Bernardo a Hernani el 7 d'octubre de 1977; i l'assassinat de Rosario Arregui Letamendi, dona d'un militant d'ETA a San Juan de Luz el 2 de juliol de 1978. Sobre la creació de la Triple A veure GONZÁLEZ HANSEN (1986).

¹⁷⁰ L'"Antiterrorismo ETA" reivindica una sèrie d'atemptats en un comunicat a la premsa el dia 6 de juny de 1975, quna es produeixl'explosió a Biarritz del cotxe del refugiado basc Josu Urrotokoea. Poc temps després les autoritats franceses detenen Dominique Poulidor, Mario Silvasi i Miguel Sanchez Pajares que afirmes haver tingut un contracte amb el comandant de l'Armada espanyola, Julio Conde, aixó com amb el capità de la Guardia Civil Candido Acedo.

¹⁷¹ El 15 de gener de 1980 és assassinat pel GAE Carlos Saldise Corta, membre de Gestores Pro Amnistia, a Lezo (Guipuzkoa).

¹⁷² El "Batallón Vasco Español" va reivindicar l'assessina de Martín Merkelanz, suposadament vinculat amb ETA, el maig de 1978 a Irun; l'assassinat de Juan J. Lopetegui Carrasco, militant d'ETA a la platja d'Anglet el 2 d'agost de 1979; l'assassinat de Yolanda González Martín, dirigent sindicalista estudiantil i militant del PST el 2 de febrer de 1980 a Madrid; i l'assassinat de Felipe Zagarna Ormazábal, militant d'HB, el 19 d'abril de 1980 a Hernani. Diverses són les morts atribuïdes també a aquesta organització. L'assassinat de José Miguel Beñaran "Argala", militant d'ETA el 21 de desembre de 1978 a Anglet; l'assassinat del policia Peru Lañarraga Juaristi, suposat col·laborador d'ETA, el 12 de maig de 1979 a Bayona; l'assassinat d'Enrique Gomez Álvarez, militant d'ETA, el 25 de juny de 1979 a Bayona; l'assassinat de F. Martín Eizaguirre i Aurelio Fernández, suposats militants del GRAPO, el 28 de juny de 1979 a París; l'assassinat de Tomás Alba Izazusta, regidor d'HB, el 28 de setembre de 1979 a Astigarra; l'assassinat de Jesús Maria Zubikaray Badiola, militant d'Euskadiko Ezkerra, el 2 de febrer de 1980 a Éibar; l'assassinat de Tomás Alba Irazusta, regidor d'HB, el 19 d'abril de 1980 a Hernani; l'assassinat de Maria José Bravo del Valle el 8 de maig de 1980 a Donosti; l'assassinat d'Angel Etxaniz Olabarria, militant d'HB, el 30 d'agost de 1980 a Ondarroa; l'assassinat de Miguel Maria Arbelaiz i Luis Maria Elizondo, militants d'HB, el 7 de setembre de 1980 a Hernani; assassinat d'Esperanza Arana i Joaquín Alfonso Etxeberría, militants d'ETA, el 14 de novembre de 1980 a Caracas; assassinat de Joaquín Antimasbere Escoz el 14 de

procedeixen del mateix discurs punitiu: “todo vale para acabar con ETA”, mateixa idea que regia l’estratègia de la tensió a Itàlia.

La impunitat que gaudeixen aquestes organitzacions clandestines secretes es relaciona amb la necessitat que té l’Espanya franquista d’obrir-se a l’àmbit internacional per assegurar la permanència del règim i la successió de Franco. Així doncs, l’aparició d’aquestes organitzacions clandestines cal relacionar-se amb els conflictes que es produeixen entre actors polítics franquistes que intenten conquerir espais o les seves prerrogatives en vistes a un futur. Així doncs, afirma CABEZAS (2003:95) que “El BVE fou clarament consentit per les autoritats polítiques del moment. Era una manera d’alleugerir la tensió entre les Forces de Seguretat de l’Estat, molt desmoralitzades per la continua sangria dels seus membres en mans d’etarres, i constituïa una vàlvula d’escapament tolerada mentre s’intentava posar ordre en la lluita antiterrorisme”¹⁷³.

En aquest període es reorganitzen també els serveis secrets en una sola direcció, el Servei de Documentació de la Presidència del Govern (SDPG). Carrero Blanco és l’encarregat d’aquesta organització i de la creació d’un nou òrgan, el Servei Central de Documentació (SCD) – el coronel José Ignacio San Martín López n’és el responsable. Segons GUITTET (2006:67): “(Carrero Blanco) es troba també a l’origen de la creació de la “guerra bruta” dirigida contra ETA. Una “guerra bruta” definida sovint per dos principis: la necessitat d’una lluita amb els mateixos procediments que l’organització clandestina i –diferència notable en relació al discurs clàssic de la guerra contra subversiva- conduïda aquesta “guerra bruta” per actors que no són els funcionaris espanyols”¹⁷⁴.

novembre de 1980 a Hernani; ametrallament del Bar Hendayais d’Hendaia, on solen reunir-se membres de l’esquerra abertzale el 23 de novembre de 1980 on moren el treballador José Camio i el jubilat Jean Perre Aramendi; assassinat de José Martín Sagardía Zaldúa, militant d’ETA, el 30 de desembre de 1980 a Biarritz; assassinat de Francisco Javier Ansa Cincunegui, militant d’HB i germà del regidor del PNB el 3 de març de 1981 a Andoain; assassinat d’Antonio Murillo Chacón el 26 de juny de 1981 a Hernani.

¹⁷³ Traducció pròpia, original en castellà: “El BVE fue claramente consentido por las autoridades políticas del momento. Era una manera de aliviar la tensión entre las Fuerzas de Seguridad del Estado, muy desmoralizadas por la continua sangria de sus miembros a manos de etarras, y constituía una valvula de escape tolerada mientras se intentaba podner orden en la lucha antiterrorista” Citat per GUITTET (2006:66).

¹⁷⁴ Traducció pròpia, original en francès: “mais est aussi a l’origine de la création de la “guerre sale” menée contre l’ETA. Une “guerre sale” définit suivant des principes: nécessité d’une lutte épousant les mêmes procédés que l’organisation clandestine et –différence notable par rapport au discours

Cal afegir el fet que l'Estat espanyol es constitueix els anys setanta com a terra d'acollida dels exiliats d'extrema dreta d'Europa i d'Amèrica del Sud. Així doncs a part de les organitzacions feixistes espanyoles que daten dels anys trenta – Fuerza Nueva, Vanguardia Nacional, Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS), Falange Español Tradicionalista (FET)...-, antics membres de l'Organització Armada Secreta (OAS), s'hi sumen aquelles italianes com Ordine Nuovo i Avanguardia Nazionale¹⁷⁵; o aquella argentina Triple A. També cal afegir la presència de grups polítics com Joven Europa i el Frente Nacional del los Trabajadores¹⁷⁶. És a dir, la presència de grups i individus d'extrema dreta a la transició és important¹⁷⁷.

En aquest context anteriorment descrit, Roberto Conesa, antic membre de la Brigada Político Social, pren el comandament de l'organització dels comandos antiterroristes il·legals reclutant un gran ventall d'organitzacions i grups favorables a l'eliminació d'ETA. És a partir d'aquell moment que la repressió esdevé des de llavors menys responsabilitat dels cossos armats de l'Estat i més de les organitzacions clandestines secretes, que actuen seguint les informacions recollides pels serveis secrets del SECED. Després de la mort de Carrero Blanco en mans d'ETA¹⁷⁸, el CESED és reestructurat. Les modificacions no són molt significatives, però aquest fet marca el tret de sortida en la “guerra bruta”.

L'obsessió dels cossos armats en l'eliminació dels enemics interiors del règim perdura més enllà de l'any 1975. De 1975 a 1978 els policies i militars que havien participat durament en la repressió política continuen en els seus llocs de treball, fins i tot aquells que havien participats en intents de desestabilització del nou règim. Així doncs, els membres de la Brigada Político Social (BPS) són transferits a les Brigades

classique de la guerre contre subversive-, conduite de cette “guerre sale” par des autres que des fonctionnaires espagnols”.

¹⁷⁵ Màxims representants del *terrorismo nero* italià. Després de l'intent de cop d'Estat a Itàlia el 1970, organitzat per Comte Valerio Borghese i Stefano Delle Chiaie (fundador d'AN), aquest es refugia a Espanya sota la protecció de Franco. Participa en campanyes d'assassinats de membres d'ETA. A Stefano Delle Chiaie se'l retroba a Xile després de la mort de Franco, i el 1980 en el cop d'Estat de Bolívia.

¹⁷⁶ Profundament antisemita, anticomunista i negacionista, *Joven Europa* es funda a Bèlgica l'any 1960. L'any 1962 s'obra la primera secció espanyol, i és en el si d'aquest grup que es forma el primer grup neo-nazi espanyol, la *Confederació Española de Amigos de Europa* (CEDADE).

¹⁷⁷ Sobre aquesta qüestió veure RODRÍGUEZ JIMÉNEZ (1994, 2000) i SÁNCHEZ SOLER (1993).

¹⁷⁸ Sobre aquest episodi veure la pel·lícula *Operación Ogro* (1979) dirigida per Gillo Pontecorvo, amb José Sacristán, Gian Maria Volonté, Nicole Garci; i AGIRRE, Julen (pseud.)/FOREST, Eva (1974)

d'Informació de la Guardia Civil i de la Policia. El maig de 1982, vuit dels dotze caps de la Policia havien estat membres de l'anterior Brigada Político social. De la mateixa manera, Manuel Fraga Iribarne, últim ministre d'informació i censura de Franco esdevé al 1977 ministre d'interior. El 1977 el SECED passa a anomenar-se Centro Superior de Información par la Defensa (CESID) conservant funcions i personal.

Els GAL i la guerra bruta

La lògica de funcionament dels GAL es senzilla: tot atemptat contra Espanya, els seus representants o les seves institucions tindrà una resposta immediata. Així es pot llegir en un dels seus comunicats: "A causa del creixement dels assassinats, dels segrestos i de les extorsions comeses per l'organització terrorista ETA en el territori espanyol, programades i dirigides més tard des del territori francès, nosaltres hem decidit eliminar aquesta situació"¹⁷⁹. Així doncs, segueixen dient "cada assassinat dels terroristes tindrà la resposta necessària; cap víctima romandrà sense resposta".

Les accions es desenvolupen a partir de 1983 la majoria d'elles en el territori francès, segons es desprèn dels judicis celebrats al voltant de la qüestió, operades per mercenaris francesos contractats per policies espanyols, finançats amb fonts reservades i organitzats pel propi ministre de l'Interior, a través de responsables de la lluita antiterrorista. Així doncs, les principals actuacions dels GAL poden ser resumides en el següent quadre¹⁸⁰.

Taula 11. Cronologia de les accions dels GAL (1983-87)

16 octubre 1983	Desaparició dels refugiats José Ignacio Zabala "Joxi" i José Antonio Lasa "Joxan" (Baiona).
4 desembre 1983	Rapte de Segundo Marey (Hendaia).
20 desembre 1983	Assassinat del refugiat Ramon Oñaederra "Kattu" al bar Kaietenia (Baiona)
28 desembre 1983	Atemptat contra el refugiat Mikel Goikoetxea "Txapela" a Sain-Jean-de-Luz.
1 gener 1984	Mikel Goikoetxea mor a conseqüència de l'atemptat del 28 de desembre.
8 febrer 1984	Els refugiats Angel Gurmindio "Stein" i Bixente Perurena "Peru" són assassinats a Hendaia.
25 febrer 1984	El refugiat Eugenio Gutierrez Salazar és assassinat a Ideaux-Mendy.

¹⁷⁹ Comunicat elaborat en motiu del segrest de Segundo Marey.

¹⁸⁰ Per una descripció cronològica de les accions veure GUITTET (2006:82-105).

1 març 1984	Assassinat a Irún Jean-Pierre Leipa, jove ferroviari.
20 març 1984	Jean-Pierre Chérid és víctima de l'explosió d'una bomba destinada a un grup de refugiats bascos.
23 març 1984	Assassinat a Biarritz el refugiat Xabier Pérez de Arenaza.
3 maig 1984	El refugiat polític Rafael Goikoetxea és assassinat a la carretera de Baigorri. Jesús Zugarramurdi, que l'acompanyava, resta breument ferit.
15 juny 1984	Atemptat al cafè de Haou a Biarritz. Tomas Pérez Revilla i Roman Orbe Etxebarria són greument ferits.
10 juliol 1984	Atemptat al bar La Consolation (Saint-Jean-de-Luz) ferint els refugiats José Luis Oliva Gallastegi, Bonifacio Garcia i Jauregi Aurria.
28 juliol 1984	Tomas Perez Revilla mort com a conseqüència de les cremades provocades per l'atemptat del 15 de juny.
4 agost 1984	Incendi a l'empresa Urkide d'Hendaia.
9 agost 1984	Incendi a la cooperativa Denek (Saint-Martin d'Arrossa).
13 agost 1984	Incendi a l'empresa Colletivité Service (Baiona).
23 agost 1984	Ametrallament del bar Etxabe, rue Pannecau a Baiona, 4 ferits lleus.
2 setembre 1984	Incendi a la cooperativa Alki d'Itxassou.
18 novembre 1984	Christian Olaskoaga és assassinat a Biriatu i es seu germà Claude és ferit.
20 novembre 1984	Santi Brouard, parlamentari d'Herri Batasuna és assassinat en la seva consulta pediàtrica a Bilbao.
11 desembre 1984	Juan José Iradier és ferit en un atemptat al cotxe (Hendaia).
1 febrer 1985	Xabier Materola, ciutadà francès, és ferit en un atemptat.
5 febrer 1985	La jove Bayonnais Christian Casteigts és greument ferida per una bomba que la deixa disminuïda física.
4 març 1985	Els refugiats bascos Josu Amantes i Gotzon Zabaleta són greument ferits per bales en un atemptat al bar Lagunekin (Baiona).
25 març 1985	El refugiat basc Ramón Basañez és ferit en un atemptat a Ciboure.
29 març 1985	Atemptat al cafè "Pirénées", rue Pannecau a Baiona. Benoît Pécasting, ciutadà francès, és assassinat, els refugiats Kepa Pikabea i Jean-Marc Mutio són ferits.
30 març 1985	Xabier Galdeano, fotògraf del diari Egin a Iparralde, és assassinat a Saint-Jean-de-Luz.
14 juny 1985	Assassinat a Ciboure, els ciutadans francesos Emile Weiss i Claude Doerr.
26 juny 1985	Assassinat a Baiona el refugiat polític Santos Blanco González.
8 juliol 1985	Juan Carlos Lezertua és ferit en un atemptat a Ciboure.
16 juliol 1985	Temptativa d'atemptat contra el refugiat Fernando Egileor (Anglet).
2 agost 1985	El refugiat Juan Mari Otegi "Txato" és assassinat quan anava amb cotxe a Saint-Jean-Pied-de-Port.
31 agost 1985	Domenique Labeyrie, ciutadà francès, és ferit a Saint-Jean-de-Luz.
25 setembre 1985	Els refugiats Sabin Etxaide, Agustin Irazustabarrena "Legra", Iñaki Asteasuinzarra "Beltza" i José Maria Etxaniz Maiztegi "Potros" són assassinats al cafè "Monbar" (Baiona).
4 desembre 1985	Atemptat a Hélette contra Ferndando Biurrun que en surt il·lès.
6 desembre 1985	Atemptat al taller Argilo (Hendaia).
24 desembre 1985	Greument ferit a Biarritz Robert Caplanne, ciutadà francès, mort el 3 de gener.
8 febrer 1986	Frédéric Haramboure, Juan Zabaleta, José Cau, Carmen Otegi i els infants A. Zabaleta i N. Otegi són ferits en un atemptat el bar Batxoki (Baiona).
13 febrer 1986	Ramón Basañez és ferit en un atemptat a Saint-Jean-de-Luz.
17 febrer 1986	Assassinats a Bidarray els ciutadans francesos Christophe Machicotte i Catherine Brion.
24 juliol 1987	Juan Carlos Goena, refugiat a França, és assassinat a Hendaia.

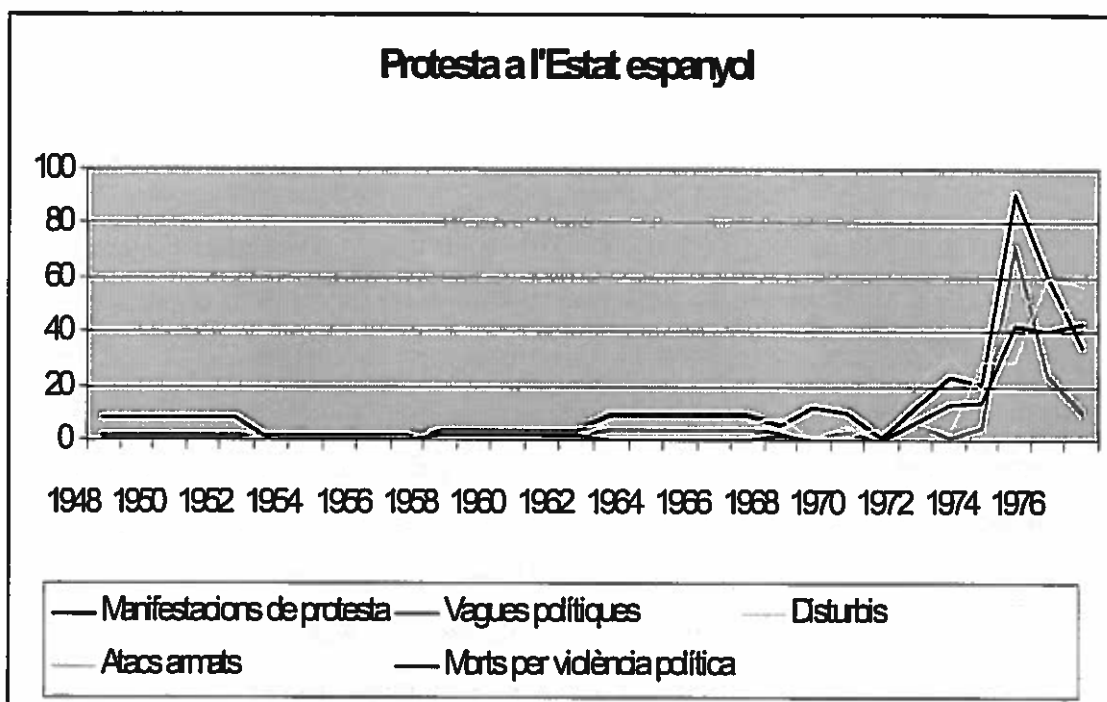
Font: GUITTET (2006)

1.2 El conflicte nacional i la transició espanyola

El període que abasta els últims anys del règim de Franco fins els primers de la democràcia -des de principis des setanta a l'accés al poder del PSOE l'any 1982- es caracteritza per una forta presència de mobilització social i política, així com també per una gran ocupació de l'espai públic. En aquest sentit, si bé es cert que la transició espanyola a nivell formal ha de ser vista com una reforma de la legalitat franquista anterior, i per tant la inexistència d'un trencament radical amb el passat, també és cert que sense la presència de la forta mobilització social que es desenvolupa les consecucions democràtiques haguessin estat menors. En aquest sentit, però, en la transició la qüestió basca no queda ben resolta, fet que provoca que la conflictivitat nacional segueix present més enllà de l'etapa transaccional, desenvolupant alguns actors un repertori d'acció armada i clandestina. Analitzar la presència de la mobilització social en aquest període i les violències que se'n generen, així com també l'origen i continuïtat d'ETA, és l'objecte dels següents paràgrafs.

En la Figura 29 podem observar de manera més detallada les dinàmiques conflictuals que es produeixen a l'Estat espanyol durant aquest període. Així doncs, la fase conflictuals a l'Estat espanyol s'inicia significativament a mitjans dels anys seixanta, moment en que l'indicador de manifestacions de protesta adquireix certa rellevància, així com també els atacs armats i les vagues polítiques. L'any 1968 ja s'identifica la fase ascendent conflictual, que ascendeix la seva cima màxima l'any 1975, moment en que mort Franco. La quantitat de disturbis que es produeixen adquireix una dinàmica ascendent fins l'any 1977, que acaba aquesta sèrie numèrica.

Figura 29. Conflictivitat a l'Estat espanyol, segons repertori d'acció (1948-77)

Font: Elaboració pròpia amb dades de TAYLOR/ JODICE (1983)

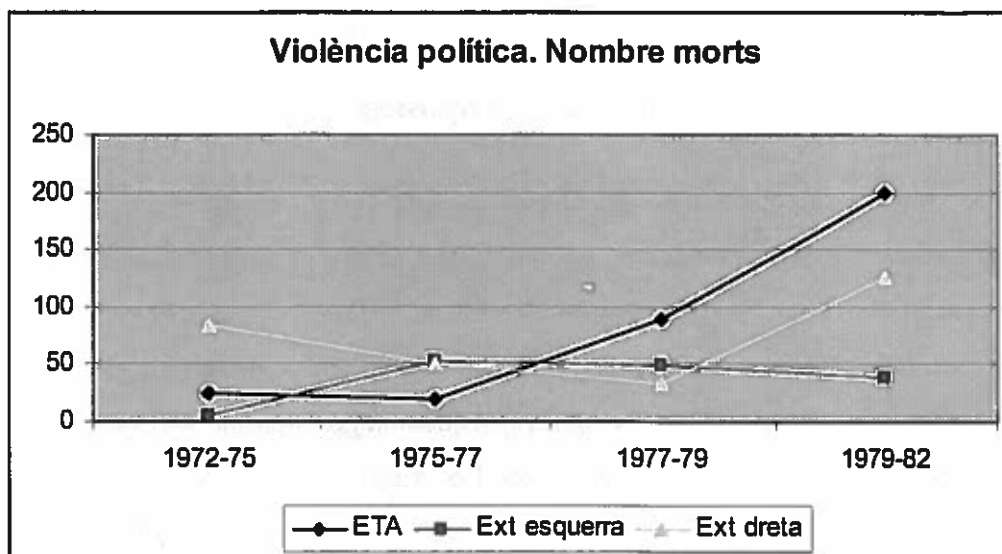
Les violències polítiques durant la transició

Per altra banda, cal apuntar la important presència de diferents violència polítiques, i en concret armades, durant la transició. Es tracta d'una realitat que ha quedat bastant amagada en la memòria col·lectiva del període, ja que es destaca la idea de que el període de canvi de règim va ser fruit d'un pacte pacífic entre les elits. En la Figura 30, elaborada a partir del treball de PIÑUEL (1986) sobre la violència política durant la transició espanyola, es pretén veure el pes dels diferents tipus de violència durant les etapes de la transició . Així doncs durant el primer període (1972-1975), i abans de la mort de Franco, en destaca la important presència de la violència d'extrema dreta, contabilitzant durant aquest període 84 persones mortes. Segueix la violència d'ETA amb 25 persones i aquella d'extrema esquerra amb 6. No és fins al període 1977-79 que la violència d'ETA passa a ser més important que les altres dues. L'any 1978 s'aprova la Constitució espanyola i a partir de llavors queda sancionat un model d'Estat i d'organització territorial, marc que el nacionalisme basc no accepta, com així es va poder veure en el referèndum constitucional: el text només va ser aprovat

per un 34,9% de la ciutadania basca. La violència d'ETA experimenta una dinàmica ascendent a partir de l'any 1977: es comptabilitzen 89 morts en el període 1977-79 i 200 en el període 1979-82.

Un altre fet a destacar és el fort creixement de les morts atribuïdes a la violència d'extrema esquerra durant el període 1975-77. Després de la mort de Franco, les forces polítiques d'extrema esquerra aspiren a anar més enllà d'una reforma política que signifiqui l'entrada a una democràcia liberal. Les morts atribuïbles a l'extrema esquerra en aquest període són 53, xifra que es manté relativament constant, tendint cap a la disminució: 49 són les morts que es produeixen en el període 1977-79 i 38 en el 1979-82. L'últim element a destacar és el fort augment de la violència d'extrema dreta durant el període 1979-82, assolint la xifra de 126 morts en aquest últim període. Cal dir que hi ha sectors descontents amb la consolidació democràtica, alguns d'ells encara membres de cossos de l'Estat. En aquest context es produeix el cop d'Estat del 23F de 1981.

Figura 30. Morts per violència política, segons origen violència (1972-82)

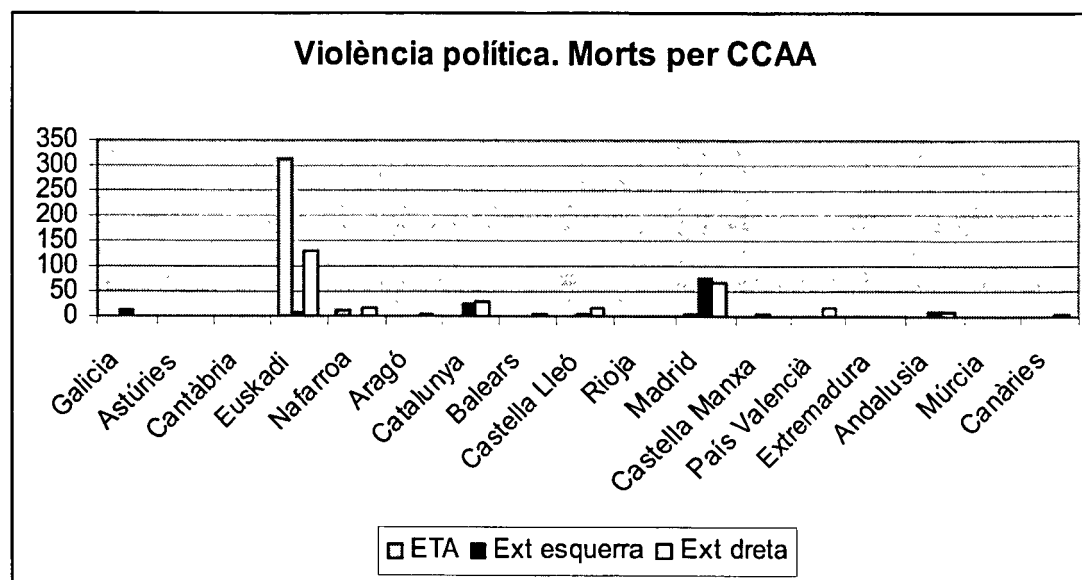

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

Pel que fa a la distribució geogràfica de les violències, aquestes es situen majoritàriament a Euskadi, essent la violència d'ETA aquella que més en destaca. Les altres dues comunitats amb un nivell considerable de violència són Madrid i Catalunya, cal dir que són també les comunitats més poblades i les que registren uns

nivells conflictuals més elevats. En aquest sentit, doncs, podem observar com la violència d'ETA perdura, reflex de que el conflicte nacional no queda resolt en els procés de transició.

Figura 31. Morts per violència política, segons CCAA (1972-82)

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

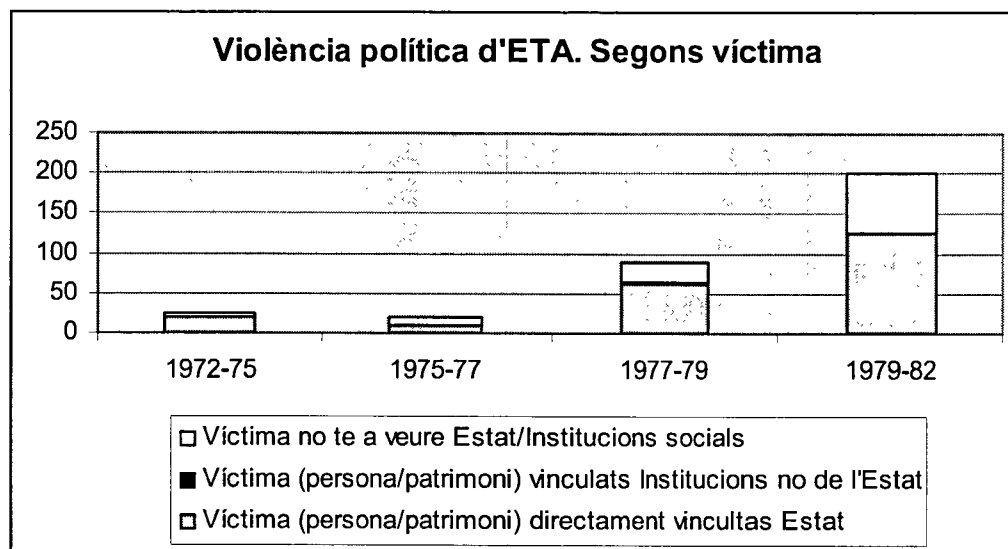
Els objectius polítics de les violències en la transició

No n'hi ha prou en conèixer els actors polítics que duen a terme les violències. Cal també analitzar quins són els seus objectius, per veure de quin tipus de conflictes estem parlant. Així doncs, fent referència a **ETA**, veiem que la majoria de víctimes estan vinculades a l'Estat, mentre que un terç de les víctimes no tenen a veure ni amb l'Estat ni amb institucions socials (Figura). Aquest segon tipus de víctima podria ser identificada amb l'anomenada població civil o "efectes col·laterals" de les accions armades. Les accions dutes a terme mitjançant cotxe bomba fan augmentar de manera considerable aquest tipus de víctima. Durant el primer període 1972-75 que no es fa ús de d'aquest repertori d'acció les víctimes no desitjades ocupen una part petita del total.

En relació amb les víctimes d'ETA també cal dir que dos terços d'elles estan armades o són membres d'un cos armat (Figura). Així doncs, i durant el període de la transició en destaca el fet que ETA escull per víctimes persones relacionades amb

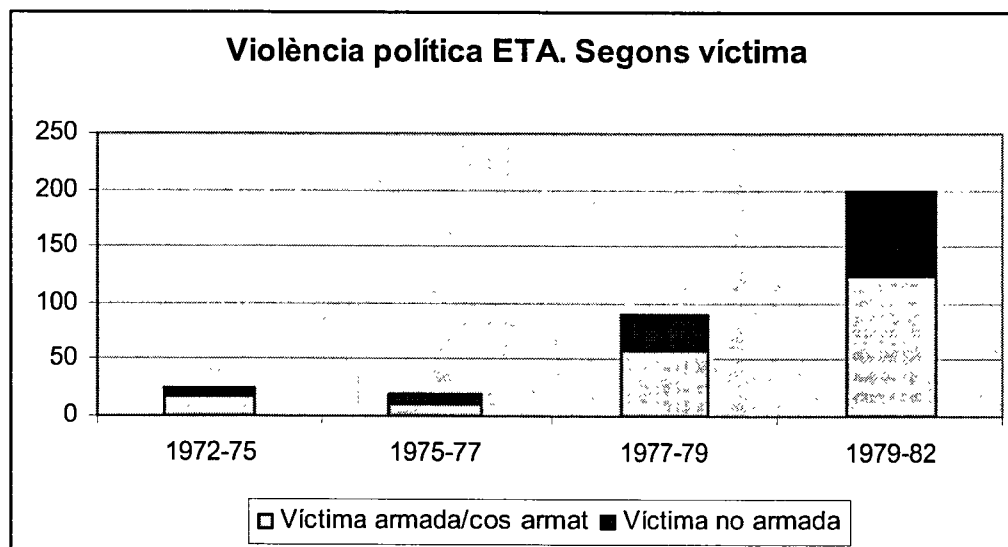
l'Estat, la majoria d'elles militars o policies. El percentatge coincideix amb l'anterior (dos terços, un terç) fet que reforça la hipòtesi que ETA cerca atacar els cossos policials i militars de l'Estat.

Figura 32. Morts d'ETA, segons tipologia víctima (1972-82)

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

Figura 33. Morts d'ETA, segons tinença arma o no de la víctima (1972-82)

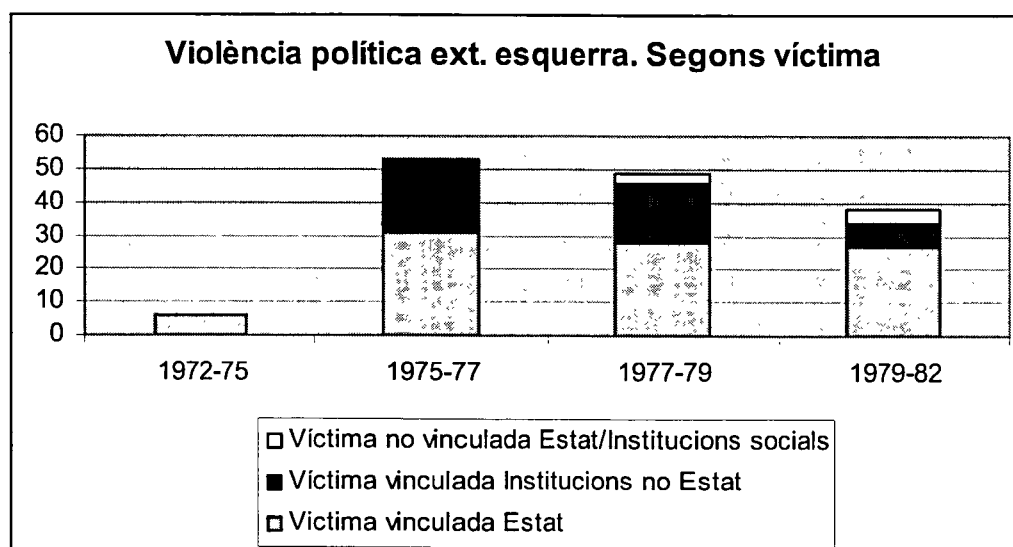

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

Si ens referim a l'**extrema esquerra**, el perfil de les víctimes canvia. La majoria de víctimes també estan vinculades a l'Estat, però apareix com a col·lectiu significatiu les víctimes vinculades a institucions que no són l'Estat. Entre aquestes segones es podrien trobar empresaris, periodistes o altres membres de les elits del moment. És significatiu el fet que tant sols 7 persones en els 10 anys analitzats pertanyen al col·lectiu de víctimes no vinculades ni a l'Estat ni a les institucions socials. D'aquesta manera, doncs, trobaríem que dos terços d'elles serien persones vinculades a l'Estat i un terç a institucions socials. Degut al repertori d'acció que utilitzen (no recorren al cotxe bomba, per exemple) molt reduïdes són les víctimes no desitjades. Aquest patró és molt similar a l'anàlisi de les víctimes d'extrema esquerra a Itàlia.

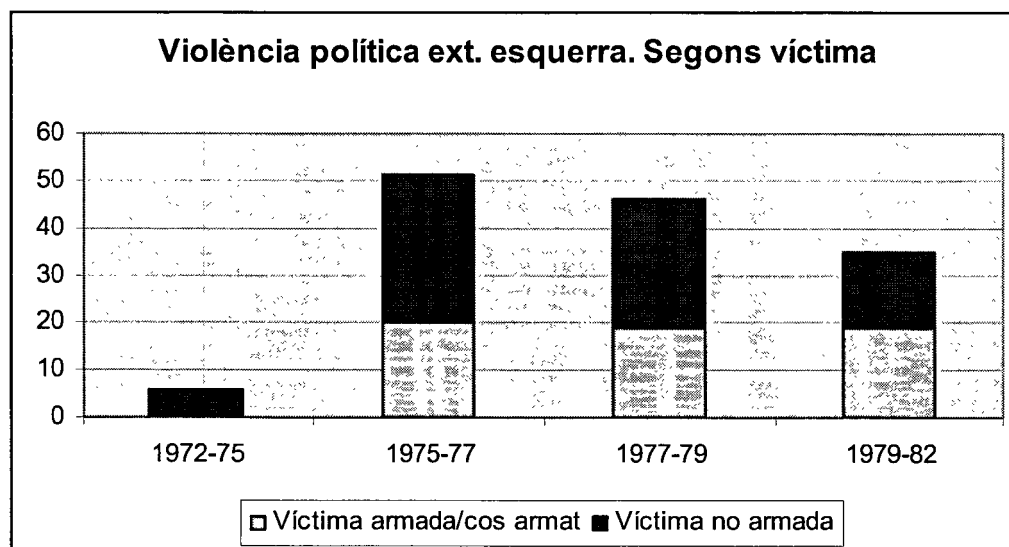
El fet de variar la composició social de les víctimes, varia relativament la relació entre víctimes armades i no armades. En un primer moment per la importància de la presència de membres vinculats a institucions socials. En un segon moment perquè entre les víctimes vinculades a l'Estat es troben persones que no pertanyen a cap cos armat com polítics o jutges. Així doncs, 80 són les víctimes no armades davant de 58 que si que ho són.

Figura 34. Morts per violència d'esquerra, segons tipologia víctima (1972-82)

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

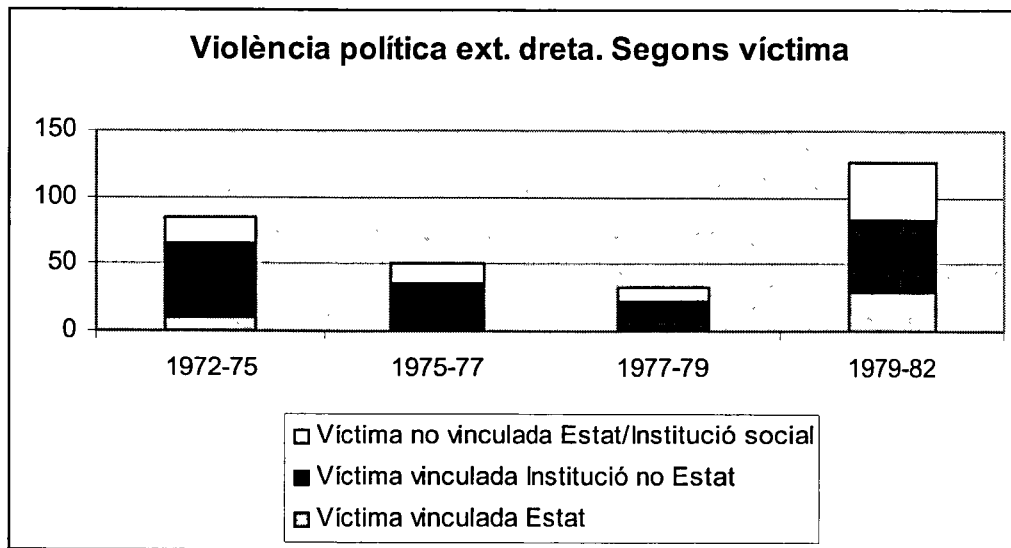
Figura 35. Morts per violència esquerra, segons tinença arma o no de la víctima (1972-82)

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

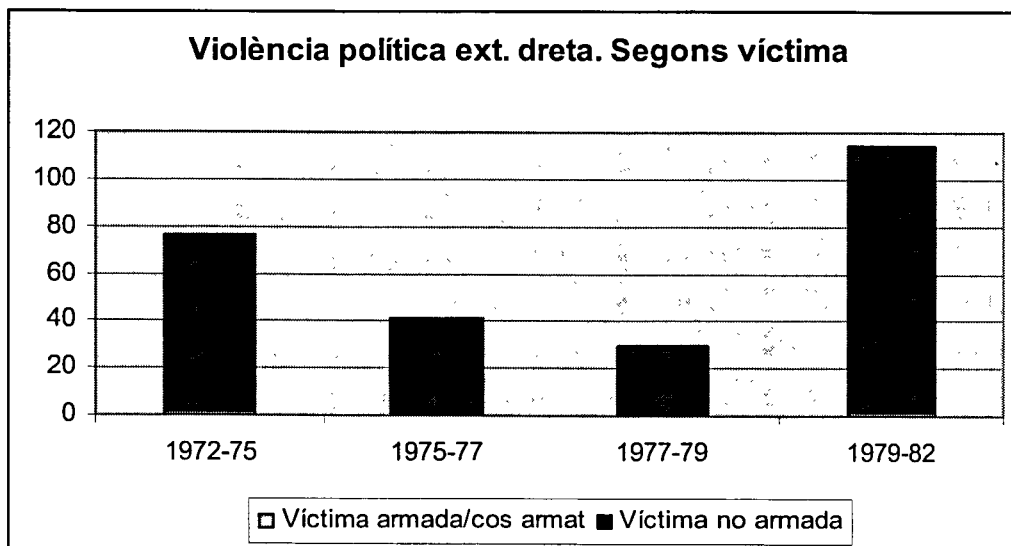
Per últim, l'anàlisi de les violències d'**extrema dreta** ens porta resultats molt diversos. La majoria de les víctimes (164) són persones vinculades a una institució social, moltes d'elles militants d'esquerra o nacionalistes. Darrera d'aquest col·lectiu es troben aquelles víctimes no vinculades a l'Estat o a una institució social (88), que serien la població civil general. Tant sols trobem 42 persones vinculades a l'Estat com a víctimes d'aquest tipus de violència, víctimes que la majoria d'elles ho són en el període que va de 1979-82, quan ja s'ha reinstaurat la democràcia. Pel que fa a l'altre aspecte analitzat, tant sols 5 de 260 víctimes estan armades o són membres de cossos armats.

Figura 36. Morts per violència dreta, segons tipologia víctima (1972-82)

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

Figura 37. Morts per violència dreta, segons tinença arma o no de la víctima (1972-82)

Font: Elaboració pròpia a partir de PIÑUEL (1986)

Del naixement d'ETA fins a la transició

Tant sols una d'aquestes tres violències armades perdura de manera significativa més enllà del període de transició: es tracta d'ETA. Per això hem cregut pertinent fer un breu repàs a la història d'aquesta organització, recuperant la narració abans apuntada.

ETA neix l'any 1959 com una escissió del EAJ-PNV fundat a finals del segle XIX per Sabino Arana¹⁸¹. El PNB és un partit que té un paper important en la guerra civil en la lluita contra Franco, i que s'organitza posteriorment a l'exili. El nacionalisme basc del seu fundador es basava en la idea de cultura, història i raça, així com també el catolicisme. La composició social del partit era bàsicament burgesa, i per tant allunyada de les reivindicacions obreres que es gesten al País Basc durant aquelles anys¹⁸².

En aquest marc, les joventuts del PNB editen a partir de 1952 Ekin, que critica la centralitat que pren el catolicisme en la ideologia del partit, així com també la inacció en relació amb les lluites obreres basques que s'estaven produint en aquell context. No es tracta tant sols d'un trencament organitzacional sinó també polític. Així doncs, els esquemes ideològics d'aquests joves no provenen tant sols de la lectura d'Arana sinó dels discursos dels moviments d'alliberació nacional que aquests adquireixen en les seves estades a França i Bèlgica on molts d'ells segueixen els seus estudis universitaris. D'aquesta manera, doncs, ETA es declara nacionalista i revolucionària, tot inspirant-se en el marxisme-leninisme i trencant amb la ideologia demòcratacristiana.

Cal advertir, però, que la història d'ETA no és quelcom lineal ni uniforme, sinó que es tracta d'un complex espai de debats i conflictes. Així, GUITTET (2006:55) afirma: "La presa en consideració de l'evolució de l'organització ETA de la semiclandestinitat de la lluita armada, és una invitació, primerament, a desprendre's de la imatge homogènia de l'organització vehiculada pels mitjans, els poders públics espanyols i nombrosos comentadors, comprès els universitaris. Altrament dit, encara que pugués semblar així homogènia una organització clandestina practicant (...) la lluita armada, aquesta està travessada per debats i conflictes que tenen a veure amb la seva naturalesa política i clandestina. Refusar aquesta realitat és desconnectar l'evolució de l'organització de la conjuntura,

¹⁸¹ Per una perspectiva històrica del naixement d'ETA veure LETAMENTDIA (1994), ELORZA (2000).

¹⁸² Per una gènesi de l'evolució del nacionalisme basc veure CORCUERA/ORIVE (1991), CORCUERA (2001), SULLIVAN (1988).

produint un tipus de continuïtat ideològica allà on l'estudi dels documents produïts per l'organització (...) reenvia a moments de ruptura i escissió"¹⁸³.

Així doncs, les primeres accions d'ETA que cal destacar es duen a terme l'any 1961 amb l'atac amb molotovs a seus de la policia a Bilbao i al govern civil de Victòria; i l'intent de fer descarrilar un tren que transportava antics combatents franquistes a Sant Sebastià per participar en una cerimònia commemorativa de la guerra civil. A nivell de consolidació organitzativa, cal assenyalar que el maig de l'any 1962 ETA celebra la I Assemblea, en la que organització s'autodefineix com a moviment revolucionari basc d'alliberació nacional i social. Posteriorment es realitza la II Assemblea (1963) i la III Assemblea (1964), en un context de forta repressió en la que es decideix dotar-se d'una mínima organització i denunciar el règim franquista a nivell internacional. A la IV Assemblea (1965) l'organització declara el seu caràcter socialista, fent confluïr la lluita de classe i la lluita per l'alliberament nacional, i s'aprova l'ús de la violència armada com repertori d'acció de l'organització. En la V Assemblea (1966-67) es produeixen la primera escissió entre el sector més "obrerista" (que acaba integrant-se als maoïstes del Movimiento Comunista) i el que posa més èmfasi en la qüestió nacional.

La primera víctima mortal d'ETA és el guàrdia civil José Paridines de servei en un control a l'any 1968. L'autor dels tiros que acaben amb la seva vida, Txabi Etxebarrieta, també mor en un tiroteig posterior. El 2 d'agost de 1968, ETA assassina Melitón Manzanos González, inspector de policia a Sant Sebastià i cap de la Brigada Político Social (BPS). És conegut per la seva cooperació voluntària amb la Gestapo quan estava destinat a Irún, i destaca t torturador franquista¹⁸⁴. El 1970 es duu a terme la VI Assemblea d'ETA, en la que ressorgeixen tensions entre militaristes i

¹⁸³ Traducció pròpia, original en francès: "La prise en considération de l'évolution de l'organisation ETA de la semi-clandestinité de la lutte armée, es une invitation, d'abord, à se défaire de l'image homogène de l'organisation telle qu'elle est véhiculée de concert par les media, les pouvoirs publics espagnols et de nombreux commentateurs, y compris universitaires. Autrement dit, aussi homogène que puisse paraître une organisation clandestine pratiquant (...) la lutte armée, celle-ci est toujours traversée par des débats et des conflits qui tiennent à sa nature politique et clandestine. Refuser cette réalité c'est déconnecter l'évolution de l'organisation de la conjoncture, produisant de la sorte une continuité idéologique là où l'étude des documents produits par l'organisation (...) renvoie à des moments de rupture et de scission".

¹⁸⁴ El 19 de gener de 2001 el Consell de Ministres del govern d'Aznar decideix atorgar, a títol postu, la *Grna Cruz de la Relo Orden de Reconocimiento Civil a las Víctimas del Terrorismo* (Llei 32/1999 de Solidaritat amb les víctimes del terrorisme). La Cort Suprema ha confirmat la decisió. Actualment, advocats de reconegut prestigi en el camp de la defensa dels drets humans tenen obert un procés per recórrer aquesta condecoració.

“obreristes”, partidaris aquests últims de la supeditació de la lluita armada a la lluita política organitzada amb aliança amb les organitzacions obreres. Es produeix la segona escissió i es crea ETA-Berri i ETA-Zara. El 20 de desembre de 1973 ETA assassina a Luís Carrero Blanco, president del govern designat per Franco. Aquest fet suposa un gran daltabaix pel règim i és recolzat per amplis sectors de la societat basca i espanyola. Els debats ressorgeixen en el si d'ETA i és així que en el marc de la VII assemblea (1974) que es produeix una tercera escissió entre ETA-V, ETA-VI (sector majoritari). Tot i això ETA-V aconsegueix fer-se amb el control de la organització¹⁸⁵.

2. L'EMERGÈNCIA “LEGAL”. PRIMERA ETAPA (1987-95).

L'any 1982 el PSOE obté majoria absoluta al Congrés amb 202 diputats. Era el primer cop des de la II República que un partit anomenat d'esquerres assolí el govern de l'Estat. Aquest fet, doncs, va generar forces esperances en una democratització del país, i un desenvolupament de l'Estat del Benestar com es s'havia dut a terme en els estats democràtics europeus. Amb correlacions de força diferents, els socialistes es mantenen al govern fins a 1996. A la III Legislatura (1986-1989) obtenen 184 diputats, a la IV Legislatura (1989-1993) 175 diputats, i a la V Legislatura (1993-1996) 159. En l'últim període de majoria simple aquest partit és recolzat pels nacionalistes que asseguren l'estabilitat al govern.

Al llarg de l'era socialista es duu a terme un important procés de transformació econòmica, insertant l'economia espanyola en el mercat europeu dels països capitalistes occidentals. Les reformes que altres països europeus s'havien iniciat durant els anys setanta, a l'Estat espanyol es duen a terme de manera accelerada al llarg dels anys vuitanta. Ens referim, doncs, al període de les reconversions industrials que provoquen una activació del conflicte obrer. A part de les mobilitzacions localitzades en enclaus industrials i miners, cal també considerar les quatre vagues generals que es desenvolupen en aquest període. L'any 1985, contra la retallada de la jubilació i la delicada situació de la seguretat social; l'any

¹⁸⁵ Per una història de les diferents escissions d'ETA veure: LETAMENDIA (1994), ELORZA (2000) WIEVIORKA (1988), IBARRA (1988).

1989, contra les mesures adoptades en matèria laboral destacant-se la llei d'ocupació juvenil i el "contracte escombraria"; l'any 1992 l'aturada de mitja jornada; i 1994, contra l'abaratiment de l'acomiadament i la congelació salarial dels funcionaris.

També durant aquest període es desenvolupa un cert Estat del Benestar, inexistent en època franquista. Fins el moment en que accedeixen els socialistes al poder, tant sols s'havien aplicat determinades mesures "desarrollistes" lluny de poder-se considerar en termes wealferistes. El punt de partida, doncs, és molt baix, i per tant el nivell que de protecció social que s'aconsegueix a l'Estat espanyol és relativament modest respecte al conjunt europeu. També cal tenir en compte que durant els anys vuitanta s'experimenten a l'Europa occidental els primers passos de desmantellament de les consecucions socials anteriorment instituïdes.

El procés de transformació econòmica i de desenvolupament de mesures wealferistes es duu a terme en un context d'integració de l'Estat espanyol a l'OTAN i a la Comunitat Econòmica Europea (1986). D'aquesta manera, doncs, l'Estat espanyol normalitza la seva situació en el bloc dels països occidentals capitalistes i en l'espai de l'Europa mercantil i econòmica. Així s'arriba a l'any 1992 en que es celebren les Olimpíades a Barcelona i la Expo a Sevilla. Aquests grans esdeveniments són seguits per una marcada crisi econòmica els anys 1993-1994, en que les taxes d'atur assoleixen xifres fins el moment desconegudes.

A aquest context de crisi econòmica, se li afegeix el desgast que suposa pel govern socialista els diferents casos de corrupció en el que es troben implicats importants militants del partit, així com també la relació als càrrecs del PSOE amb financiació i direcció del GAL. Tot això es materialitza en la convocatòria anticipada d'eleccions i la derrota del PSOE a les urnes l'any 1996, en les que el PP guanya els comicis amb majoria simple. També haurà de recórrer, en aquest context, al suport que li ofereixen els nacionalistes catalans i bascos.

Durant aquest període de "normalització" de l'Estat espanyol en el marc de l'Europa occidental capitalista es constata l'existència d'una anomalia no resolta: la presència d'una organització armada i clandestina que desafia a l'Estat. L'enquistament d'un conflicte no resolt en la transició (l'encaix del País Basc a l'Estat espanyol) fa que perduri un tipus de repertori d'acció ja no utilitzat a la resta de països europeus per part de grups d'esquerres o nacionalistes, amb l'excepció

d'Irlanda del Nord. La cerca d'una resolució repressiva i no política del conflicte ha fet perdurar la presència d'importants nivells de violència al País Basc.

2.1. La construcció d'una legislació antiterrorista. La centralitat de l'aparell policial

La legislació antiterrorista espanyola es construeix després de la mort de Franco. A partir del període de transició es comencen a legislar tot un seguit de lleis per lluitar contra el fenomen de la violència política o, utilitzant les paraules que es desprenen de la literatura jurídica i política espanyola, per fer front al terrorisme. Durant aquest primer període són progressivament suprimides les lleis franquistes. D'aquesta manera és interessant constatar que només en dues lleis legislades en el període franquista apareix el terme de "terrorisme": el "Decreto sobre Bandidage i Terrorismo" (1960) – aprovada amb motiu de la creació d'ETA- i el "Decreto-lei 10/1975, de Represión del terrorismo" – darrer decret franquista legislat.

Des de l'entrada en vigor de la Constitució fins avui l'Estat espanyol ha posat especial esforç per a que els cossos policials disposin d'un espai físic i temporal que els hi permeti gestionar a les persones detingudes sota sospita terrorista sense la intromissió de cap persona forana a la investigació policial. Al llarg de la dècada que va de 1977 a 1988 es dicten diferents lleis que es succeeixen unes a altres però que mantenen els elements centrals del sistema actualment en vigor. En definitiva, s'han introduït petits canvis però l'esperit s'ha mantingut. Per a realitzar aquest apartat ens basem en els treballs d'ARZUAGA (2007 a i b, 2008), GUITTET (2006), LOPEZ GARRIDO (1987) i SERRANO PIEDECASAS (1988).

Primeres legislacions postfranquistes

Com ja s'ha apuntat, a la mort de Franco no existeix un tractament jurídic unitari de l'anomenat terrorisme. En relació amb la qüestió es manté la doble tipificació en el fur civil i en el militar: els articles 260 i 263 del Codi Penal i els articles 294 bis a), bis b) i bis c) del Codi de Justícia Militar. En aquest sentit, i a partir d'aquí es dicten una sèrie de mesures penals i processals, constatant-se una dispersió normativa

important que perdurarà al llarg dels anys vuitanta. Així doncs, el Decret Llei 22/1976 sostrau pràcticament per complet del fur militar el enjudiciament dels delictes de violència armada. Amplia la competència dels jutges ordinaris en el coneixement de determinades conductes de violència política. Els primers elements d'una nova regulació s'obren amb els tres Reials Decrets-Llei 1/1977, 2/1977 i 4/1977 sobre la creació de l'Audiència Nacional, supressió del Tribunal d'Ordre Públic i competència en matèria de terrorisme, respectivament. Aquests porten totes les qüestions de lluita armada a la jurisdicció comú, encara que situant-la a l'Audiència Nacional i als Jutjats Centrals d'Instrucció.

Fins a la promulgació de la Constitució s'aproven dues lleis més sobre aquest tema. Es tracta de la Llei 56/1978 que, amb algunes modificacions, eleva a rang de llei el Reial Decret Llei 21/1978. Aquesta és coneguda com la primera llei antiterrorista i es complementa amb una reforma del dret penal substantiu mitjançant la Llei 82/1978. Aquesta llei fa desaparèixer el tipus delictiu de terrorisme del Codi Penal, passant a integrar-se en figures delictives comuns, que s'endureixen en el seu tractament penal quan es tracta de conductes habituals en la violència política armada. En aquest sentit, la suspensió de drets fonamentals sols pot aplicar-se quan concorren elements d'organització en grups armats.

Arribem amb aquest bagatge legislativa a l'aprovació de la Constitució que estableix el marc pel desenvolupament futur de l'activitat legislativa antiterrorista, encara que no exempta de conflicte i crítiques. L'article 13.3 afirma que els delictes de terrorisme no són delictes polítics. Així es diu que "l'extradició només es concedirà en compliment d'un tractat o de la llei, d'acord amb els principis de reciprocitat. Resten exclosos de l'extradició els delictes polítics i no seran considerats com a tals els actes de terrorisme". I l'article 55.2 obre la porta a l'establiment d'una legislació especial antiterrorista. "Una llei orgànica podrà determinar la forma i els casos en què de forma individual i amb la necessària intervenció judicial i l'adequat control parlamentari, els drets reconeguts en els articles 17, apartat 2, i 18, apartat 2 i 3, puguin ser suspesos per a persones determinades, en relació amb les investigacions corresponents a l'actuació de bandes armades o terroristes". La suspensió de les garanties constitucionals que s'apunta a l'article 55.2 són: el 17.2 que tracta de la garantia fonamental de la duració màxima

de la detenció preventiva¹⁸⁶; l'article 18.2 que té a veure amb la inviolabilitat del domicili¹⁸⁷; i l'article 18.3 que fa referència a la inviolabilitat de les comunicacions¹⁸⁸.

Per primera vegada a Europa la suspensió de determinats drets fonamentals en relació amb les investigacions corresponents a l'actuació de "bandes armades o elements terroristes" es constitucionalitza. Aquesta qüestió no apareix en la Constitució en el cas italià i alemany ja que les lleis fonamentals d'aquests països s'elaboren en plena postguerra, i la qüestió de la violència política no està problematitzada de la mateixa forma que quan s'elabora la Constitució espanyola. El concepte de delictes terroristes es torna a introduir a l'ordenament jurídic, després dels esforços legislatius dels anys anteriors per eliminar-lo¹⁸⁹ -a raó d'una suposada degradació de la categoria de delictes comuns en la línia del que diu el Conveni Europeu de 1977. El no reconeixement de la naturalesa política de certes activitats delictives, així com també el permetre l'establiment d'una doble via en els drets, ens situa en l'inici de la cultura de l'emergència a l'Estat espanyol. Formalment es tanquen les dinàmiques repressives de la dictadura i s'inicien aquelles de la democràcia.

La primera mesura legislativa relacionada amb la matèria en qüestió que s'aprova després de l'entrada en vigor de la Constitució és el Decret Llei 3/1979, de "protecció de la seguretat ciutadana". En aquest decret llei s'afirma que el terrorisme és una conducta autònoma, diferent a altres formes de delinqüència. S'introdueix el delictes d'apologia del terrorisme, tot instituint una sèrie de penes contra l'apologia, l'edició o la publicació de textos a favor o en defensa dels actes terroristes. Amplia competències de l'Audiència Nacional a tots els delictes comesos per "bandes organitzades i armades". Aquest Decret Llei es desenvolupa a través del Real Decret 484/1982 de 5 de març. Cal tenir en compte també el Decret Llei 19/79 pel que es modifica parcialment el Decret llei 1/77 -pel que es crea l'Audiència Nacional- i es

¹⁸⁶ Art. 17.2 CE "La detenció preventiva no podrà durar més del temps estrictament necessari per la realització de les averiguacions tendents a l'esclariment dels fets, i, en tot cas, en el plaç màxim de 72 hores, el detingut haurà de ser posat en llibertat o a disposició de l'autoritat judicial".

¹⁸⁷ Art. 18.2 CE "Ninguna entrada o registro podrà hacerse en eél sin consentimiento del titular o resolución judicial, salvo en caso de flagrante delito".

¹⁸⁸ Art. 18.3 CE "El secreto de las comunicaciones y, en especial, de las postales, telegráficas y telefónicas, salvo resolución policial".

¹⁸⁹ En aquest sentit veure la Llei 82/1978.

prorroga la vigència de la Llei 58/78, de Mesures especials en relació amb els delictes de terrorisme comesos per grups armats.

La Llei Orgànica 11/1980 de “delictes de terrorisme i suspensió de drets constitucionals”, prèvia al seu enjudiciament, substitueix la Llei 56/78 i profunditza en el seu contingut, plantejant la suspensió de drets com quelcom permanent en el temps (aquells que es preveuen en l'article 55.2 de la CE). No estem doncs davant d'una restricció de drets que es preveia com a excepcional, passatgera o conjuntural sinó que aquesta possibilitat de restricció adquireix carta de naturalesa com a pròpia de l'ordenament jurídic. Amb posterioritat al 23-F es promulga la Llei Orgànica 2/1981, “en matèria de defensa de la Constitució espanyola i en matèria de terrorisme” que modifica articles del Codi Penal i de la Justícia Militar en relació a delictes de rebel·lió i terrorisme. Preveu la necessitat d'una reorganització dels serveis d'informació i la reforma dels codis de justícia civil i militar a propòsit d'un delicte de rebel·lió. Introdueix el delicte d'incitació a la rebel·lió i també el delicte d'apologia de la insurrecció. Així mateix també s'introdueix la figura de l'arrepentit a l'afavorir la delació i la col·laboració amb les forces armades.

Producció legislativa del govern socialista

El desembre de 1983 entra en vigor la Llei Orgànica 14/1983, “lleï d'assistència lletrada al detingut”. Es tracta d'una lleï que entra en vigor per enfortir les garanties de defensa de les persones detingudes per la constatació de que fins el moment les tortures i maltractaments eren una realitat quotidiana en comissaries i llocs de privació de llibertat. Les pressions del Ministeri de Justícia, però, feren que desapareixés la possibilitat de que la persona detinguda per delictes relacionats amb el terrorisme disposés d'un advocat des del primer moment de la detenció. Seguint allò establert en la Constitució s'aprova també la Llei Orgànica 6/1984, “d'haveas corpus”, i succeeix el mateix que havia passat amb la LO 14/1983. El que inicialment volia ser una lleï que reforçés les garanties de la persona detinguda i permetés la seva immediata posada a disposició judicial es va veure modificada per les pressions del Ministeri d'Interior i va acabar essent una lleï inoperativa en els casos en que la

persona detinguda ho hagués estat per la seva presumpta relació amb organitzacions armades o terroristes.

Uns mesos després de l'atemptat contra el senador socialista Enrique Casas el 23 de febrer de 1984, primer atemptat contra un candidat polític des de 1976, la legislació d'emergència es completa amb la Llei Orgànica 9/1984, "contra l'acció dels grups armats i dels elements terroristes, i en desenvolupament de l'article 55.2 de la Constitució". Aquesta es basa en la llei orgànica 2/1981 i és coneguda pròpiament com a "lleï antiterrorista". Es tracta d'un compendi de normes penals i processals ja existents fins el moment. Aquesta llei opta per no definir un delictes concret de terrorisme (art. 1) i fa una enumeració d'actes delictius que al ser comesos per persones "integrades en bandes armades o relacionades amb activitats terroristes o rebels" desencadenen l'aplicació de penes agravades¹⁹⁰ a les que es refereix la pròpia llei al capítol segon. També en aquesta llei estan previstes les circumstàncies d'atenuació en el cas de terroristes arrepençits (art. 6), seguint la figura que es preveia en la legislació italiana. El capítol tercer de la llei està dedicat a les normes processals. És el que té més relació amb cada un dels tres drets fonamentals que poden ser suspesos segons les disposicions constitucionals: detenció preventiva, entrada i registre de domicilis i intersecció de les comunicacions. És en aquest sentit que es configura el sistema d'incomunicació tal i com el coneixem actualment, amb la diferència que el plaç de detenció podia arribar a 10 dies.

Aquesta llei que reafirma els poders extraordinaris de les forces de policia és percebuda per associacions d'advocats i juristes progressistes, organitzacions de defensa dels drets humans, membres de l'esquerra nacionalista basca i sindicats com un xec en blanc a la tortura i l'abús de poder. El 19 d'abril de 1985, milers de persones es manifesten a Madrid contra la llei antiterrorista convocats per CCOO, la CNT i el PCE. En aquest mateix context, el Parlament català i el basc presenten recursos d'inconstitucionalitat a la llei (recurs 285/1985 i recurs 292/1985). El Tribunal Constitucional dos anys més tard dicta la sentència 199/1987 en la que

¹⁹⁰ Aquesta acció legislativa es relaciona amb la tècnica típica de la legislació antiterrorista d'agravació de les penes, és a dir, elevació general de les establertes per cada delictes, equiparació de la frustració al delictes consumat i fixació de les penes mínimes per determinats actes legislatius. Aquest és un model semblant a l'italià, en què en la seva legislació d'emergència ocupa un lloc central la finalitat terrorista o d' "eversió de l'ordre democràtic".

s'anul·len quatre articles d'aquesta llei¹⁹¹. En aquest marc s'estableix el màxim de detenció en els 5 dies. Tot i això, no es prenen mesures reparadores per a totes aquelles persones afectades per les disposicions declarades inconstitucionals i que van ser aplicades des de l'aprovació de la llei fins que el TC va dictar sentència¹⁹².

El conjunt del corpus antiterrorista desenvolupat els anys precedents, que defineix les competències de les agències antiterroristes i els diferents delictes de "terrorisme" s'incorpora al Codi Penal i al Codi d'enjudiciament criminal per les Lleis Orgàniques 3/1988 i 4/1988. Mitjançant la "Llei orgànica de reforma del Codi penal" i la "Llei orgànica de reforma d'enjudiciament criminal" s'aconsegueix que la part substantiva de la política de suspensió de drets que no havia estat criticada pel TC entri a formar part de la legislació ordinària. Desapareixen les lleis antiterroristes però el seu contingut s'introdueix en la legislació ordinària per mitjà de la tècnica dels articles "bis" en la LECr. Amb això és converteix en norma l'emergència.

Arribant al final de l'etapa de govern del PSOE, el "Codi Penal (de la democràcia)" o Llei orgànica 10/1995 també legisla al voltant de les qüestions que estem tractant. Així doncs, es restringeix la interpretació del concepte de terrorisme a tres nivells d'actuació: la direcció de l'organització armada; la participació en accions concretes del grup; i l'actuació de col·laboració, subministrament d'informació, medis o qualsevol forma de financiació d'aquestes activitats, així com l'actuació de terceres persones que sense participar en la pròpia organització tinguin finalitat terrorista. En definitiva, sota el terme de delictes de terrorisme es troben els diferents actes que es realitzin sota les definicions a que es refereixen en els articles 571 a 575 del Codi Penal, comprnent també aquells actes de col·laboració (art. 576), actes concrets amb finalitat terrorista d'individus que no pertanyin a l'organització (art. 577) i l'enaltiment o justificació d'aquells delictes (art. 578).

El Tribunal Suprem, en Sentència de 29 juliol de 1998 (cas Marey), exigeix com elements l'existència d'una banda. Això comporta en primer lloc la presència d'una associació que tingui per objecte cometre delictes, bastant la unió de varis per

¹⁹¹ Els articles declarats inconstitucionals són l'article 1 paràgraf segon (apologia del terrorisme), l'article 13 (prolongació de la detenció preventiva set dies més dels previstos a la L.E.C.), article 15 (incomunicació per temps ideterminat del detingut per decisió de l'autoritat governativa) i l'article 21 (clausura preventiva dels mitjans de difusió).

¹⁹² Segons fonts citades per CLARK (1990:65) el Comitè basc Pro Amnesty xifra en 1026 les persones sotmeses en aquest període a detenció secreta.

a aquest fi i tenint aquesta unió una certa duració i estabilitat en el temps. En segon lloc, és necessària que la banda sigui armada, és a dir, que s'utilitzi en aquesta actuació delictiva armament entenent per tal les armes de foc de qualsevol classe, bombes de mà, granades, explosius o altres instruments semblants. Un ús repetitiu o especialment intens en una sola ocasió d'aquestes armes poden causar alarma en la població i l'alteració de la convivència ciutadana que constitueix –el tercer element– la finalitat del grup. Aquesta seria causar inseguretats en la població amb tal intensitat que pugui considerar-se que s'impedeix el normal exercici dels drets fonamentals propis de l'ordinària i habitual convivència ciutadana i que constitueixen un dels pressupòsits imprescindibles de l'ordre polític i de la pau social. Així doncs, segons aquesta sentència, són bandes armades les que pretenguin alterar l'ordre establert en l'actual sistema jurídic (art. 1 CE). D'aquesta forma, la jurisprudència equipara el grup terrorista amb la banda o organització armada¹⁹³ (ARZUAGA, 2007b).

Taula 12. Legislació antiterrorista (1976-95)

Decret Llei 2/1976, de 18 febrer	Limita la jurisdicció militar en matèria de terrorisme.
Real Decret Llei 1/1977, de 4 gener	Crea l'Audiència Nacional
Real Decret Llei 2/1977, de 4 gener	Suprimeix el Tribunal d'Ordre Públic (TOP)
Real Decret Llei 3/1977, de 4 gener	Estén la competència a l'Audiència Nacional als delictes de terrorisme. Desapareix la competència de la jurisdicció militar.
Llei 56/1978, de 4 desembre	Es coneix com a primera llei antiterrorista. Introdueix el terme "bandas armadas" i la incomunicació.
Llei 82/1978, de 28 desembre	Modificació del Codi Penal. Llei que fa desaparèixer el tipus delictiu de terrorisme.
Constitució espanyola. Aprovada en referèndum el 6 desembre 1978,	Articles 13.3 i 55.2.
Decret Llei 3/1979, de 26 gener	Sobre la seguretat urbana.
Llei Orgànica 1/1979, de 26 setembre	General penitenciària. Fa referència al sistema de comunicacions de l'advocat en casos de terrorisme
Decret Llei 19/1979, de 23 novembre	Suspensió de drets fonamentals regulats a l'article 55.2 de la Constitució. Amplia competències de l'Audiència Nacional
Llei 16/1980, de 22 abril	Regula la presó condicional
Llei Orgànica 11/1980, de 1 desembre	"Sobre els supòsits previstos a l'article 55.2 de la Constitució". De delictes de terrorisme, i suspensió de drets, prèvia al seu enjudiciament.
Llei Orgànica 2/1981, de 4 maig	"Que modifica i afegeix determinats articles del Codi penal i el de Justícia militar". En matèria de defensa de la Constitució espanyol i en matèria de terrorisme
Llei Orgànica 4/1981, de 1 juny	Introducció de l'estat d'excepció, d'alarma i de setge.
Llei Orgànica 7/1983, de 23 abril	Reforma dels articles 503 i 504 de la llei de procediment criminal.

¹⁹³ S.S.T.S. de 19 de novembre de 1985, de 27 de maig de 1988, de 14 de desembre de 1993 i de 12 de març de 1992.

Llei Orgànica 14/1983, de 12 desembre	Llei d'assistència lletrada al detingut.
Llei Orgànica 6/1984, de 24 maig	Reguladora del procediment del "habeas corpus"
Llei Orgànica 9/1984, de 26 desembre	"Contra l'actuació de Bandes armades i elements terroristes i de desenvolupament de l'article 55.2 del la Constitució"
Llei Orgànica 3/1988 i 4/1988, de 25 maig	"De Reforma del Codi penal" i "de Reforma de la Llei d'Enjudiciament criminal".Les disposicions en matèria de terrorisme introduïdes per aquestes lleis es troba actualment en els articles 563-580 del nou Codi Penal.
Llei Orgànica 19/1993, de 28 desembre	Sobre el blanqueig de diner en relació amb el crim organitzat i el terrorisme.
Llei Orgànica 10/1995, de 23 novembre	El Codi Penal (de la democràcia)

Font: Elaboració pròpia.

2.1.1. Les violacions dels drets humans en l'aplicació de la doble via penal

L'elaboració del que s'han anomenat polítiques antiterroristes és quelcom de gran complexitat ja que en un Estat de dret aquestes s'han de dissenyar i aplicar seguint un escrupolós respecte pels drets fonamentals. L'eficàcia i l'eficiència de les mesures han d'anar unides al compliment de tots i cada un dels procediments i garanties previstos en les convencions internacionals sobre drets humans. Però no sempre es compleixen aquestes garanties. De fet, la mateixa existència d'una excepcionalitat antiterrorista ja posa en dubte diferents principis de garantia dels drets fonamentals. Mostra d'aquest incompliment de garanties en són les legislacions especials, l'enduriment i extensió dels règims penitenciaris o la retallada de drets que tenen a veure amb la privacitat.

Així doncs, podem afirmar que qualsevol legislació antiterrorista és procliu a la violació dels drets fonamentals de les persones. En aquest sentit, i en el cas de l'aplicació d'aquest tipus de mesures al País Basc, així com també en col·lectius d'altres zones de l'Estat espanyol, s'han registrat en diferent forma i intensitat sistemàtiques violacions dels drets en aplicació de la legislació antiterrorista. D'aquesta manera, doncs, l'article 3 i 5 de la Declaració universal de drets humans queda en entredit. Aquests diuen: "tot individu té dret a la vida, a la llibertat i a la seguretat de la seva persona" i "ningú serà sotmès a tortures ni penes o tractes cruels, inhumans o degradants". La violació de drets fonamentals relacionats amb la integritat física i moral a raó d'aquest excepcionalisme es produeixen en tres moments: aquell que té a veure amb el procés de detenció, aquell que te a veure amb

la comunicació, i aquell que te a veure amb l'empresonament. En la realització d'aquest apartat ens hem basat en el treball que està duent a terme BEHATOKIA i en textos d'ARZUAGA (2007a i b, 2008).

Detenció

L'article 17.1 de la Constitució remet a una llei posterior el desenvolupament i regulació dels casos i formes en que s'ha de produir la detenció d'una persona. Tot i això, dins de la mateixa Constitució, trobem l'excepcionalitat: l'article 55.1. Aquesta és la base constitucional per l'aplicació de la legislació antiterrorista desenvolupada a la Llei d'Enjudiciament criminal. Els articles ordinaris referits a la detenció i les seves formes són els 489, 490, 492 i 496 de la LECr, mitjançant els quals es limita la potestat de l'autoritat policial per procedir a la detenció sense la prèvia autorització judicial. Tot i això, a l'article 492¹⁹⁴ ofereix un marge d'actuació a les Forces i cossos de seguretat de l'Estat, en base únicament als seus propis criteris, i és en aquest context que es produeixen detencions massives.

Són habituals les redades, procedint les FCSE a detenir un gran nombre de persones al mateix temps, en el marc d'un mateix operatiu, de les quals varies són posades en llibertat sense cap tipus de càrrecs, inclús en bastantes ocasions sense declaració davant del jutge. En la majoria de casos l'objectiu és "investigar" mitjançant els interrogatoris (violents i il·legals). Normalment aquest tipus de detencions provoquen una onada de detencions en cadena¹⁹⁵.

L'article 520.1 de la LECr. prescriu que la detenció haurà de practicar-se en la forma que menys perjudiqui al pres o detingut en la seva persona, reputació i patrimoni. L'incompliment o violació d'aquesta disposició per part de les FCSE és habitual. Tampoc es respecten els articles 7 i 9 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics. L'autoritat judicial no intervé fins que les FCSE li comuniquen el fet de la detenció o sol·liciten permís d'entrada i registre. És a dir, no existeix un control

¹⁹⁴ A través el que s'estableix a l'article 492.3 o el 492.1 en relació amb l'article 490.2 si s'interpreta que els delictes de pertanyença o col·laboració amb banda armada són delictes d'estat permanent.

¹⁹⁵ Un exemple d'aquest tipus de detencions "preventives" es produeix arrel de la detenció de Ibon Fernández Iradi el 18 de desembre de 2002 a Franca. Els documents que presuntament se li incauten tenien informació de perones que podrien integrar ETA. Aquests documents han deixat un saldo fins a

judicial previ ni “in situ” dels fets que ocorren en el moment de practicar-se les detencions i les violacions de drets queden en el oblit de la justícia, i per tant, en la impunitat.

Incomunicació

La legislació espanyola, en concordança amb els principis internacionals de drets humans, presenta una sèrie de disposicions que garantitzen uns drets bàsics als detingut. Entre altres, els articles 17.3 de la CE i l'article 520.2 de la LECr garantitzen el dret del detingut a ser informat sense demora de les causes de la seva detenció i de l'acusació que contra ell es formula, a guardar silenci i no declarar, a posar en coneixement de la persona de la seva elecció el fet de la seva detenció i lloc on es troba, així com el fet de designar advocat en totes les diligències, tant policials com judicials. Els articles 520 bis i 527 de la LECe restringeixen considerablement aquests drets per a casos de “persones integrades o relacionades amb bandes armades o individus terroristes o rebels” (el article 384 bis és la referència).

En aquest sentit es disposa de la possibilitat d'ampliar el període de detenció sota custòdia policial, sumant 48 hores a les 72 ja permeses. Nombrosos organismes internacionals i associacions de drets humans han denunciat la utilització de la detenció incomunicada per par de l'Estat al considerar-lo excessiu i espai temporal de risc per l'ocurrència de tortures¹⁹⁶. Així mateix l'article 26 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i l'article 14 de la Convenció Europea de drets humans consagren el principi d'igualtat sense excepcions ni restriccions.

Però la reforma introduïda per la LO 13/2003 va justament en sentit contrari, estenent el plaç en 8 dies més fins un total de 13¹⁹⁷. En aquest període de temps,

l'actualitat d'un total de cinc redades policials consecutives en tres anys, amb la detenció de 67 persones.

¹⁹⁶ L'existència de la figura de la incomunicació ha estat denunciada per organismes internacionals – entre altres pel Comitè per a la Prevenció de la Tortura del Consell d'Europa, el Relator per a la Tortura de Nacions Unides o el Comitè de Drets Humans de Nacions Unides - així com també per associacions de drets humans – com Amnistia Internacional, Human Rights Watch o la Coordinadora per la Prevenció de la Tortura (formada per 41 organitzacions de l'Estat espanyol). Veure *Coordinadora per a la Prevenció de la Tortura/Organització Mundial Contra la Tortura, Violacions dels Drets Humans a l'Estat espanyol*, CPT/OMCT, Barcelona, 2007.

¹⁹⁷ L'article 509 estableix que: “El juez de instrucción o tribunal podrá acordar la detención o prisión incomunicadas que (...) podrá prorrogarse por otro plazo no superior a cinco días. No obstante, el juez o tribunal que conozca de la causa podrá mandar que vuelva a quedar incomunicado el preso, aun

doncs, desapareix el dret de comunicació amb la família tant de la seva detenció com del seva localització, el dret a ser atès per un advocat de confiança, el dret a ser entrevistat de manera privada amb el lletrat d'ofici i el dret a ser examinat per un metge forense de la seva confiança. És així, doncs, com una part de la població és qualificada per les FCSE com sospitosa de participar o col·laborar amb organitzacions terroristes, sofrint durant la seva detenció d'una restricció de drets fonamentals i garanties processals.

Aquesta incomunicació no és neutra sinó que possibilita estructuralment la pràctica de la tortura. S'anul·la tota comunicació entre el detingut i el món exterior i en aquest context és freqüent que el detingut sigui objecte d'interrogatoris il·legals, amb acompanyament de pressions, maltractaments o tortures. Per definició la prohibició de la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumans o degradants s'inclou dins dels drets fonamentals de la persona. Aquesta pràctica es troba penada taxativament, per exemple, en els articles 174-177 del Codi penal. No hi ha cap circumstància ni situació, per greu que aquesta sigui, que justifiqui la pràctica de la tortura, com s'expressen de manera unitària els organismes internacionals de drets humans. Però aquesta prohibició malauradament no és la realitat.

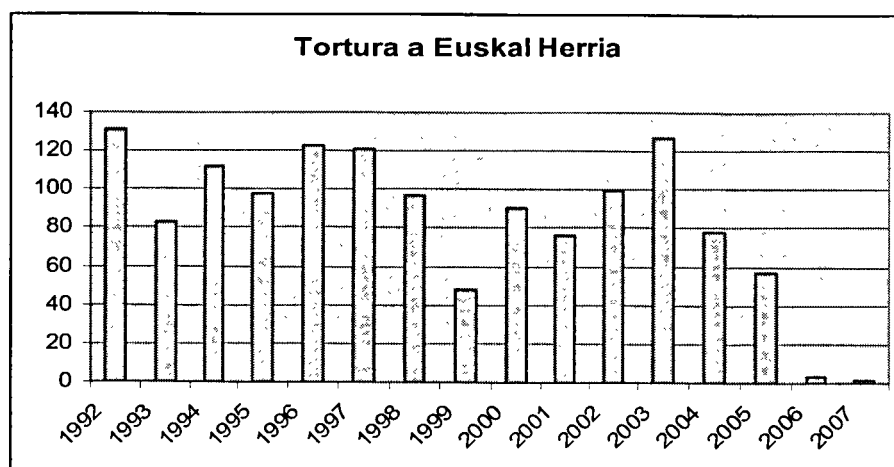
Nombroses són les denúncies que es presenten tant als jutjats com a l'opinió pública de casos de tortura i maltractaments de diferent intensitat que es produeixen a l'Estat espanyol i, en concret, molt freqüents aquelles que transcorrien en el període d'incomunicació, període que preveuen les disposicions antiterroristes. Aquesta constatació ha provocat el naixement de nombroses organitzacions de defensa dels drets humans, i en concret de lluita contra la tortura, que des de diferents àmbits –l'associatiu, el professional o l'universitari– treballen per l'eradicació d'aquesta lacra a l'Estat espanyol en una democràcia occidental. En l'actualitat moltes d'aquestes associacions treballen conjuntament en el marc de la Coordinadora per la prevenció de la Tortura¹⁹⁸. Específicament pel cas base ens referim a

después de haber sido puesto en comunicación, siempre que la causa ofreciese méritos para ello. Esta segunda incomunicación no excederá en ningún caso de tres días”.

¹⁹⁸ La Coordinadora per la Prevenció de la Tortura és una plataforma integrada per 41 organitzacions de lluita contra la tortura i defensa dels drets humans agrupades amb l'objectiu principal de vetllar per l'aplicació i el seguiment dels mecanismes internacionals de prevenció de la tortura a l'Estat espanyol. Veure www.prevenciontortura.org.

l'organització Torturaren Aurkako Taldea (TAT)¹⁹⁹ que des de ja fa quinze anys lluita contra aquesta pràctica, alhora que registra els casos de tortura i ofereix el suport necessari per a les víctimes de la tortura i els maltractes. En aquest sentit, el TAT ens brinda una bona base de dades sobre les tortures registrades els últims quinze anys a Euskal Herria.

Figura 38. Tortures registrades al País Basc (1992-2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del TAT

Cal advertir, però, que és difícil obtenir dades concretes sobre el nombre de persones detingudes, incomunicades i torturades. No existeixen fonts oficials al respecte i per tant s'ha de recórrer a la premsa i sobretot als informes elaborats per organismes populars²⁰⁰. L'estimació que es fa des del TAT és que el nombre de persones detingudes sota el règim d'incomunicació des de l'aprovació de la Constitució fins a 1988 ha sigut aproximadament de 6.400 en relació al conflicte polític basc. I durant el període que abasta des de 1989 fins 2006 es comptabilitzen les 3.700 persones. En

¹⁹⁹ El TAT – Grupo Contra la Tortura de Euskal Herria – sorgeix després de varis anys de treball més esporàdic l'any 1992 com una Organització no Governamental amb l'objectiu principal d'eradicar la pràctica de la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumans o degradants, tractant d'implicar al conjunt de la societat basca mitjançant la socialització d'aquesta realitat. Junt a aquest objectius principal, el TAT garanteix assistència jurídica, psicològica i mèdica a les ciutadanes i ciutadans bascos víctimes de tortura. Veure www.stoptortura.org.

²⁰⁰ Cal dir que les dades de les que disposem són menors a les reals, ja que segurament algunes detencions han passat inadverides, molts cops per voluntat de la mateixa persona detinguda – ja sigui per considerar que el cas no tenia importància, ja sigui per evitar els riscos de fer-ho públic, ja sigui per la necessitat psicològica d'oblidar la tragèdia viscuda. Tot i això, els últims 15 anys i gràcies a la feina del TAT, podem dir que s'han recollit la majoria de casos.

total, doncs, estem parlant d'una xifra de 10.000 persones detingudes i incomunicades.

Membres del TAT afirmen que més del 95% d'aquestes persones han estat objecte de tractament irregular. I més del 90% objecte d'un tracte agressiu, tot i que de diferents forma i intensitat. També cal dir que la pràctica de la tortura no es produeix amb la mateixa intensitat en tot el període que va des de l'aprovació de la Constitució. El primer període, el que abasta de 1978 a 1988 pràcticament totes les persones detingudes i incomunicades eren sotmeses a maltractaments o tortures. Aquest índex s'ha anat reduint. En aquest sentit, es parla de 5.500 denúncies interposades en aquests últims trenta anys de democràcia. El TAT eleva aquesta xifra fins a 7.000 persones²⁰¹.

A part de la incomunicació que possibilita estructuralment la existència de tortures, hem de tenir en compte la inactivitat del sistema de protecció – tribunals de justícia, ministeri fiscal, metges forenses... – per investigar aquests casos i reparar a les víctimes. També remarcar la potestat governamental d'indultar a torturadors condemnats – els pocs casos que s'han pogut constatar davant dels tribunals i que ha sortit exitosa la denúncia²⁰².

Empresonament

La Llei Orgànica 1/1979, General Penitenciària, i el Conjunt de Principis per la protecció de totes les persones sotmeses a qualsevol forma de detenció o presó de Nacions Unides senten les bases del tractament penitenciari que han de rebre tots els reclusos. Cal dir, però, que a conseqüència de l'excelsionisme antiterrorista que s'ha introduït a la legislació i pràctica del sistema penal espanyol es produeix un

²⁰¹ En el mateix sentit que apuntàvem en la nota anterior, el nombre de denúncies interposades és menor al número de tortures i maltractes ocorreguts. No tota persona que ha estat maltractada té la voluntat i força suficient per interposar denúncia. Tot i això, cal reconèixer que el nombre de denúncies en relació als casos de maltractament o tortura augmenta quan la societat civil s'ha dotat d'associacions que ofereixen ajuda tècnica i suport humà a les víctimes.

²⁰² Un dels casos que ha arribat a l'opinió pública és l'excarcel·lació de l'ex General de la Guardia Civil, Rodríguez Galindo, qui tot i complir una condemna de 72 anys de presó per segrest, tortures i assassinat de Lasa i Zabala, fou posat en llibertat el 29 de juliol de 2004. La Direcció General d'Institucions Penitenciàries sota el govern del PSOE va permetre a l'ex general que després de complir quatre anys i quatre mesos de presó, continués el compliment de la condemna al seu domicili. Aquesta fou una de les primeres decisions preses pel PSOE quan va pujar al poder.

tractament diferenciat i especialitzat a aquelles persones preses per motius de terrorisme. A grans trets, hi ha dos actuacions lesives diferenciades per a aquestes persones preses: la dispersió i l'aïllament.

La "política de dispersió" de presos bascos consisteix en la distribució deliberada dels presos bascos per tot l'Estat espanyol, la majoria d'ells situats a centenar de kilòmetres de distància dels llocs d'origen²⁰³. Les autoritats espanyoles justifiquen en un principi aquesta política en raons de seguretat. Més recentment, aquesta és recolzada en la impossibilitat d'aconseguir la resocialització dels presos bascos. En la pràctica, aquesta política dificulta a la persona presa l'accés a drets bàsics (existint sovint casos de desassistència sanitària, agressions físiques, tractaments discriminatoris segons les presons...) i a la família li suposa una gran càrrega a assumir (un agreujant a la de per si dura situació de tenir un persona estimada a la presó²⁰⁴). L'entorn familiar i social, els advocats i els metges de confiança es troben lluny del pres.

Aquesta mesura entra en contradicció amb la legislació espanyola, així com també amb el Conjunt de Principis per a la protecció de totes les persones sotmeses a qualsevol forma de detenció o presó de Nacions Unides, que recullen el dret del pres a ser empresonat a l'espai geogràfic més proper al lloc d'origen o cercle de familiars o amics. Així doncs, aquesta mesura es pot considerar com un càstig aliè a la pròpia pena imposada. I també un càstig afegit als familiars dels presos, per la dificultat que suposa per aquests realitzar visites i per la perillositat que això implica en els desplaçaments llunyans.

L'expressió "aïllament" fa referència a diferents situacions. Totes elles, però, suposen restricció dels drets dels presos, i sobretot, el dret a contacte amb la resta de persones (tant amb interns a l'interior de la presó com amb familiars i amics a l'exterior). En un primer nivell hi entraria l'"aïllament social" d'un pres basc en un espai sense cap altra pres del seu mateix col·lectiu, així com també l'aïllament pel fet de trobar-se en un departament de la presó absolutament sol. En un segon nivell entrarien aquelles persones preses que han passat llargs períodes en "mòduls tancats"

²⁰³ A final de 2006 441 presos per "terrorisme" es trobaven dispersos en 51 presons de l'Estat espanyol. Només 11 es trobaven en presons basques.

²⁰⁴ Veure l'informe realitzat per l'OSPDH sobre les càrregues que ha d'assumir l'entorn familiar de les persones preses, OSPDH (2006).

o de “primer grau”²⁰⁵. En un tercer nivell trobem aquells que es troben en mòduls o galeries d’ “aïllament” Es tracta d’espais pensats exclusivament per aquells presos que siguin considerats absolutament perillosos o pel compliment de sancions d’aïllament²⁰⁶.

2.2. El conflicte al País Basc a partir de la transició

Per comprendre el desenvolupament de la cultura de l’emergència a l’Estat espanyol en relació a un conflicte de base nacional deixarem apuntades dues argumentacions. Una primera, mitjançant la descripció de l’acció armada d’ETA i els disturbis urbans que es produeixen al País Basc, s’analitzen les característiques i tendències d’aquest conflicte des de la transició fins a l’actualitat. Se’n constaten una sèrie d’elements, a destacar: l’augment exponencial dels atacs militars en el període previ i posterior a l’aprovació de la Constitució espanyola, fet que ens mostra que aquí es troba la base del conflicte; el canvi d’objectius polítics de les accions armades que es produeix a mitjans dels anys noranta, junt amb una tendència generalitzada a la baixa, que apuntaria a una aposta per la resolució del conflicte; l’autonomia del moviment (representada amb els disturbis urbans) respecte a l’organització armada –amb l’excepció de fases de treva, en que l’aposta és comú en tota l’esquerra abertzale-; així com també les peculiaritats de l’acció armada nacionalista respecte a altres com poden ser la de l’extrema esquerra i l’extrema dreta (dinàmica molt similars aquestes dues a la realitat italiana dels anys setanta).

La segona argumentació que desenvolupen és la constatació de que la mobilització al País Basc posseeix una dinàmica pròpia respecte a aquella de l’Estat espanyol. A través d’una anàlisi del moviment obrer, i en concret prenent les vagues com a repertori d’acció privilegiat de l’actor, observem com, sobretot a partir de final dels anys noranta, la dinàmica basca difereix considerablement de l’espanyola. Dos són els factors que es podrien apuntar. Un primer factor a destacar és el fet que la

²⁰⁵ La seva aplicació és denunciada quan es produeix d’una manera arbitrària o per raons polítiques, com sembla desprendre’s de la realitat. No s’aprecia en els presos bascos raons d’inaptabilitat que refereix la llei, no es tracta de persones que amenacin greument la seguretat del centre. Però mentre en el conjunt de població reclusa els presos que es treben en aquest règim venen a ser un 2%, en el col·lectiu de presos polítics un 50% es troba en aquesta situació.

²⁰⁶ A finals de 2006 130 presos d’aquest col·lectiu es trobaven en aïllament.

problematització de la qüestió laboral té la seva peculiaritat en el País Basc, sobretot en l'actualitat, ja que moltes de les competències sobre la matèria resideixen en el parlament nacional de la CAPV o Navarra. En aquest mateix sentit, el pes dels sindicats bascos –ELA i LAB- és molt important, per davant d'altres seus sindicals com CCOO o UGT. Un segon factor és que les vagues no tant sols es duen a terme per qüestions laborals. Així doncs, ens trobem amb un important nombre de vagues polítiques, a remarcar aquelles que es produeixen durant l'any 1999 en el marc de la treva d'ETA, moment en que la mobilització te com a funció recolzar un procés de resolució política del conflicte.

Evolució de l'acció armada d'ETA i dels disturbis urbans al País Basc

Sense voler endinsar-nos en una història detallada d'ETA, hem cregut convenient descriure alguns elements de la violència armada basca. Prenent com a indicador les víctimes de l'acció armada d'ETA militar, ETA político-militar, els Comandos Autónomos i algun altre grup proper, observem com la cima màxima de la violència d'ETA es situa l'any 1980, amb 94 víctimes mortals, el que suposa un 11,6% del total de morts. Així doncs, podem descriure una evolució per períodes. No és fins a 1968 que es produeix les primera víctima d'ETA²⁰⁷. Es tracta del guàrdia civil José Pardines de servei en un control. L'autor dels tiros, Txabi Etxebarrieta, mor en un tiroteig posterior. La segona víctima aquest mateix any fou el comissari de policia Melitón Manzananas, conegut torturador franquista. Es produeix una activació del nombre de morts que es situa en una mitjana de 10/20 durant el període que va de 1974 a 1977. L'any 1978 es produeix un creixement exponencial del nombre de víctimes d'ETA, assolint 65 víctimes aquest any, 79 el següent i 94 del 1980. Aquesta radicalització de l'acció d'ETA coincideix amb el procés d'aprovació de la Constitució i els anys posteriors, així com també pel desenvolupament de la violència d'extrema dreta que castiga fortament l'esquerra abertzale²⁰⁸.

²⁰⁷ L'existència d'una víctima per part d'ETA l'any 1960 és un fet encara devatut en diferents àmbits polítics i acadèmics. És per això que hem optat per no considerar-la, encar que DE LA CALLE/SANCHEZ-CUENCA (2004) si que la comptabilitzin.

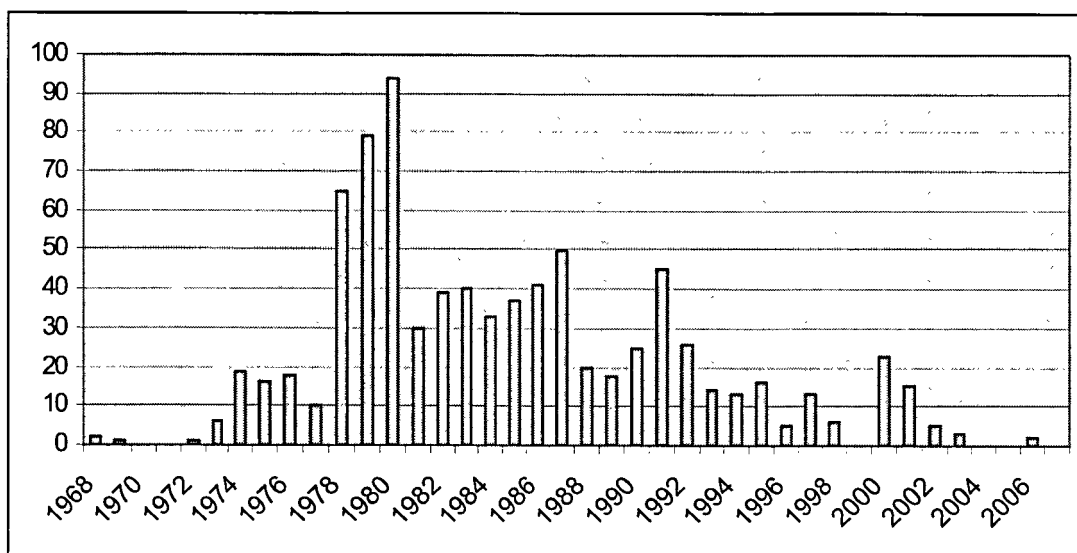
²⁰⁸ A 1975 el nombre de víctimes en manifestacions registrades al País Basc és més alta que a la resta de l'Estat (3 de 5). Aquest fet es repetirà durant els anys 1976 (11 de 16) i quasi durant el 1977 (9 de

L'any 1981 (any en que es produeix l'intent de cop d'Estat) el nombre de víctimes descendeix a 30, mantenint-se constant, amb una tendència a l'alça, fins a 1987. Cal recordar que l'any 1983 es produeix la primera víctima dels GAL. És a partir d'aquesta data que s'experimenta una certa crescuda en el nombre de morts. Les dinàmiques acció-reacció generen una espiral de violència que es constata en aquest període. Un altre punt d'inflexió es produeix el 1988, amb una baixada de 50 (1987) a 20 (1988) el número de morts. Aquesta tendència es manté fins el 1990, moment en què fracassen les converses d'Alger. A partir d'aquí, és produeix una doble dinàmica: l'aprofundiment en la repressió (mitjançant la dispersió...) així com també una augment de les víctimes d'ETA. Així doncs, es dona una altra cima de 45 morts l'any 1991. A partir de llavors, no es tornarà a assolir una cota tant alta. La fase que en segueix és descendent, fins arribar a 5 morts l'any 1996.

Mitjans dels anys noranta suposa un gir estratègic de la violència d'ETA. No es tracta només d'una disminució del nombre de víctimes sinó també un canvi qualitatiu en la selecció d'aquestes. En destaca a partir de la data la presència de militants de partits estatalistes. Al 1996 també es produeix el canvi de govern: el PP accedeix al poder. L'any 1997 es produeix un repuntar de la violència d'ETA, amb 13 morts, entre elles la del regidor Miguel Angel Blanco, que commociona a la societat civil espanyola i basca. L'any 1998 torna a disminuir el número de víctimes fins a 6, i en aquest mateix any ETA declara un alto el foc. La treva dura catorze mesos, moment en que no es registren víctimes. Al donar-se per finalitzat l'alto el foc, com sol ser habitual, es produeix un repuntar de la violència, assolint el 2000 la xifra de 23 morts. A partir d'aquí la dinàmica és descendent fins el 2003 que es produeixen 3 víctimes. ETA roman sense matar més de tres anys, anunciant el mes de març de 2006 un nou alto el foc. Les últimes víctimes registrades són les dues que es produeixen el 30 de desembre de 2006 a la terminal 4 de l'aeroport de Barajas, tot i que segons el comunicat d'ETA aquestes tindrien més a veure amb els anomenats "efectes col·laterals" que amb un objectiu premeditat de fer víctimes. La suspensió formal d'aquest alto el foc no es produeix, però, fins el 3 de juny de 2007.

19). Tenint en compte el pes demogràfic de la població basca respecte el total de l'Estat espanyol les xifres aquí presents són de gran impacte.

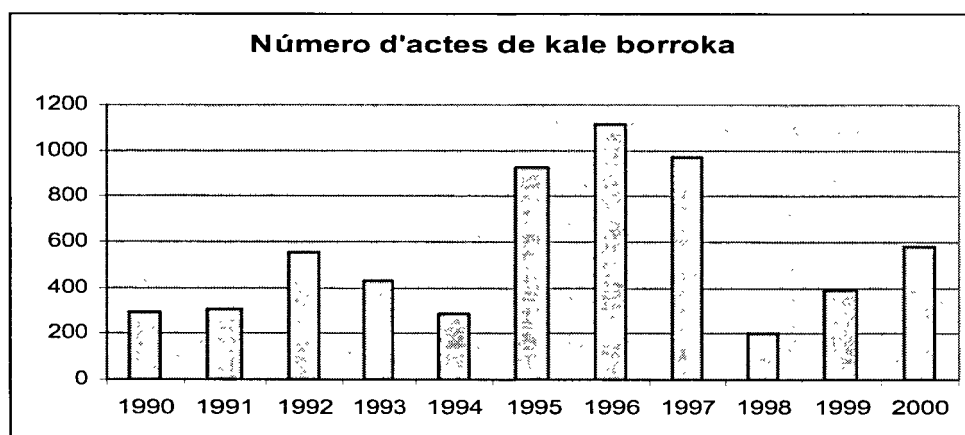
Figura 39. Víctimes de l'acció armada basca: ETA/ETAm, ETApM, CCAA i altres (1968- 2006)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de DE LA CALLE/ SANCHEZ-CUENCA(2004) i dades pròpies.

Aquesta tendència no troba la seva equivalència en els actes de *kale borroka* (disturbis i sabotatges). Amb uns nivells mínims de disturbis urbans l'any 1990 i 1991 (a diferència del sostre que s'assoleix aquest mateix any pel que fa a víctimes de la violència armada), aquestes accions sofreixen lleuger augment al 1992, i una disminució posterior els anys 1993 i 1994. Els tres anys següents (1995, 1996 i 1997) es registren cotes destacades d'actes de *kale borroka*, situant-se al voltat del miler anual. Aquesta tendència també difereix amb la que experimenten les accions armades d'ETA. L'any 1996 es registra el mínim de 5 morts. L'únic període en que les tendències entre disturbis urbans i accions armades d'ETA coincideixen és a l'inici de la treva, l'any 1998. L'any 1999 no es registren morts per part d'ETA, però sí disturbis urbans, augmentant l'any següent lleugerament. Així doncs, es constata l'autonomia del moviment del grup armat d'ETA. El repertori d'acció és diferent, així com també les dinàmiques que es desenvolupen.

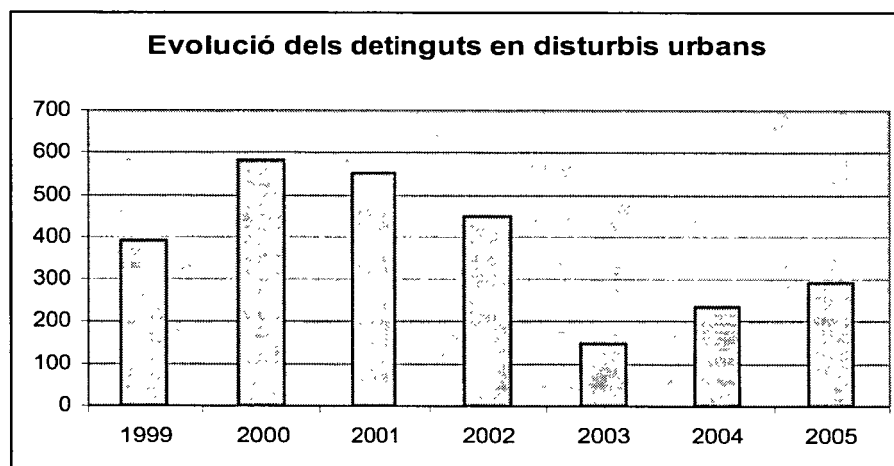
Figura 40. Actes de *kale borroka* registrats al País Basc (1990-2000)

Font: Elaboració pròpia a partir dades LETAMENDIA (2002)

Com no tenim dades que vagin més enllà de l'any 2000 sobre els disturbis urbans, utilitzarem un altre indicador que són les detencions que es produeixen entre 1999 i 2005 en el marc d'accions de *kale borroka*. Observem com la cima s'identifica l'any 2000 en el context de trencament de la treva. A partir d'aquí, la tendència que es produeix és la disminució dels disturbis urbans.

Figura 41. Detinguts per disturbis urbans al País Basc (1999-2005)

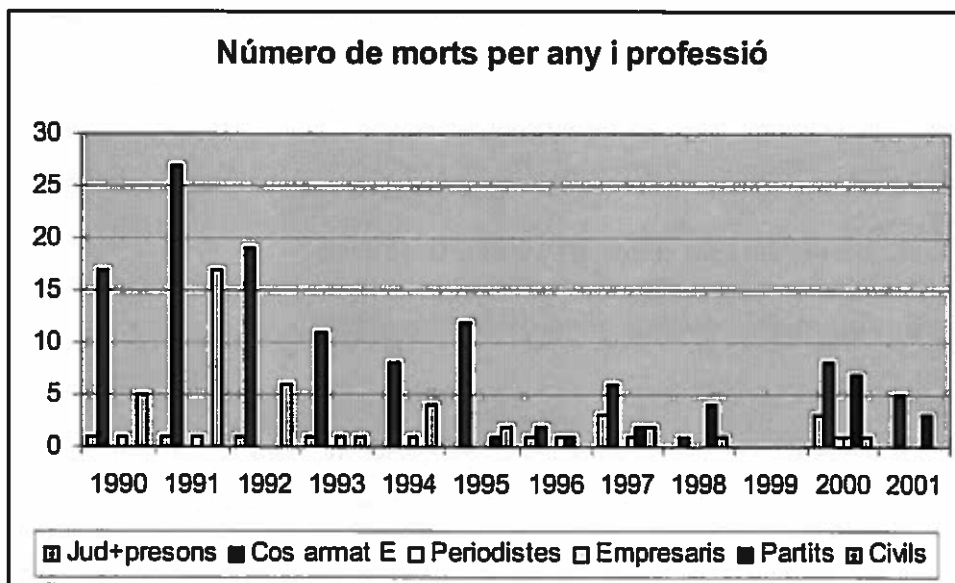

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri d'Interior

A part de l'anàlisi quantitatiu sobre víctimes de les accions armades d'ETA, es interessant fer-ne una anàlisi qualitativa. Així doncs, hem considerat diferents col·lectius de víctimes: aquelles relacionades amb la jurisdicció i les presons;

membres de cossos armats (ertzaina, exèrcit, guàrdia civil, policia nacional i altres policies); periodistes, empresaris, patits i civils. Com a element destacat s'observa la forta presència de víctimes membres dels cossos de seguretat fins a 1995, així com també la presència de civils que suposaria una quarta part del total de víctimes (amb un augment percentual important l'any 1991, i una disminució també destacada el 1993). En aquest sentit, estariem davant d'una dinàmica similar que aquella que hem descrit duran el període de post-transició. A partir de l'any 1995, altres col·lectius de víctimes adquireixen més importància, essent els membres de partits polítics aquell col·lectiu que augmenta més tant en nombres absoluts com percentuals. També cal destacar que es redueixen de manera dràstica les víctimes civils. Aquest canvi d'estratègia va relacionada amb una disminució quantitativa de les víctimes.

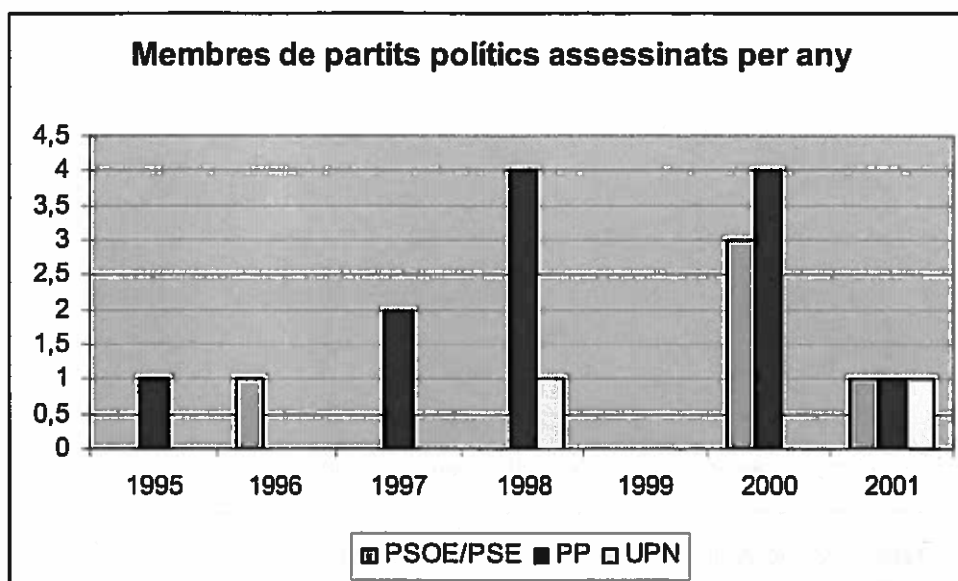
Figura 42. Morts d'ETA per any i professió (1990-2001)

Font: Elaboració pròpia a partir dades LETAMENDIA (2002)

En referència als membres de partits polítics assassinats per ETA a partir de 1995 cal destacar que tots pertanyen a partits estatalistes (o amb una vinculació orgànica clara, com és el cas d'UPN). Així doncs, tot i que la majoria de víctimes són membres del PP, també es considerable la presència de membres del PSOE/PSE.

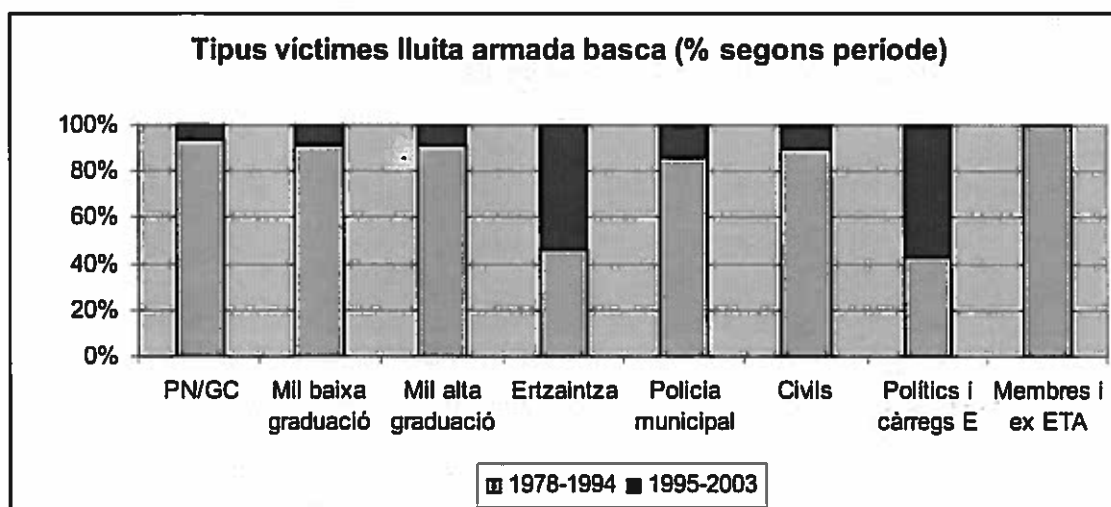
Figura 43. Membres de partits polítics assassinats per ETA (1996-2001)

Font: Elaboració pròpia a partir dades LETAMENDIA (2002)

La idea que a mitjans dels anys noranta es produeix un canvi d'estratègia per part d'ETA també és defensada per DE LA CALLE/SÁNCHEZ-CUENCA (2004). En aquest estudi s'identifica clarament el punt d'inflexió en l'any 1995, quan trobem la primera víctima membre d'un partit polític en aquest últim període. Divideixen la seva recerca en dos períodes: aquell que va de 1978 a 1994 i aquell que va de 1995 a 2003. Podem veure la diferent selecció de víctimes a través del següent gràfic:

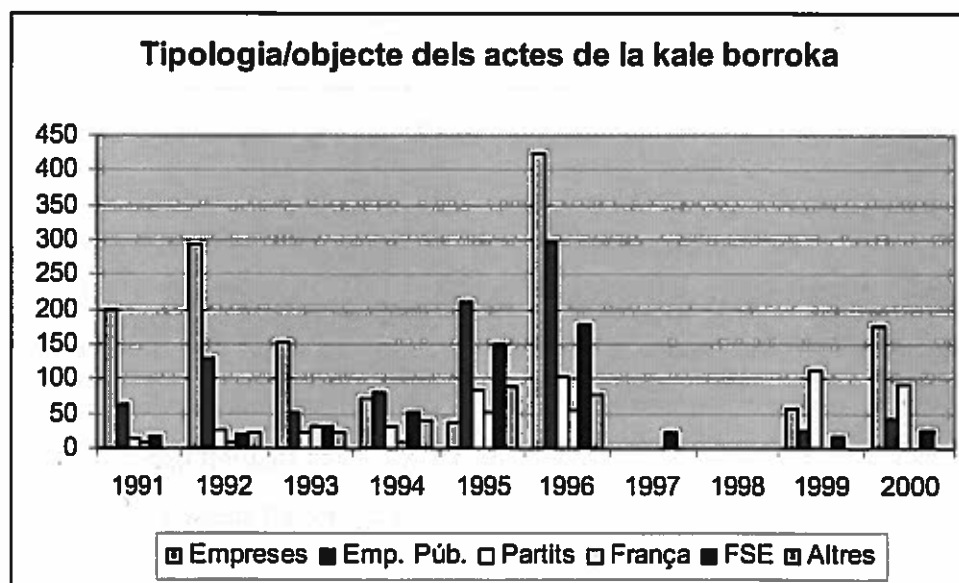
Figura 44. Tipologia de les víctimes d'ETA per períodes (1978-2003)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de DE LA CALLE/SÁNCHEZ-CUENCA (2004)

Tot i que anteriorment hem pogut observar com no existeix una vinculació entre la quantitat d'accions armades d'ETA i els disturbis urbans que es produeixen al País Basc, si que es pot constatar una relació en el tipus d'objectiu. En els actes *de kale borroka* es constata un augment d'aquells que van dirigits a partits polítics o a particulars membres de partits polítics. Aquest fet pot relacionar-se amb les dinàmiques desenvolupades durant la treva d'ETA de 1998-99. Les ànsies d'aconseguir una solució política al conflicte basc poden estar en la base de moltes d'aquestes accions.

Figura 45. Objecte dels actes de *kale borroka* (1991-2000)

Font: Elaboració pròpia a partir dades LETAMENDIA (2002)

La dinàmica pròpia de la conflictivitat basca

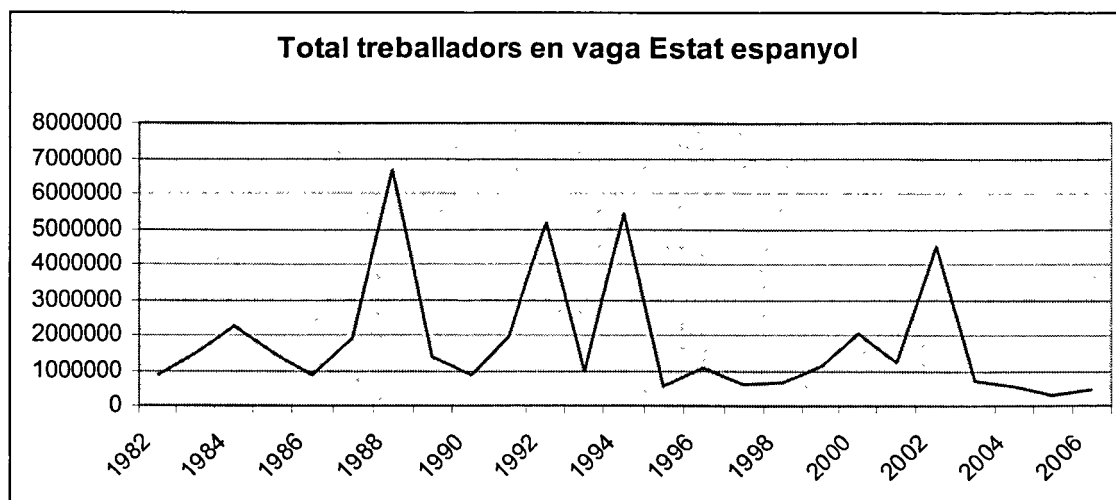
A l'Estat espanyol tenen lloc diversos conflictes de base obrera. Com a dades significatives en destaquen les convocatòries de vagues generals, dades que assoleixen el pes en relació a número de treballadors implicats i jornades no treballades. Així doncs, i a través dels següents gràfics podem veure la repercussió d'aquestes convocatòries en el marc de la conflictivitat laboral a l'Estat espanyol. En destaca la convocatòria de la primera vaga general en democràcia el 20 de juny de 1985. CCOO, junt a altres sindicats com USO, CNT i ELA, fa una crida contra la

retallada de la jubilació i la delicada situació de la seguretat social. Aquesta vaga té un seguiment relatiu, però és important perquè és la primera convocatòria general a l'Estat espanyol. La segueixen la vaga del 14 de desembre de 1988, aquesta convocada per la majoria de centrals sindicals en contra les mesures adoptades pel PSOE en matèria laboral; en concret se'n destaca la llei d'ocupació juvenil i el "contracte escombraria". La vaga és secundada, segons fonts oficials, per un 90% de la població activa el que significa un èxit de convocatòria. El maig de 1992, en l'any en que es celebren les Olimpíades a Barcelona i la Expo a Sevilla, es duu a terme la convocatòria d'una mitja jornada d'atur, que fou seguida per un terç dels treballadors de l'Estat espanyol. Així doncs, arribem a l'altre gran fita de la mobilització obrera. El 27 de gener de 1994 es convoca una vaga general per protestar per l'abaratiment de l'acomiadament, la congelació salarial a l'ensenyament públic i en l'oferta d'ocupació pública. Aquesta vaga té un seguiment molt considerable. La última vaga general que s'ha viscut a l'Estat espanyol va ser el dia 20 de juny de 2002, convocada pels sindicats majoritaris, coincidint amb que l'Estat espanyol ostentava la presidència europea. Aquesta activitat conflictual es pot veure reflexada les gràfiques següents, elaborades amb dades del Ministeri de Treball²⁰⁹.

En la Figura 46 es poden veure en nombre de treballadors en vaga a l'Estat espanyol, veient com les puntes conflictuals es produeixen en els anys en els que es duu a terme alguna vaga general. Així doncs, en destaca l'any 1988, el 1992, el 1994 i el 2002. En la Figura 47, sobre el total de jornades no treballades a l'Estat espanyol, es pot observar una tendència similar. Tot i que el total de jornades no treballades va disminuint en el temps, es poden identificar igualment unes cimes conflictuals coincidint amb les vagues generals, amb excepció de l'any 2004, en la que alguns conflictes parcials de llarga durada degut en part a les deslocalitzacions fa augmentar el nombre de jornades no treballades (no així de treballadors en vaga).

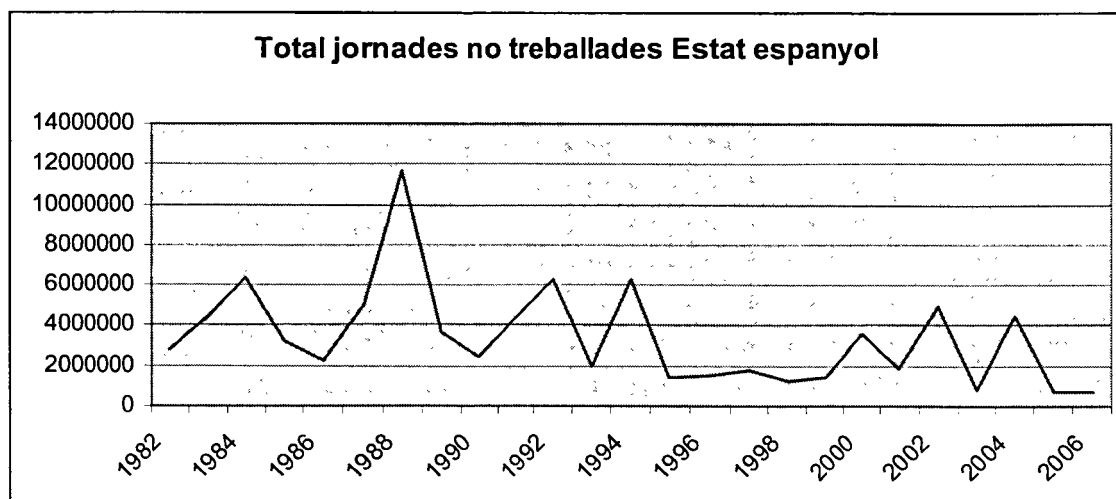
²⁰⁹ Tot i que som conscients que cal ser curosos en la utilització de fonts oficials quan treballem sobre qüestions que tenen a veure amb el conflicte social, aquestes dades ens serveixen per observar tendències.

Figura 46. Treballadors en vaga a l'Estat espanyol (1982-2006)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales

Figura 47. Jornades no treballades a l'Estat espanyol (1982-2006)

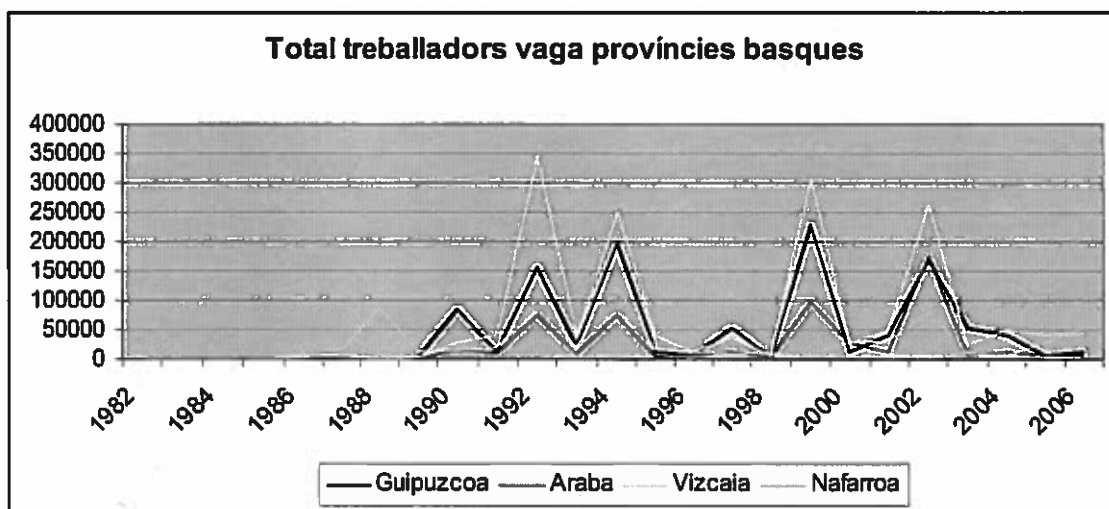

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales

La descripció de la conflictivitat que es produeix en el conjunt de l'Estat espanyol ens serveix per a realitzar una comparació amb la conflictivitat que es desenvolupa en el País Basc. Si bé les vagues generals són també àmpliament seguides a les províncies basques localitzades a l'Estat espanyol, la conflictivitat no només es guia per qüestions laborals, fet que es constata mitjançant les següents figures. També cal advertir que la problematització laboral en aquests territoris difereix, en part, amb la espanyola.

Així doncs, si bé observem com les vagues generals són seguides a totes les províncies basques localitzades a l'Estat espanyol, també veiem altres cims conflictuals importants a tenir en compte en el nostre treball (Figura 48). Si fem referència al nombre total de treballadors en vaga veiem com l'any 1999 es situa una cima significativa. Cal apuntar també que a Guipúscoa s'assoleix el sostre màxim de conflictivitat mai registrada. Anteriorment, l'any 1990 i l'any 1997 també es perfilen com a anys conflictuals (també és important el fet que es situa per davant Guipúscoa, quan la província industrial i amb major població és Biscaia.

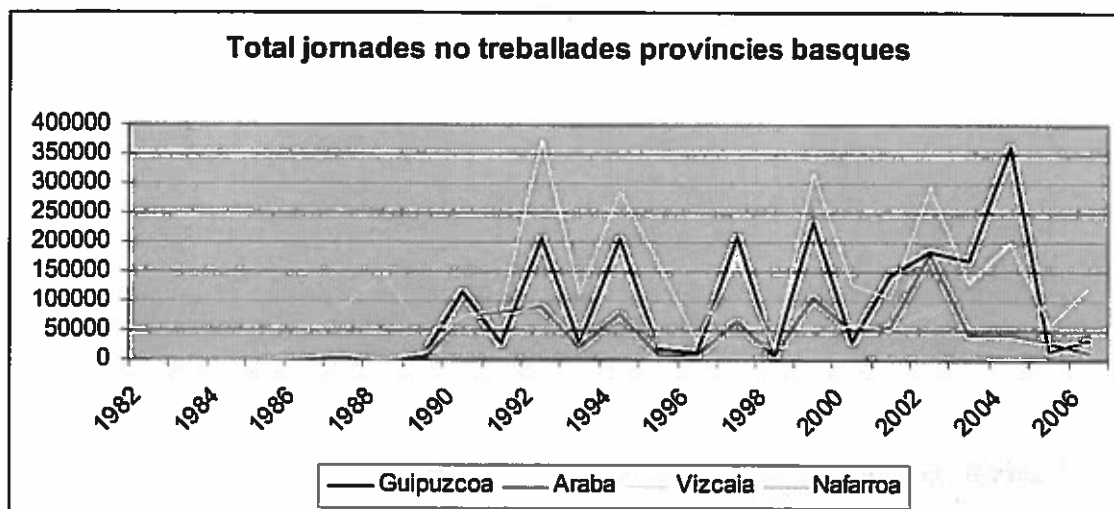
Figura 48. Treballadors en vaga al País Basc (1982-2006)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales

La Figura 49 sobre el total de jornades no treballades segueix una tendència similar, reforçant encara més les dinàmiques pròpies de les províncies basques. Així doncs, a part de les vagues generals els anys 1990 i 1997 apareixen clarament com a conflictual (amb Guipúscoa al capdavant), junt amb el 2004 i 2006.

Figura 49. Jornades no treballades al País Basc (1982-2006)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales

El perquè d'aquestes variacions en els gràfics cal trobar-los en dos factors: la importància del conflicte nacional (base d'algunes convocatòries de vaga) i l'autonomia de la conflictivitat laboral basca de la de la resta de l'Estat. Així, cal destacar que a l'any 1999 és un any d'il·lusió i d'esperança, en el marc del nou escenari creat per la signatura del pacte de Lizarra i per la treva d'ETA. L'esquerra abertzale convoca mobilitzacions i vagues a favor del procés de pau.

3. L'EMERGÈNCIA "LEGAL". SEGONA ETAPA (A PARTIR DEL 1996).

La segona etapa de l'emergència "legal" troba el seu inici a la primera legislatura de govern del Partit Popular²¹⁰. L'any 1996 el PP no aconsegueix la majoria absoluta i es veu obligat a pactar amb els partits nacionalistes perifèrics per accedir a la presidència del govern. L'any 2000 el PP assoleix la majoria absoluta i és en aquest moment que es produeixen les modificacions legislatives més importants en qüestions d'antiterrorisme i altres matèries punitives, així com també l'extensió de les pràctiques judicials més polititzades des de la transició. A finals dels anys noranta podem parlar que a l'Estat espanyol es comença una nova etapa de la repressió antiterrorista que es caracteritza pel seu allargament quantitatiu - el nombre de

²¹⁰ El Partit Popular ocupa el govern de 1996 a 2004.

persones tocades per la repressió augmenta - i qualitatiu – ja no es tracta de perseguir aquelles persones que pertanyen o col·laboren amb ETA sinó que es cerca construir un “entorn” i estendre la repressió a activitats que fins el moment havien estat legals i públiques - entitats polítiques, socials, periodístiques, de defensa dels drets humans.... També és important destacar la centralitat que pren la judicatura en aquesta fase repressiva, deixant en un segon terme el paper de les altres instàncies del sistema penal. Així doncs, la nova dinàmica repressiva té un triple front: les modificacions legislatives, la importància de l’activitat judicial i la construcció mediàtica i política de l’enemic a vèncer. No es tracta, però, d’un enemic qualsevol sinó que apareix com a quelcom abstracte, no identificable, il·limitat²¹¹. Ja no es tracta d’ETA sinó d’una amalgama de col·lectius i persones més àmplia, amb unes fronteres ambigües i indefinides.

La vulneració del drets civils i polítics d’una part important de la ciutadania basca és un fet a destacar. La llibertat d’expressió, d’associació i de manifestació queden greument lesionats. Les temptacions d’expulsar de la legalitat l’esquerra abertzale per part de l’Estat espanyol es fan efectives en aquests anys de govern del

²¹¹ Fent un paral·lelisme amb el context internacional, “les guerres ja no són declarades, i sobretot, no s’atribueix més a l’enemic una certa paritat formal o substancial sinó segons l’estatut d’“enemic de la humanitat”, de “canalla”, de “dictador”, és a dir, de criminal (de la mateixa manera que a nivell intern dels estats la força s’exerceix contra els criminals perillosos o terroristes interns” (DAL LAGO, 2004:3). Ens interessa destacar les reflexions de BUTLER (2002) sobre els *detainers* de Guantànamo, en la que la vida despullada aconsegueix la seva màxima indeterminació. Per AGAMBEN (2003:12) aquests no són “ni presoners, ni acusats, tant sols *detainers*, i són objecte d’una pura senyoria de fet, d’una detenció indefinida no sols en el sentit temporal, sinó en quan a la seva mateixa natura, sostreta del tot a les lleis i al control jurídic”. La presència de l’enemic, encara que sigui en l’imaginari col·lectiu, justifica la “necessitat” de seguretat i per tant la guerra global interna i externa. Per això serà tant important la construcció permanent d’aquesta figura que pot prendre formes molt diferents: el terrorisme internacional, els pobres (que no la pobresa), els militants del “moviment de moviments” o moviment global, nacionalismes sense estat... Aquest enemic, però, no és presenta amb identitat fixa sinó que és mal·leable, deslocalitzable: a nivell extern, els estats enemics canvien depenent les circumstàncies, és allò que Rumsfeld va anomenar “coalicions canviants”; i a nivell intern, l’etiqueta de terrorista pot ser ajustada per resoldre una diversitat molt gran de conflictes, simbòlics o materials. L’enemic abstracte postmodern sorgeix en una situació d’asimetria, que DAL LAGO (2004:5) anomena *asimetria fundant*. “No existeix cap competició possible en el pla militar convencional (a excepció evidentment de l’arma nuclear). Com mostra el debat dels anys 90 sobre l’anomenada RMA (Revolution in Military Affairs), l’asimetria fonamental és sobretot efecte de la superioritat militar” (2004:4). Per un costat la desqualificació de l’adversari passant-lo d’enemic a mal absolut comportat un augment del risc de difusió del terrorisme, però per l’altra permet combatre a EUA i els seus satèl·lits sense restricció. Això porta a una militarització del món i una expansió dels conflictes militars arreu del planeta, però també són posades en dubte les llibertats públiques dels propis estats occidentals. Aquest “nou estat de policia global és (...) compatible amb l’existència de formes democràtiques (és a dir, representació política convencional) en els països de l’imperi, i sobretot amb un règim econòmic que no tolera moltes restriccions i traves. Però pot ser que la “policia global” sigui

PP – amb una col·laboració activa del PSOE i de gairebé totes les forces presents al parlament espanyol. A part de les reformes legislatives que es duen a terme sobretot durant la segona legislatura que tenen per objecte un major enduriment i extensió de la repressió, dos són els camins pels que s'opta: la reinterpretació del sistema penal – els macrosumaris – i la utilització de noves mesures administratives – la il·legalització per mitjà de la reforma de la Llei de Partits Polítics. El primer d'ells fa referència a l'existència d'un conjunt de procediments penals dirigits pel jutge Baltasar Garzón que declararen la il·licitud de diverses organitzacions polítiques o socials i medis de comunicació, tot això des de la perspectiva de l'ordre jurisdiccional penal. El segon bloc de mesures consisteix en la reforma de la legislació de partits polítics, legislació “ad hoc” amb objecte d'il·legalitzar Batasuna i altres forces polítiques de l'esquerra abertzale (ARZUAGA, 2007a).

De manera paral·lela a aquesta fase repressiva (o fins i tot amb anterioritat) es va gestant en part de la societat civil i la classe política basca la constatació de la necessitat d'obrir processos que canalitzin per altres vies el conflicte. Com discutirem al llarg del treball, potser és a causa d'aquests moviments cap a escenaris més proclius a la pau i a la resolució del conflicte que l'Estat reacciona ampliant l'espai i la intensitat de la seva repressió. Davant d'un escenari social i polític que rebutja la polarització i aposta pel diàleg i la negociació, l'Estat respon amb duresa, com també respon amb duresa ETA amb el trencament unilateral de les últimes dues treves.

Aquesta constatació ens porta a la necessitat de tenir en compte les iniciatives que es van gestant amb l'objectiu de superar el conflicte, favorables a una distensió social i a la cerca de solucions polítiques al conflicte. Així doncs, apuntem que no podem acontentar-nos amb l'explicació de que el canvi de naturalesa de la repressió a partir de l'any 97 respongui tant sols a un canvi de partit en el govern. L'accés del PP és menys significatiu del que en un primer moment es podria pensar, ja que les mesures antiterroristes que aquest partit adopta gaudeixen de quasi un absolut consens durant les dues legislatures. La legislació de lleis en les matèries que s'analitzen es duu a terme durant tot el període amb un clar recolzament dels partits

justament l'estat de conflicte permanent que convé exactament al capitalisme globalitzat” (DAL LAGO, 2003:7).

presentes al congrés espanyol, amb contades excepcions. Caldrà doncs explorar altres explicacions.

3.1. El populisme punitiu: noves mesures legislatives i utilització política dels tribunals

En aquest apartat s'exposen els elements més destacats de la doble materialització de l'excepcionalisme antiterrorista a partir de 1996: la tasca legislativa i la utilització política dels tribunals. Es duu a terme una descripció panoràmica de la nova legislació antiterrorista elaborada durant la darrera dècada sota el govern del PP però amb un clar recolzament del PSOE i la majoria de partits presents al Parlament espanyol -com així es desprèn del resultat de les votacions al Congrés de diputats. També s'exposa una descripció de les actuacions judicials més significatives que s'executen en aquest període en el marc de la lluita antiterrorista. De manera específica tractarem la vulneració de drets civils i polítics que sofreix part de la ciutadania basca a través dels macrosumaris i de l'aprovació i aplicació de la llei de partits, dinàmiques que no poden quedar reflexades en una descripció merament normativa i que han de ser analitzades a través de les eines que ens ofereix una visió del sistema penal dinàmic en sentit ampli.

Durant la primera legislatura de govern del PP s'inicia una etapa que perdura fins a l'actualitat i que es caracteritza per la criminalització de l'anomenat "entorn" d'ETA. Si fins aquest moment la criminalització de les activitats de l'organització armada s'havien restringit als integrants d'aquesta estructura, i a les persones que havien col·laborat materialment amb accions armades de la mateixa, a partir de 1997, i sobretot de l'estiu de 1998 -amb construcció de macrosumaris- s'inaugura una nova fase. Aquesta etapa també es caracteritza perquè la instància del sistema penal que pren centralitat en l'activació de l'excepcionalisme es l'àmbit judicial.

Cal dir que quan el PP accedeix al govern durant la primavera de 1996 el "problema del terrorisme" ha aconseguit una centralitat mediàtica i d'agenda política. En etapes anteriors tot i registrant-se més accions de violència política aquesta centralitat era quelcom desconegut. El primer fet rellevant que es produeix és la condemna a set anys de presó de la mesa nacional d'HB per col·laboració amb banda

armada per l'intent de cessió dels espais electorals televisius dels comicis legislatius de 1996 a un comunicat d'ETA. La sentència del Tribunal Suprem de desembre de 1997 determinà l'ingrés a presó dels dirigents d'ETA el més següent. Aquests sortiren de presó el juliol de 1999 com conseqüència de la declaració d'inconstitucionalitat de l'anterior delictes de col·laboració amb banda armada (art. 174.bis.a del Codi Penal de 1973) pel que havien estat condemnats²¹².

A aquests rellevants fets els hi succeeix la clausura empresarial del diari *Egin* i de *Egin Irratia* el juliol de 1998 per ordre del Jutjat Central d'Instrucció núm. 5, en mans del jutge Baltasar Garzón. Una mesura basada en la sospita d'instrumentalització per part d'ETA (que més tard trobarem també amb el cas del tancament del diari *Euskaldunon Egunkaria* el febrer de 2003). Segons el professor de dret Jose Angel BRANDARIZ (2007), el tancament d'aquests mitjans de comunicació resulta rellevant per diverses raons. Una primera, pels importants dubtes de que una mesura com aquesta sigui coherent amb la Constitució i la legalitat penal vigent²¹³. A més a més, les mesures mencionades foren adoptades en absència de sentència condemnatòria, en fase de mera instrucció del procediment. Com conseqüència de la limitació temporal a cinc anys de tals mesures cautelars (art. 129 del Codi Penal), les mateixes foren aixecades en el cas *Egin* el juliol de 2003, sense que pel moment s'hagin provat els fets imputats en tal procediment.

L'estiu de 1998 encara s'accentua més la repressió a l'anomenat "entorn" d'ETA. Tal com exposarem més endavant, a partir d'aquest moment mers informes policials i indicis circumstancials fonamenten l'obertura de procediments per delictes associatius, bàsicament integració en banda armada contra els dirigents de tot un conjunt d'estructures i associacions, als que se'ls imputa aquesta pertinença com

²¹² Sentència del Tribunal Constitucional 136/1999, de 20 de juliol.

²¹³ Seguint l'argument de BRANDARIZ, pel que fa als dubtes de constitucionalitat, l'article 20.5 de la CE disposa que sols podrà acordarse el segrest de publicacions i altres medis de comunicació en virtut de resolució judicial. En aquest sentit, caldria entendre's que quan la CE tant sols menciona, i establint límits, una mesura de menor lesivitat per la llibertat d'expressió – el segrest de publicacions- és perquè mesures de major restricció d'aquesta llibertat fonamental, com la clausura i dissolució de medis de comunicació no són constitucionalment admissibles. Pel que fa a la legalitat penal vigent, la resolució es fonamenta en el article 129 del Codi Penal, el qual ni predetermina que mesures tant greus –que produeixen la *mort civil* de la corresponent persona jurídica – hagin de ser aplicables a qualsevol empresa instrumentalitzada en sentit criminal, ni fonamenta que sancions pensades per empreses – les quals es connecten amb la llibertat d'empresa i, si es vol, amb el dret a la propietat (art. 38 i 33 de la CE), que no són drets fonamentals ni llibertats públiques- resultin igualment aplicables a persones jurídiques preordenades a l'exercici d'ela llibertat d'expressió

conseqüència d'una simplista entesa de la galàxia de l'anomenat MLNV i d'una mera proximitat de fins. Després de quasi una dècada de l'inici d'aquesta etapa, el cas *Jarrai-Haika-Segi* ha sigut objecte de sentència condemnatòria (gener de 2007), pendent de recurs d'inconstitucionalitat. La vista oral de la peça central del 18/98 s'ha celebrat al llarg de 8 mesos, i s'està a l'espera de sentència. En aquests macroprocediments, formats per un conjunt de processos, han estat imputades 291 persones, la majoria d'elles en el *macrosumari 18/98* pròpiament dit.

Mesures legislatives més rellevants

Durant la segona legislatura del PP, es duu a terme una activitat legislativa frenètica en l'àmbit punitiu²¹⁴. En la descripció de les legislacions aprovades ens hem basat en els treballs realitzats per l'advocat Julen ARZUAGA (2007 i 2008) i el politòleg Emmanuele-Pierre GUITTET (2006).

Com a primera norma a ressaltar en aquest període trobem la Llei orgànica 7/2000, “de modificació de la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal, i de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels Menors, en relació amb els delictes de terrorisme”. Aquesta permet inculpar tot jove a partir dels catorze anys que participi en l'anomenada *kale borroka* considerada com a “terrorisme urbà”²¹⁵. Es construeix una legislació especial antiterrorista pel menor, dins de la pròpia llei del menor. A més aquestes mesures remeten als articles del Codi Penal referents als fets vinculats a bandes armades o organitzacions terroristes, és a dir, que es remet a la pròpia legislació antiterrorista d'aplicació a adults. Al no estar completament desenvolupades totes les disposicions i mesures que es preveuen a la Llei del menor, s'utilitzaran els procediments i mètodes d'aplicació general per adults. Aquesta llei tindrà una repercussió negativa

²¹⁴ Per a una anàlisi sobre els canvis legislatius en matèria penal durant l'etapa de govern del PP veure OSPDH (2005).

²¹⁵ L'article 577 del Codi Penal diu: “Los que , sin pertenecer a banda armada, organización o grupo terrorista, y con finalidad de subvertir el orden constitucional o de alterar gravemente la paz pública, o la de contribuir a estos fines atemorizando a los habitantes de una población o a los miembros de un colectivo sociales, político o profesional, cometieren homicidios, lesiones de las tipificadas en los artículos 147 a 150, detenciones ilegales, secuestros, amenazas o coacciones contra las personas, o llevaran a cabo cualesquiera delitos de incendios, estragos, daños de los tipificados en los artículos 263 a 266, 323 ó 560, o tenencia, fabricación, depósito, tráfico, transporte o suministro de armas,

en el gaudi dels drets i l'exercici de les llibertats de les nenes i els nens afectats, sobretot si tenim en compte la Convenció sobre els drets de l'Infant de les Nacions Unides i altre legislació i principis internacionals²¹⁶. A més es crea un nou delictes d'enaltiment al terrorisme, tipus rebaixat d'apologia²¹⁷ però molt més ampli i ambigu en la seva aplicació.

Mitjançant la Llei orgànica 5/2003²¹⁸, de 27 de maig, es crea el Jutjat central de vigilància penitenciària de l'Audiència Nacional que assumeix el coneixement de totes les incidències en matèria de condicions de vida i compliment de penes imposades al col·lectiu de persones empresonades sota la llei antiterrorista, entre altres. Aquestes competències noves van en detriment de la competència dels jutjats locals de vigilància penitenciària, pròxims a les presons i coneixedors de la seva realitat. La llei fou fortament contestada ja que s'entenia que es posaven en dubte certes garanties referents a l'accés als tribunals i el dret al jutge natural, i que s'introduïa amb un clar interès d'incorporar a aquest tribunal excepcional, altament polititzat, un mecanisme de control dels presos i preses.

municiones o sustancias o aparatos explosivos, inflamantes, incendiario o asfixiantes, o de sus componentes, serán castigados con la pena que corresponda al hecho cometido en su mitad superior”.

²¹⁶ En aquest sentit prenem en consideració les conclusions del Comitè de Drets de l'Infant de les Nacions Unides que exigeix que desapareixin les previsions antiterroristes de la legislació ordinària del menor, recomanant a les autoritats espanyoles que s' "adeqüi el període de custòria policial per menors acusats de terrorisme a les disposicions establertes a la llei 5/2000 sobre responsabilitat penal, i revisi la duració de les condemnes a menors acusats de terrorisme". Informe CRC/C/15/Add.185 del Comitè de Drets de l'Infant de les Nacions Unides de 13 de juny de 2002, 30è període de sessions. Citat per ARZUAGA (2007b).

²¹⁷ Segons BRANDARIZ (2007) durant la llarga etapa d'aprovació del Codi Penal del post-franquisme (1980-1995) un dels plantejaments generalment compartits era la necessitat de descriminalització dels comportaments d'apologia, això és, d'enaltiment del delictes o de l'infactor. La criminalització d'aquest gènere de conductes s'entén escàsament compatible amb el respecte al principi de llibertat d'expressió, és desconeixuda en la major part dels estats occidentals –inclut aquell que poseeix un sistema penal més sever: els EUA- i, sobre tot, sembla improcedent donada la minúscula lesivitat de tals conductes, ja que no afecten en absolut als interessos lesionats pels comportaments objecte d'enaltimen. D'acord amb aquest punt de vista, l'article 18.1 del CP 1995 criminalitza l'apologia únicament quan tingui entitat de constituir una forma de provocació a delinquir, és a dir, quan impulsi a altres persones a iniciar l'execució del delictes enaltit. L'excepció d'aquesta regla general arriba amb la LO7/2000: des del dia següent a la publicació de la norma el simple enaltiment del terrorisme o dels seus protagonistes, sense capacitat per determinar en altres persones l'emulació, torna a constituir delictes a l'Estat espanyol, castigat amb pena de presó. La utilitat d'aquesta norma és avui evident: la seva aplicació constitueix una base inmillorable per promoure la criminalització de persones, associacions o col·lectius. Aquest ha estat el cas de l'empresonament d'Arnaldo Otegi quan ha convingut, després del trencament de la treva d'ETA.

²¹⁸ Modifica la LO 6/1986, d'1 de juliol, del Poder judicial, la LO 1/1979, de 26 de setembre, General penitenciària i la Llei 38/1988, de 28 de desembre, de Demarcació i de Planta judicial. El resultat de la votació mostra un gran consens en la norma: 260 vots a favor, 4 vots en contra i 5 abstencions.

La Llei orgànica 7/2003, “de Mesures de reforma pel compliment íntegre i efectiu de les penes privatives de llibertat”²¹⁹, de 30 de juny, estableix tot un conjunt de mesures dirigides al sever enduriment del sistema penal espanyol. Segons BRANDARIZ, entre elles, des d’una perspectiva d’excepcionalitat, destaquen algunes pensades per reclusos condemnats per delictes de terrorisme. La primera, la més mediàtica, fa referència a l’elevació de límit màxim de la pena de presó, que amb anterioritat es situava en 30 anys, fins als 40 anys (art. 76.1 CP), previst per diversos supòsits, però prioritàriament per condemnats per delictes de terrorisme²²⁰. La segona mesura és que aquesta llei endureix de forma molt notable les exigències que acrediten els indicis de resocialització necessaris per accedir a la semilibertat i a la llibertat condicional en els casos de reclusos condemnats per terrorisme. Únicament respecte aquests subjectes es requereix ara una desvinculació material i ideològica de caràcter actiu de la seva passada incardinació orgànica, així com una col·laboració activa amb les institucions –això és, la relació d’una delació-; tot això plasmat en una declaració expressa de repudi de les activitats delictives i de petició de perdó a les víctimes (arts. 90.1 CP, 72.6 Llei Orgànica General Penitenciària). Així doncs, a partir d’ara, i tant sols per aquest tipus de reclusos, es requereix una

²¹⁹ Modifica el Codi Penal, la Llei Orgànica del Poder Judicial, la Llei Orgànica General Penitenciària i la Llei d’Enjuiciament Crimínia. Aquesta LO segueix el procediment d’urgència i la votació fou la següent: 221 vots a favor, 3 vots en contra i 9 abstencions.

²²⁰ El Codi Penal de 1995 va situar el màxim de compliment efectiu general en 20 anys, amb la possibilitat d’augmentar-lo fins als 30 anys en els supòsits de què el subjecte hagués estat condemnat per dos o més delictes i algun d’ells estigués castigat amb una pena superior a 20 anys. Les reformes que s’introdueixen per la LO 7/2003 mantenen el límit general dels 20 anys però es construeix un conjunt de supòsits per als quals progressivament es va elevat aquell màxim, que pot arribar a situar-se en els 40 anys quan existeixi condemna per dos o més delictes castigats amb penes superiors a 20 anys i per a determinades condemes per terrorisme (supòsit per al qual n’hi ha prou que un dels delictes estigui castigat amb una pena superior a 20 anys). Així doncs, l’article 76 del Codi Penal diu: “No obstante lo dispuesto en el artículo anterior, el máximo de cumplimiento efectivo de la condena del culpable no podrá exceder del triple del tiempo por el que se le imponga la más grave de las penas en las que haya incurrido, declarando extinguidas las que procedan desde que las ya impuestas cubran dicho máximo, que no podrá exceder de veinte años. Excepcionalmente, este límite máximo será: a) De veinticinco años, cuando el sujeto haya sido condenado por dos o más delitos y alguno de ellos esté castigado por la ley con pena de prisión de hasta veinte años. b) De treinta años, cuando el sujeto haya sido condenado por dos o más delitos y alguno de ellos esté castigado por la ley con pena de prisión superior a veinte años. c) De cuarenta años, cuando el sujeto haya sido condenado por dos o más delitos y, al menos, dos de ellos estén castigados por la ley con pena de prisión superior a veinte años. d) De cuarenta años, cuando el sujeto haya sido condenado por dos o más delitos de terrorismo de la sección segunda del capítulo V del título XXII del libro II de este Código y alguno de ellos esté castigado por la ley con pena de prisión superior a veinte años” (OSPDH, 2005).

prova expressa de transformació no sols de conducta, sinó també de pensament, que ha de manifestar-se com a rendició permanent i espectacularitzada²²¹.

Per últim, cal destacar que el 25 de novembre de 2003 la Llei orgànica 15/2003 o “Codi penal (de la seguretat)” introdueix l’ampliació del període de cinc dies de detenció incomunicada sota custòdia policial a vuit dies més d’incomunicació una vegada realitzat l’ingrés a presó. Així doncs, s’estableix un plaç d’incomunicació de tretze dies, espai en el que es possibilita una alta dosis d’impunitat i que possibilita l’existència de maltractes i la tortura, com així ha estat reiteradament denunciat per organismes de drets humans i institucions internacionals.

Taula 13. Legislació antiterrorista (1996-2007)

Llei Orgànica 7/2000 , de 22 desembre	“De modificació de la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal, i de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la Responsabilitat Penal dels Menors, en relació amb els delictes de terrorisme”.
Reial Decret Llei 14/2001, de 28 setembre	Sobre els riscos de guerra i terrorisme per la navegació aèria.
Llei Orgànica 3/2002, de 22 maig	Modificació de l’article 571 sobre la definició dels actes de terrorisme.
Llei Orgànica 6/2002 , de 27 juny	“De partits polítics”. Procediments d’il·legalització.
Llei Orgànica 34/2002, de 12 juliol	Llei sobre els proveïdors d’Internet i la conservació de les dades de connexió.
Llei Orgànica 5/2003 , de 27 maig	“Per la que es modifica la Llei Orgànica 6/1985, d’1 de juliol, del Poder Judicial; la Llei Orgànica 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària, i la Llei 38/1988, de 28 de desembre, de Demarcació i de Planta Judicial”. Creació del Jutjat central de vigilància penitenciària de l’Audiència Nacional.
Llei Orgànica 6/2003, de 30 juny	Regulació dels estudis universitaris penitenciaris.
Llei Orgànica 4/2003, de 21 de maig	Previsió i lluita contra el finançament del terrorisme.
Llei Orgànica 7/2003 , de 30 de juny	“Mesures de reforma pel compliment íntegre i efectiu de les penes. S’aplica amb efecte retroactiu”.
Llei Orgànica 15/2003 , de 25 novembre	“Per la que es modifica la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal”. Codi Penal (de la seguretat). Ampliació període de comunicació (5+8 dies)
Sentència Audiència Nacional, 28 de febrer 2006 (doctrina Parot)	Anulació retroactiva de rendicions de penes per treballa a persones condemnades per delictes de terrorisme.

Font: Elaboració pròpia

²²¹ L’article 93CP a més estableix unes condicions específiques pel manteniment o revocació de la llibertat condicional concedida. Els empresonats per terrorisme no sols podran veure revocada la seva situació de llibertat a prova si tornen a delinquir, sinó també si es poden considerar revocades les condicions en les que es va produir l’arrepentiment *sui generis* que regula l’art. 90.1 CP. S’ha d’apuntar que també estableix que en cas de revocació de la llibertat condicional, tant sols els condemnats per delictes de terrorisme veuran perdut el temps transcorregut en llibertat condicional.

En definitiva, aquesta producció legislativa és coherent amb la interpretació expansiva del què és un delictes de terrorisme, característica de l'etapa que estem analitzant en aquest apartat. En aquest sentit, cada cop més persones i col·lectius, així com activitats, entren en el cercle repressiu. Aquesta translació de la frontera delictiva es produeix tant a causa de la producció legislativa aquí exposada, com a causa de les pràctiques que desenvolupen les diferents instàncies del sistema penal, així com les polítiques públiques dissenyades per la classe política.

Així les coses, la situació no sofreix variacions substancials en la legislatura de l'executiu del PSOE. S'identifica un cert continuisme en el desenvolupament de la cultura de l'emergència. Durant aquesta etapa no es legislen noves lleis, però tampoc no se'n modifica o abroga cap. Alhora tampoc es prenen mesures importants per induir a una interpretació de les lleis més acord amb l'Estat de dret, com podrien ser canvis en la cúpula judicial. En aquest sentit, el que més destaca d'aquest període és **l'actuació del poder judicial**, que ha estat l'impulsor màxim de l'excepcionalitat en aquests anys. Dues són les actuacions que es subratllen en aquest sentit: la continuació de tots i cada un dels processos oberts sobre l'anomenat "entorn" d'ETA -el macrosumari 18/98 i altres, que veurem en l'apartat següent-; i l'extensió del model de presó materialment perpètua pels reclusos que ja portaven dècades en el moment en que les reformes legislatives en aquest sentit foren aprovades.

La mateixa LO 7/2003 establia a la seva disposició transitòria que els nous requisits previstos per l'accés dels condemnats per terrorisme a la semilibertat o llibertat condicional (art.90, 93.2 CP i 72.6 LOGP) havien d'aplicar-se des del moment d'entrada en vigor de la llei, amb independència de que el reclús hagués estat jutjat amb un altre marc normatiu. En aquest sentit, es produeix l'aplicació retroactiva d'un règim penitenciari més gravós. Aquesta norma marca l'orientació de les resolucions que posteriorment adapten el Tribunal Suprem i l'Audiència Nacional.

La primera actuació remarcable de l'aparell judicial en aquest sentit és l'anomenat "cas Parot". Després d'una alarma construïda mediàticament davant el compliment de la pena a aquest destacat membre d'ETA, el Tribunal Suprem senta les bases per evitar la seva excarceració endurint de forma molt severa les condicions d'execució de les condemes de presó dels sentenciats per delictes de terrorisme. La

sentència de febrer de 2006 reinterpreta el càlcul del compliment de penes de presó: determina que la rendició de penes per treball s'apliqui sobre el conjunt de penes imposades en sentència i no sobre la "pena de compliment". Aquesta sentència crea jurisprudència que després s'utilitzarà contra altres presos.

La segona actuació, més coneguda mediàticament, és el denominat "cas De Juana". En aquest cas es crea una responsabilitat individual sobrevinguda. També amb posterioritat a una campanya mediàtica sobre la seva previsible excarceració un any i mig després, el gener de 2005 un jutjat d'instrucció de l'Audiència Nacional li imputa delictes de pertanyença a organització terrorista i amenaces terroristes, com conseqüència de dos articles publicats al *Gara* el desembre de 2004. Aquesta imputació permet l'aplicació de la presó provisional, evitant així l'excarceració. L'Audiència Nacional el condemna el novembre de 2006 a 12 anys i 7 mesos per amenaces terroristes. El febrer de 2007 el Tribunal Suprem anul·la la sentència i el condemna a 3 anys de presó per un delicte d'amenaces no terroristes i un altre d'apologia del terrorisme. En aquest sentit, podem dir que s'està aplicant el Dret penal d'autor (en comptes del Dret Penal de fet) en el què no es sanciona la conducta sinó la personalitat de l'infractor. Cal dir que aquesta concepció del dret penal fou àmpliament imperant durant els totalitarismes nazi-feixista i estalinista.

3.1.1. Violació de drets civils i polítics

Com ja s'ha exposat, en aquest període s'ha fet ús a diferents estratègies criminalitzadores de l'esquerra abertzale més enllà de l'organització armada ETA. Entre elles cal destacar el tancament de mitjans de comunicació, la construcció de macro-sumaris judicials, així com la il·legalització de partits polítics i organitzacions socials. En un primer moment, i com a atac a la llibertat d'expressió, cal destacar el tancament del diari *Egin* i l'emissora *Egin Irratia* (15 juliol 1998), el procés iniciat contra l'*Ardi Beltza* i del tancament del diari *Euskaldunon Egunkaria*, únic publicat íntegrament en euskera (20 de Febrer de 2003). En segon moment, cal destacar la construcció de macro-processos impulsats pel jutge Baltasar Garzón²²². El més destacat és el "sumari 18/98" contra una ampla xarxa de la societat civil organitzada

²²² Jutge titular del Jutjat d'Instrucció (JCI) núm. 5 de l'Audiència Nacional.

basca -organitzacions i partits polítics, associacions socials i culturals, mitjans de comunicació, grups en defensa dels drets humans, advocats...-. En un tercer moment, i com a limitació del dret de reunió i d'associació, destaca l'aprovació de la "llei de partits" (LO 6/2002 de juny) i la consegüent il·legalització de Herri Batasuna, Euskal Herritarrok i Batasuna, objectiu implícit de la llei, per part del Tribunal Suprem. La "llei de partits" és un text obert i totalment interpretable que permet un ampli marge d'arbitrarietat pel jutge pertinent. Aquestes dinàmiques presenten molts paral·lelisme amb la construcció de l'emergència a l'Estat italià. Dos són els camins repressius destacats en aquest període en relació amb l'extensió de la punició antiterrorista: la reinterpretació de sistema penal i la utilització de noves mesures administratives²²³.

Sumaris penals polítics: els macro-processos

El macroprocés conegut popularment com a 18/98+ té el seu inici l'estiu de 1998 i en l'actualitat tant sols existeix la resolució judicial d'un sumari (Jarrai-Haika-Segi) i s'ha dut a terme la vista oral d'un segon (el 18/98 pròpiament dit). Cal advertir que no es tracta d'una reforma legal sinó tant sols d'una reinterpretació dels tipus penals per part d'un jutge. Com ja s'ha afirmat, el sistema judicial és el màxim impulsor de l'excepcionalisme en aquesta etapa. Així doncs, tot allò que té a veure amb els macroprocés en qüestió té a veure estrictament amb la pràctica judicial: podem dir que es tracta d'un desplaçament de l'umbral de la legalitat a través de la pràctica judicial. Activitats que fins el moment eren públiques i legals a partir d'aquest moment passen a ser constitutives de delictes a través de reinterpretacions judicials. Un desplaçament de l'umbral de la legalitat, cal dir, en sintonia amb les polítiques que estava duent a terme el PP amb col·laboració amb el PSOE i la majoria de partits polítics.

Quan parlem de procés 18/98+ fem referència a una sèrie de sumaris. Així doncs, tal com s'exposa a l'informe de BEHATOKIA (2003:12): "existeix una pluralitat de sumaris, peces i actuacions per analitzar penalment un conjunt d'organitzacions i associacions i sota un sol argument (...): que tota la xarxa àmplia

²²³ Per a realitzar aquest apartat ens hem basat en els textos d'ARZUAGA (2007a i b), BEHATOKIA (2003), BEHATOKIA/ESKUBIDEAK (2002, 2005), BRANDARIZ (2007) i la pàgina web www.ehwacthc.org.

d'organitzacions que existeixen en l'espectre polític i social basquista i d'esquerres té el seu origen en ETA, perquè a ETA li ha interessat en un moment concret que així sigui, perquè, formalment, encara que aquestes organitzacions siguin en aparença autònomes, en el fons venen a coincidir amb el objectiu d'ETA (sobirania per Euskal Herria)"²²⁴. Garzón pren com a referència un moment de la història: el moment de desdoblament plantejat per ETA l'any 1974 en el que assumeix la lluita armada però deriva aquella política cap a d'altres organitzacions legals. Totes aquestes organitzacions segons el jutge d'instrucció "són *terroristes* i conformen el que es ve a anomenar *entorn social* d'ETA, que al final coincideix amb la pròpia organització (això és, al final i a efectes penals, per Garzón els *entorns* no són tals *entorns*, són la *pròpia* ETA). (...) Són els objectius els que converteixen una activitat social legal en una activitat terrorista"²²⁵.

El jutge de l'Audiència Nacional Baltasar Garzón, seguint la seva teoria de que tot és ETA, inverteix el procés judicial: troba una conclusió i posteriorment intenta provar-la. En un primer moment duu a terme una interpretació forçada del Codi Penal espanyol pel que considera que els militants de l'esquerra abertzale col·laboren amb l'organització armada. Aquesta construcció, però, presenta un problema. El delictes de col·laboració és un tipus que necessita una activitat, una acció estrictament taxada. Si no existeixen aquestes activitats, no hi ha delictes. Per això va més enllà i estableix que el tipus penal no serà el de col·laboració sinó el de pertinença – integració en banda armada segons la seva terminologia. En aquesta segona interpretació no es requereix d'una activitat delictiva individualitzable, ninguna acció fàctica, ni tant sols del coneixement, la voluntat de l'autor en la comissió d'un delictes. És una acusació filosòfica i ideològica: pertany a ETA perquè pertany a una de les seves organitzacions satèl·lit. En la doctrina jurídica aquest s'anomena delictes d'autor.

²²⁴ Traducció pròpia, original en castellà: "existe una pluralidad de sumarios, piezas y actuaciones para analizar penalmente un conjunto de organizaciones y asociaciones y bajo un solo argumento (...): que toda la red amplia de organizaciones que existen en el espectro político y social vasquista y de izquierdas tiene su origen en ETA, porque a ETA le ha interesado en un momento concreto que así sea, porque, formalmente, aunque estas organizaciones tengan apariencia de autónomas, en el fondo vienen a coincidir con el objetivo de ETA (sobirania para Euskal Herria)".

²²⁵ Traducció pròpia, original en castellà: "son *terroristas* iy conforman lo que se viene llamando *entorno social* de ETA, que al final coincide con la propia organización (esto es, al final y a efectos penales, para Garzón los *entornos* no son tales *entornos*, son la *propia* ETA). Son los objetivos los que convierten una actividad social legal en una actividad terrorista".

La reinterpretació dels tipus penals que es produeix en aquests macroprocediments es materialitza en una sèrie de sumaris, que porten diferent nom però que tenen molt en comú. Formalment són independents, però tots responen al mateix plantejament i tenen els mateixos signes d'identitat. La raó de diversificar els procediments és la mera voluntat del jutge instructor Baltasar Garzón d'esquivar que la Secció Quarta de la Sala del Penal de l'Audiència Nacional sigui l'encarregada de conèixer els recursos. Aquesta secció ha reiteradament rebutjat la seva línia argumental principal i estimat parcialment alguns dels recursos presentats per les defenses d'aquests organismes, empreses, grups i persones.

Cal parlar de quatre sumaris diferents, si bé, com ja s'ha dit, tots mantenen la mateixa identitat. Segons BEHATOKIA/ESKUBIDEAK (2002), aquest sumaris són:

a- Sumari 18/98, sumari general i punt de partida. S'engloben les següents peces separades:

- Peça principal: diferents empreses i els medis de comunicació Egin i Egin Irratia.
- Peça Xaki: organització europea de relacions internacionals.
- Peça Pepe Rei: periodista i director de la revista mensual Ardi Beltza, intervinguda i clausurada.
- Peça Ekin: Organització política dedicada a la dinamització popular.
- Fundació Joxemi Zumalabe: fundació per fomentar el contacte i el treball en comú dels diferents moviments socials.
- Peça Aek: coordinadora d'alfabetització i ensenyança de la llengua basca a adults.
- Peça Zabalten: empresa distribuïdora de llibres i discos bascos vinculada al món de la cultura i llengua basca.

b- Sumari 18/01, desglossat de l'anterior per investigar l'organització juvenil independentista Jarrai-Haika. Posteriorment s'han obert altres diligències contra Segi, en el sumari 15/02.

c- Sumari 33/01, sumari per la investigació del moviments de solidaritat amb els presos polítics bascos i de denúncia contra la repressió i, més en concret, de les organitzacions Gestores Pro Amnistia i Askatasuna.

d- Sumari 35/02, sumari específic per inculpar com organització terrorista a Batasuna.

En conjunt, aquesta nova estratègia policial-judicial afecta a 291 persones, repartides en els següents procediments: Egin, Egin Irratia i empreses suposadament vinculades a ETA (iniciat el maig de 1998, 30 imputats), AEK (novembre de 2000, 18 imputats), Xaki (març de 2000, 26 imputats), Ardi Beltza (febrer de 1999, 1 imputat), Ekin (setembre de 2000, 36 imputats), Fundación Joxemi Zumalabe (octubre de 2000, 12 imputats), Jarrai-Haika-Segi (març de 2001, 52 imputats), Gestoras Pro-Amnistía-Askatasuna (octubre de 2001, 32 imputats), Batasuna (iniciat a l'abril de 2002, de forma coetània al procediment d' d'HB-EH-Batasuna), Egunkaria (febrer de 2003, 22 imputats) i Udalbiltza (abril de 2003, 25 imputats).

Existeix ja una primera sentència en relació amb aquests macrosumaris (la referent a Jarrai-Haika-Segi) i pròximament s'espera la resolució del procés 18/98 pròpiament dit. Així doncs, en la sentència del Tribuna Suprem 50/2007 de 19 de gener²²⁶ s'interpreta que les organitzacions juvenils Jarrai-Haika i Segi són "associacions il·lícites constitutives de banda, organització o grup terrorista". Pel que fa en concret al procés 18/98 –que consta de 5 peces: les empreses que l'acusació vincula a KAS, a Orain (editora del diari "Egin"), Ekin, Fundación Zumalabe i Xakical dir que es tracta de la vista oral més llarga que mai s'ha celebrat a l'Audiència Nacional i a l'Estat espanyol. Aquesta s'inicia el 21 de novembre de 2005 i s'allarga dins el 14 de març de 2007. Són processades 55 persones, encara que es va produir la mort de Jokin Gorostidi, i Iñigo Elkoro i José Ramón Aranguren foren apartats per enfermetat. Durant l'any i mig que dura els sumari, totes aquestes persones han de participar en les 203 sessions (126 jornades), que es desenvolupen setmanalment de dilluns a dimecres a Madrid -a la nova seu del tribunal especial a la Casa de Campo; a partir del 12 de febrer de 2007, i a l'iniciar-se el judici de l'11M, aquestes vistes són traslladades al carrer Gènova. Aquest fet en si ja es percebut per molt processats com una pena imposada, per tot el que això suposa: invertir mitja setmana a aquest procés que es celebra a Madrid suposa unes fortes despeses econòmiques, la pèrdua de feina en molts casos, i pertorba la vida personal i familiar²²⁷.

²²⁶ Veure sentència a <http://www.ehwatch.org/docs/jhssupremo.pdf>.

²²⁷ Veure PETRALANDA, Kepa, "La otra cara del sumario 18/98: 30 meses de actividad en la calle" aparegut al *Gara* del 12 d'agost de 2007.

La nova Llei de partits polítics i els processos d'il·legalització

Amb la segona legislatura del PP, els nivells de repressió no deixen d'augmentar, consolidant-se determinades pràctiques judicials i legislant-se noves lleis. Cal recordar que els anys 2000-2001 es caracteritzaren per una forta ofensiva del nacionalisme espanyol en relació amb el conflicte basc. Aquesta es contextualitza en la fi de la treva d'ETA (1998-1999) i en la victòria electoral del PP a les legislatives del març de 2000. Aquesta ofensiva, sumada a la derrota dels partits nacionalistes espanyols en els comicis autonòmics bascos de maig de 2001, crea l'oportunitat política per l'aprovació de la "Llei de partits polítics", LO 6/2002, i la conseqüent il·legalització d'HB-EH-Batasuna el març de 2003.

Segons ARZUAGA (2007 a i b), la Llei de partits polítics (LO 6/2002) de 27 de juny -que modifica la Llei 54/1978 de 4 de desembre- és una reforma amb una clara i confessada finalitat de procedir a la il·legalització de l'esquerra abertzale. Aquest objectiu s'aprecia des de la gestació de la pròpia llei en el marc del Pacte antiterrorista subscrit pel PP i el PSOE. També pot extraure's aquesta intencionalitat de l'anàlisi del conjunt de declaracions i manifestacions dels representants polítics espanyols del moment. Tot i això, perquè no sembli tant evident aquesta intenció, s'utilitzen en la redacció de la llei termes amplis i conceptes genèrics que comporten la ambigüïtat i indefinició de la matèria regulada. Per exemple citem l'article 9.2 que assenyala que "un partit serà declarat il·legal quan la seva activitat vulneri els principis democràtics, particularment quan amb la mateixa es persegueixi deteriorar o destruir el règim de llibertats o impossibilitar o eliminar del sistema democràtic"²²⁸. Es procedeix, doncs, a introduir conceptes de caràcter metajurídic o de valoració merament política²²⁹ -tot i això, cal dir que a l'abril de 2003 es produeix també la dissolució del PCE(r) com conseqüència de l'aplicació de la LOPP.

²²⁸ Traducció pròpia, original en castellà: "un partido será declarado ilegal cuando su actividad vulnere los principios democráticos, particularmente cuando con la misma se persiga deteriorar o destruir el régimen de libertades o imposibilitar o eliminar del sistema democrático".

²²⁹ Amnistia Internacional (secció espanyola) en el seu informe de 31 de maig de 2002 assenyala "Expresiones como "acuerdo tácito", "cultura del engrentamiento y confrontación civil", "conductas asociadas", "dar cobertura", son vagas, indeterminadas, amplias y extensas, conceptos abstractos, generales y de difícil valoración jurídica y objetiva que podrían infringir los derechos de libertad ideológica, de expresión, de asociación y participación en los asuntos públicos".

Així doncs, i entrant en una anàlisi de caire més jurídic, el primer que destaca de la llei és que contradiu el propi concepte de llei, ja que no es tracta materialment d'una norma de d'abast general sinó de "cas únic": és implementada una norma jurídica per il·legalitzar Batasuna²³⁰. En la vesant procedimental, la LOPP no presenta menys contradiccions amb els modes jurisdiccionals d'exigir responsabilitat en un Estat de dret²³¹. Segons BRANDARIZ (2007), a més d'aquestes qüestions, cal deixar apuntades una sèrie d'implicacions político-jurídiques. La primera fa referència a la necessitat d'aquest procediment, ja que existeix un sistema penal per la il·legalització d'associacions, el qual és més exigent que el previst en la LOPP. La segona, remarcar la significació que té il·legalitzar una organització de la transcendència política i electoral de Batasuna, el qual no té precedents en la història occidental recent²³². La tercera, són els riscos dels processos de responsabilitat col·lectiva, ja que s'il·legalitza una organització per activitats que eventualment realitza una part de la mateixa, sobretot els seus càrrecs públics o orgànics. La quarta,

²³⁰ La LOPP no és una verdadera llei de partits, ja que la seva regulació dels mateixos conté meres referències genèriques, que apel·len a mínims democràtics ja superats. De fet, la norma no regula qüestions bàsiques per la incardinació d'un partit en un sistema democràtic de dret veritablement avançat, amb la garantia de funcionament democràtic o la prevenció de l'elitització de l'activitat política, de la colusió amb altres oligarquies o de la instrumentalització personalista dels càrrecs públics. Davant d'això, l'estructuració de la norma evidencia que es tracta en realitat d'una llei pel control dels partits i, més específicament, per la il·legalització de Batasuna. Així doncs, dos terços de l'extensió de la norma es dediquen a les causes, procediment i conseqüències de la suspensió o dissolució de partits. No obstant, inclús dins d'aquest apartat les causes d'il·licitud d'una organització (art. 9.2 LOPP) són sumament vagues, i en la seva vaguetat podrien inclús donar lloc a la il·legalització dels partits majoritaris. En acusat contrast amb aquesta situació, l'art. 9.3 LOPP (que estableix els comportaments que permeten presumir la presència d'una causa d'il·licitud) és sumament extens, i demostra que la il·legalització de Batasuna constituïa la verdadera intenció de la norma. Aquest catàleg de conductes suposa un casuisme periodístic, en el que s'inclouen tots els comportaments que llavors es reprovaven mediàticament al partit basc, integrant accions que presenten, en alguns casos, una gravetat discutible (BRANDARIZ, 2007).

²³¹ Per citar tant sols les qüestions més rellevants, destaca en primer lloc l'atribució de competència a la Sala especial del TS (arts. 10.5, 11 LOPP, art. 61 LOPJ) no pensada inicialment per tasques d'aquest gènere, i que és més fàcilment controlable que altres instàncies jurisdiccionals, com la Sala Penal del TS o el TC. En segon lloc, la existència d'una única instància jutjadora, sense possibilitat de recurs (art. 11.7 LOPP). En tercer lloc, destaca igualment la previsió de l'expropiació del patrimoni del partit dissolt, una mesura desproporcionada no fonamentada en l'existència d'un verdader patrimoni criminal, que presenta unes resonàncies massa pròximes a les "rapiñas" polítiques del franquisme. Per últim, la parcial indefinició de les causes que impedeixen la continuïtat d'una organització similar (art. 12 LOPP) i la falta d'interpretació restrictiva de les mateixes per part de la jurisprudència han generat la cadena d'inadmissions de les plataformes electorals basques que s'ha viscut des del moment (BRANDARIZ, 2007).

²³² En aquest sentit cal apuntar que les il·legalitzacions del *Kommunistische Partei Deutschlands* a Alemanya (1956), de la *Gauche Proletarienne* a França (1973) o de l'*Autonomia Operaia* a Itàlia (1979) no poseïen la transcendència política i electoral que té Batasuna. Per trobar una referència pròxim ens hem de remetre a la il·legalització del *Refah-Yol Partisi* turc (1998) (BRANDARIZ, 2007).

la LOPP estableix un deure de submissió als valors constitucionals (art. 6, 9.1 LOPP), imposant un tipus de lleialtat ideològica a la CE que crea una autorreferencialitat tendencialment totalitària.

En aplicació d'aquesta llei s'il·legalitza Herri Batasuna, Euskal Herritarrok i Batasuna, ordenant la cancel·lació de les seves respectives inscripcions al Registre de Partits Polítics, mitjançant la sentència de la sala de l'article 61 del Tribunal Suprem de 24 de març de 2003. A més s'ordena a aquests partits a aturar d'immediat totes aquelles activitats que realitzin i requereix l'obertura d'un procés de liquidació patrimonial. L'activitat de Batasuna fou anteriorment suspesa per Garzón el 26 d'agost de 2002, en l'inici de tràmits per la seva il·legalització. Així doncs, es clausuren les seus de Batasuna, tot i que aquesta manté la seva representació perquè els càrrecs són personals, i el grup va canviar la denominació que passa a ser Sozialista Abertzaleak. Després de les eleccions de maig de 2003 l'esquerra abertzale es queda sense representants als ajuntaments, juntes generals dels tres territoris bascos i el Parlament foral de Navarra.

En aquestes eleccions es nega la inscripció de partits i agrupacions d'electors sota el nom d'Autodeterminaziorako Bilgunea (AuB) i altres candidatures municipals. Per a procedir a aquesta negació es basen en la coincidència de persones que formen part d'aquestes llistes amb les presentades anteriorment per Batasuna, EH o HB. Així doncs, s'anul·len les candidatures als parlaments forals i a 240 llistes municipals. Això porta l'anàlisi de l'activitat de milers de persones per veure el seu passat en alguna d'aquestes candidatures, constituint una figura de control social sense precedents. En aquest mateix context també s'il·legalitza la llista pels comicis europeus del 13 de juny de 2004 d'Herritarren Zerrenda, per estimar-se successora de Batasuna. Per les eleccions al parlament basc de 2006 l'esquerra abertzale presenta unes llistes integrades pels seus dirigents que foren anul·lades pels tribunals, de la mateixa manera que les candidatures posteriors d'Auker Guztiak. En canvi si que s'acceptaren les llistes del Partit Comunista de les Terres Basques (EHAK-PCTV), pel qual Batasuna demana el vot, i que aconsegueix nou parlamentaris.

Amb l'esperança de que el procés de pau obert amb l'alto el foc d'ETA el març de 2006 significués un marc de distensió del conflicte -permetent la participació político-electoral d'un important nombre d'electors i electes d'Euskal

Heria a les eleccions municipals, forals, i al Parlament de Navarra el dia 27 de març es construeixen diferents estratègies electorals en el món de l'esquerra abertzale. La primera és la inscripció d'un nou partit que porta el nom de Abertzale Sozialisten Batasuna (ASB); la segona, la constitució d'agrupacions d'electors arreu del territori base i que adopten, la majoria, un nom comú: Abertzale Sozialistak; i la tercera, la reactivació de l'activitat electoral d'Acción Nacionalista Vasca-Eusko Abertzale (ANV-EAE), partit nacionalista històric fundat el 1930 i que formà part del govern republicà.

El dia 27 de març es presenten els estatuts del partit Abertzale Sozialisten Batasuna al registre del Ministeri d'Interior. Una setmana després, la Fiscalia i l'Advocat de l'Estat presenten una sol·licitud d' per considerar que no compleix la Llei de partits. La sala de l'article 61 del Tribunal Suprem el declara il·legal per ser continuació de Batasuna. Davant la il·legalització (encara provisional en el moment) els dirigents de Batasuna inicien un procés per recollir signatures als municipis per presentar agrupacions d'electors amb el nom de la localitat seguida de Abertzale Sozialistak. Aquesta il·legalització, però, no és la única activitat judicial en matèria electoral d'aquesta escomesa electoral.

El Ministeri Fiscal i l'Advocacia de l'Estat presenten demandes contra les agrupacions d'electors -que aconsegueixen recollir 82.500 signatures davant notari, segons els requisits necessaris a cada nucli de població²³³-; així com també contra Acción Nacionalista Vasca-Eusko Abertzale (ANV-EAE), partit històric, present al govern base republicà, i oportunament registrat. Segons Arzuaga els arguments que esgrimeixen són principalment que en el primer dels casos Batasuna és la impulsora d'AS en base a "l'estratègia del *desdoblament* entre l'activitat terrorista i la política adoptada per ETA", pel que procedeix suspendre-les. En el cas d'ANV s'afirma que la gran majoria de llistes estarien *contaminades* o *infiltrades* per membres de Batasuna "a través de l'aparença de participació personal o individual, el que realment s'ha produït és que el propi partit il·legalitzat és el que detenta i es troba darrera la candidatura impugnada"²³⁴. Per això, la Fiscalia opta per un barem més

²³³ 14.000 a Nafarroa (4.000 a Iruña), 32.000 a Guipuzcoa (4.000 a Donosti), 30.000 a Vizcaia (6.000 a Bilbo), i 6.000 a Araba (3.500 a Vitoria).

²³⁴ Traducció pròpia, original en castellà: "a través de la apariencia de participación personal o individual, lo que realmente se ha producido es que el propio partido ilegalizado es el que detenta y se halla tras la candidatura impugnada".

que discutible per mesurar la “contaminació” de les llistes i que passa per que en elles s’incloguin “al menys tres candidats amb una relació directa i rellevant amb el partit il·legalitzat, com candidats del mateix en processos electorals anteriors o per ocupar o haver ocupat càrrecs orgànics en la seva representació”²³⁵. Per conèixer aquests elements la Fiscalia i l’Advocacia de l’Estat presumptament s’ha valgut de fitxers amb dades de caràcter ideològic de 15.000 ciutadans segons algunes informacions i de 19.000 segons altres. Així s’haurien contrastat aquestes dades amb els 11.700 candidats que apareixerien en les 246 candidatures d’AS –la totalitat d’elles- i les 133 d’ANV impugnades²³⁶.

La moció aprovada a Munich el 21 d’abril de 2007 per l’Associació d’advocats europeus demòcrates (AED) afirma de manera contundent la vulneració de drets que suposa la existència d’aquests arxius: “Això és un gravíssima agressió al dret a la privacitat i intimitat que contravé la pròpia legislació europea i espanyola en matèria de protecció d’elles dades de caràcter personal i al tres dels ciutadans a conèixer quines dades es recullen en aquestes llistes i amb quin objectiu. Però a més, revesteix una gravetat especial per quan suposa la vulneració del dret de sufragi passiu –a ser elegit- d’una part important de la societat basca que es veuria privada del dret a concórrer lliurement a les eleccions. Aquesta situació contaminaria el propi procés electoral que presentaria un dèficit democràtic insalvable. Considerem a més que aquest tipus de mesures no aporten res positiu a la resolució en termes democràtics del conflicte polític que encara avui sacseja el País Basc i l’Estat espanyol”²³⁷.

²³⁵ Traducció pròpia, original en castellà: “al menos tres candidatos con una relación directa y relevante con el partido ilegalizado, como candidatos del mismo en procesos electorales anteriores o por ocupar o haber ocupado cargos orgánicos en su representación”.

²³⁶ Aquesta decisió és presa per la Sala Especial de l’artice 61 del Tribunal Superm (5 de maig 2007) i confirmada pel Tribunal Constitucional (10 de maig 2007). Això significa que ANV només es podrà presentar en menys de la meitat dels municipis bascos, i que tant sols un 15% de la ciutadania podrà donar-lis recolçament electoral a les juntes provincials.

²³⁷ Traducció pròpia, original en castellà: “Esto es una gravísima agresión al derecho a la privacidad e intimidad que contraviene la propia legislación europea y española en materia de protección de datos de carácter personal y al derecho de los ciudadanos a conocer qué datos ser recogidos en estas listas y con qué objetivo. Pero además, reviste una gravedad especial por cuanto supone la vulneración del derecho de sufragio pasivo –a ser elegido- de una parte importante de la sociedad vasca que se vería privada del derecho a concurrir libremente a las elecciones. Esta situación contaminaría el propio proceso electoral que presentaría un déficit democrático insalvable. Consideramos además que este

3.2. La doble aposta de l'esquerra abertzale pel procés de pau

Al llarg d'aquest capítol s'ha constatat la configuració d'una nova etapa de l'emergència caracteritzada per la importància que adquireix l'anomenat "entorno" d'ETA i pel paper central que duu a terme el sistema judicial en la construcció de l'excepcionalitat antiterrorista. El perquè s'ha arribat a aquesta fase no pot ser tant sols explicat per l'arribada del PP a la Moncloa l'any 1996. Si aquesta fos la màxima raó, en aquesta etapa no hauríem vist el recolzament de quasi tot l'arc parlamentari a les noves mesures adoptades, ni hauríem constatat com la majoria de mitjans de comunicació preparaven l'opinió pública per la construcció d'aquesta emergència, alhora que en justificaven les principals mesures. En aquest treball apuntem que apareix com a factor important per l'activació d'aquesta nova etapa de l'emergència el paper de diferents actors polítics i socials que a partir de la segona meitat de la dècada dels anys noranta cerquen un nou marc de distensió en la societat basca que possibiliti una resolució política del conflicte basc, és a dir, l'obertura d'un procés de pau.

Com ja hem comentat anteriorment, el 1995 ETA fa pública l'Alternativa Democràtica²³⁸ en la que ofereix una via de resolució del conflicte. Es tracta d'un context en què nombroses veus comencen a parlar de diàleg i negociació. Herri Batasuna, en la campanya per les eleccions generals del 3 de març de 1996, decideix cedir els espais electorals gratuïts per difondre un vídeo d'ETA que resumeix l'Alternativa Democràtica. No arriba a ser difós per la intervenció del jutge. El desembre de 1997 la Mesa nacional d'HB és jutjada i condemna a 7 anys de presó per cada un dels 23 dirigents perquè considera que han col·laborat amb el grup armat. Aquest fet marca l'inici d'aquesta nova etapa de l'emergència que estem estudiant. Però aquest fet també marca una resposta excepcionalista a una primera aposta per la pau. En aquest mateix sentit, l'atac a la llibertat d'expressió i d'informació no s'atura aquí. El 15 de juliol de 1998 es procedeix a la clausura del diari *Egin* i *Egin Irratia*, mitjans de comunicació de l'esquerra abertzale. Es consolida doncs, el canvi d'objectiu de la "lluita antiterrorista", que s'instal·la en l'anomenat "entorno" d'ETA.

tipo de medidas no aportan nada positivo a la resolución en términos democráticos del conflicto político que todavía hoy sacude al País Vasco y el Estado español".

És així com a l'estiu del 1998 s'inicia la construcció del primer macrosumari, el 18/98, contra persones de l'esquerra abertzale que fins el moment havien desenvolupat activitats polítiques, socials i culturals de manera pública. És l'inici de l'expansió de la criminalització: tant en nombre de persones, com en supòsits que són penats. Malgrat aquests episodis, la voluntat de resolució del conflicte es va afiançant a la societat civil i en la majoria de forces polítiques i socials basques. Com a materialització d'aquestes voluntats el 12 de setembre de 1998 es signa la Declaració Lizarra-Garazi per part de forces nacionalistes i d'esquerra d'Euskal Herria (entre elles el Partit Nacionalista Basc, Herri Batasuna, Eusko Alkartasuna, Ezker Batua-Berdeak o el sindicat LAB). El seu principal acord és facilitar el camí cap a un procés de pau i un acord democràtic. La signatura suposa la fi, de facto, al pacte d'Ajuria Enea.

La signatura d'aquest pacte va anar precedida per un treball previ al voltant de l'exemple irlandès que es duu a terme per part de diferents actors bascos. Així doncs cal destacar la Conferència de Pau d'Elkarri celebrada el mes de març de 1995, així com el Foro de Irlanda impulsat per HB en el que analitzen els factors que han propiciat els Acords de Pau. En aquest període, tal com afirma LETAMENDIA (2002:199), l'estructura d'oportunitats és òptima respecte als actors nacionalistes. És així com, en la fase prèvia a la signatura del pacte, el càlcul estratègic dels actors es basa en l'anticipació d'un escenari futur concret: es tracta de aconseguir una pau permanent, solucionant el contenciós polític basc mitjançant un mètode de resolució de conflictes que consisteix –com s'afirmarà en el text del Pacte- en donar al País Basc “la paraula i la decisió”.

En aquest sentit, el 16 de desembre de 1998 ETA anuncia un alto el foc unilateral i indefinit, quatre dies després de la signatura de la declaració de Lizarra. El govern espanyol no es mostra receptiu per dialogar. Tot i això, el maig de 1999 es celebra una trobada a Suïssa, però no s'arriba a cap acord. El mateix mes d'agost ETA ja assenyala que el diàleg es troba bloquejat i que no existeix comunicació ETA-Govern. Ambdues parts no es tornen a trobar, tot i que s'intercanvien algunes cartes. El 28 de novembre ETA anuncia que la treva finalitzarà el 3 de desembre de

²³⁸ Veure Alternativa Democràtica d'ETA a www.elkarri.org/pdf/AlternativaDemocratica.pdf

1999. El dia 21 de gener de 2000 és assassinat el tinent coronel Pedro Antonio Blanco García a Madrid.

En aquest mateix context, és important també destacar la constitució de la Udalbitza (assemblea de municipis i electes municipals) primera institució nacional recolzada per 1789 consellers i alcaldes, el 18 de setembre de 1999. Aquestes iniciatives polítiques i socials, per una banda, i militars per l'altra, generen un clima procliu a la distensió i la negociació. Encara que el diàleg entre Estat i ETA queda ràpidament tancat, no succeeix el mateix entre forces socials i polítiques. Es supera el marc d'Ajuria Enea i s'obre una finestra d'oportunitats amb el marc de Lizarra en els que es poden explorar situacions de distensió, més favorables al diàleg que en èpoques anteriors. Amb el trencament de la treva, no tot queda igual. Durant la treva diverses iniciatives i dinàmiques polítiques i ciutadanes prenen cos, i aquestes deixen empremta.

Un indicador que ens mostra el recolzament de la base social de l'esquerra abertzale a les situacions de distensió i favorables al diàleg són els resultats electorals. Tot i que a partir de 2003, amb la il·legalització de Herri Batasuna-Euskal Herritarrok-Batasuna, aquestes dades ja no ens són tant útils, les dades electorals dibuixen tendències per analitzar la resposta ciutadana a la treva d'ETA i a la situació favorable a la resolució política del conflicte. En els gràfics següents, podem observar que els partits que representen l'esquerra abertzale surten reforçats en l'escomesa electoral. Analitzem les eleccions forals, locals i europees, ja que són les que es celebren l'any 1999, en el marc del Pacte de Lizarra i de la vigència de l'alto el foc.

El mapa electoral basc és sòlid per que fa a la translació de vots entre partits nacionalistes bascos i partits estatalistes. Així doncs, en les eleccions forals la variació entre 1995 i 1999 ha estat en els partits nacionalistes de +0,5 punts (de 55,5% el 1995 a 56% el 1999), i en els partits estatalistes de +1,2 (de 42,7% el 1995 a 43,9% el 1999). Cal tenir en compte, però, que hem inclòs a IU dins el bloc de partits estatalistes, tot i que el seu paper en l'escena política basca el situaria més a l'interior del primer bloc (sobretot per la seva participació en el govern basc i per l'adhesió del Pacte de Lizarra).